

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO FAKULTETAS
KALBŲ, LITERATŪROS IR VERTIMO STUDIJŲ INSTITUTAS

Brigita Fedorčak-Vyšniauskienė

**EGZISTENCINĖ IŠEIVIO PATIRTIS MARIUS KATILIŠKIO ROMANE
PIRMADIENIS EMERALD GATVĖJE IR ANTANO ŠKĖMOS ROMANE
*BALTA DROBULĖ: LYGINAMOJI ANALIZĖ***

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių literatūra ir kūrybinis rašymas (valstybinis kodas 6211NX022)

Darbo vadovė doc. dr. Eglė Keturakienė

Magistrantė Brigita Fedorčak-Vyšniauskienė

Kaunas, 2024

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. ABSURDO SAMPRATA EGZISTENCIALIZMO FILOSOFIJOJE	6
1.1 Egzistencializmo filosofijos gairės	7
1.2 Absurdo žmogaus egzistencijos prasmė	9
1.3 Svetimumo jausmas absurdo akivaizdoje.....	11
1.4 Absurdo literatūra ir jos veikėjas.....	13
1.5 Egzistencinės fenomenologijos samprata.....	16
1.6 Jusliška suvokiamos erdvės fenomenas.....	17
1.7 Kūno samprata juslinės fenomenologijos akirtyje.....	19
1.8 Fenomenologinė <i>Kito</i> samprata	21
2. TRAGIŠKA IŠEIVIO PATIRTIS MARIUS KATILIŠKIO ROMANE <i>PIRMADIENIS EMERALD GATVĖJE</i> IR ANTANO ŠKĖMOS ROMANE <i>BALTA DROBULĖ</i>	24
2.1 Svetimos erdvės poveikis išeivio tautinei ir kultūrinei tapatybei	25
2.1.1 Tautosakos kaip kultūrinės tapatybės atspindžiai išeivio sąmonėje	27
2.1.2 Gimtojo krašto vaizdiniai išeivio atmintyje.....	32
2.1.3 Kultūriniai socialinio gyvenimo pokyčiai.....	38
2.2 Santykio su kitais bergždumas	42
2.2.1 Santykis su šeimos nariais	43
2.2.2 Santykis su kitais išeiviais	46
2.2.3 Santykis su moterimis	50
2.3 Svetimumo būseną absurdiškos egzistencijos plotmėje	54
IŠVADOS.....	61
SANTRAUKA	63
SUMMARY	65
LITERATŪRA.....	67

ĮVADAS

Temos aktualumas. Išeivijos terminas apibrėžiamas kaip kurios nors tautos žmonių išvykimas gyventi į kitas šalis. Dėl susidariusios ilgalaikės emigracijos lietuvių išėivijos pradžia yra laikoma XIX a. pabaiga. Svetimame krašte lietuviai ima kurti įvairias organizacijas, siekdami gaivinti gimtąją kalbą, puoselėti tradicijas ir kultūrą. Išeivijoje gyveno ir žymūs lietuvių rašytojai – Marius Katiliškis (1914–1980) ir Antanas Škėma (1910–1961). Magistro darbo tema „Egzistencinė išėivio patirtis Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė: lyginamoji analizė*“ nėra tyrinėta. Darbe daugiausia dėmesio bus skiriama išėivio egzistencinių patirčių analizei, remiantis Albert Camus egzistencialistine tragiškumo samprata, Maurice Merleau-Ponty fenomenologijos skaitymo prieiga ir Algio Mickūno ir David Stewart suformuluotais egzistencinės fenomenologijos principais. Antano Škėmos kaip katastrofinio modernizmo atstovo kūrybos reikšmė lietuvių literatūrai yra neginčijama. Vaizduodamas į svetimą kraštą likimo nublokšto žmogaus dramą rašytojas atskleidžia visuotinę dvasinę būseną, būdingą XX a. išėiviams – neviltis, gyvenimo prasmės ieškojimo kančia, naujas žmogaus santykis su Dievu, neįprastos psichinės būsenos. Mariaus Katiliškio vaidmuo daugiausia sietinas su romanu *Miškais ateina ruduo* (1969), kuriame pristatomi lietuvių tautinę savimonę įprasminantys veikėjų charakteriai, išsamūs ir reikšmingi lietuviškos gamtos vaizdavimo elementai, tačiau nėra atskleistos kitos, šiam išėivijos rašytojui rūpėjusios tautinio sąmoningumo ir lietuvių, gyvenančio svetur, egzistencinės pajautos, kurios atskleidžiamos romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* (1993). Juozas Aputis straipsnyje „Juoda drobulė“ (1994) kelia reikšmingą klausimą: „<...> Mariaus Katiliškio „Pirmadienis Emerald gatvėje“ ir Antano Škėmos „Balta drobulė“ nori nenori stojasi į vieną gretą. Kas tai – laiko, kūrėjų kartos likimo žymė?“ (Aputis, 1994). Galima daryti prielaidą, kad Mariaus Katiliškio romaną *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Čikagoje išėivystą Antano Škėmos romaną *Balta drobulė* (1967) sieja intertekstinis ryšys. Šie kūriniai nėra nagrinėti lyginamosios analizės metodu, siekiant atskleisti egzistencinę išėivio patirtį.

Tyrimo objektas – išėivio egzistencijos tragiškieji momentai ir jų svarba sąmoningai žmogaus savianalizei, svetimos aplinkos įtaka tautinės tapatybės išsaugojimui.

Darbo medžiaga – Mariaus Katiliškio romanas *Pirmadienis Emerald gatvėje*, publikuotas 1993 metais Čikagoje (darbe analizuojamas 2022 metų leidimas) ir Antano Škėmos romanas *Balta drobulė*, publikuotas 1967 metais Čikagoje (darbe analizuojamas 1990 metų leidimas).

Darbo tikslas – palyginti išėivio egzistencinės patirties tragizmą Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė*.

Uždaviniai:

- 1) aptarti svarbiausias Jean-Paul Sartre egzistencinės filosofijos ir Albert Camus absurdo teorijos idėjas;
- 2) pristatyti reikšmines Maurice Merleau-Ponty fenomenologijos gaires;
- 3) ieškant sąsajų su egzistencinės fenomenologijos idėjomis išanalizuoti ir palyginti išeivio patirtis, aprašomas Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė* kaip tragiškos egzistencijos įrodymus.

Tyrimo problema – šiame darbe dėmesys koncentruojamas į svetimos erdvės daromą poveikį išeivio sąmoningam savęs suvokimui, jo tautinės tapatybės išsaugojimui, susvetimėjimo sau pačiam ir aplinkai aspektui.

Darbo metodologija. Siekiant palyginti išeivio egzistencinę patirtį Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė*, taikomi komparatyvistinis, analitinis ir interpretacinis bendramoksliniai tyrimo metodai. Darbe pasitelkiama Albert Camus egzistencializmo filosofija, kuri išsamiai pristato absurdo ir svetimumo sąvokas, aiškina gyvenimo prasmės klausimą tragiškos būties kontekste. Taip pat remiamasi Algio Mickūno ir David Stewart (1994) egzistencinės fenomenologijos idėjomis, Maurice Merleau-Ponty (2018) fenomenologine skaitymo prieiga, kuri leidžia analizuoti išeivio patirčių tragizmą per pagrindinių veikėjų sąlytį su pasauliu, aprašyti savęs kaip juslinės būtybės suvokimą.

Tyrimų apžvalga. Antano Škėmos romanas *Balta drobulė* yra išsamiai tyrinėtas įvairiuose moksliniuose darbuose, literatūros kritikoje analizuojant sudėtingą išeivio egzistencinę būseną. Vienas iš svarbiausių darbų yra Loretos Mačianskaitės monografija *Antano Škėmos „Balta drobulė“: pasaulis ir diskursas* (1998). Magistro darbe remtasi Loretos Mačianskaitės sudarytos kolektyvinės monografijos „Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje“ (2012) straipsniais, t. y. Dalios Satkauskytės moksliniu straipsniu „Kodėl Škėma – ne Camus, arba šis bei tas apie lietuviškąjį egzistencializmą“ (2012), Dalios Kuizinienės moksliniu straipsniu „Lietuvių egzilio prozos modernėjimo žingsniai: Antanas Škėma, Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas“ (2012) ir kt. Mariaus Katiliškio romanas *Pirmadienis Emerald gatvėje* nėra daug tyrinėtas. 1994 metų literatūros žurnale *Metai* yra publikuotas Juozo Apučio tekstas „Juoda drobulė“ (1994), kuriame rašytojas aptaria kūrinio genezę, pagrindinę siužetinę liniją ir teksto reikšmingumą lietuvių literatūrai. Daugiau dėmesio išeivio problematikos analizei skiria Nerijus Brazauskas studijoje „Kultūrinės atminties“ ir „komunikacinės atminties“ diskursai kaip Mariaus Katiliškio kūrybos intertekstai (2016). Romanas yra minimas, tačiau išsamiau neanalizuojamas Vytauto Kubiliaus tekste „Egzodo literatūra. Marius Katiliškis“ (1996). Konkreti tema, vertinanti tragišką išeivio egzistenciją Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje*, lietuvių literatūros kritikos lauke iki šiol nėra tyrinėta.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, teorinė dalis (Albert Camus egzistencializmo ir absurdo filosofijos gairių analizė, Algio Mickūno ir David Stewart egzistencinės fenomenologijos idėjos ir Maurice Merleau-Ponty fenomenologijos idėjų apžvalga), praktinė dalis (Marius Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Antano Škėmos romano *Balta drobulė* lyginamoji analizė tragiškos išeivio būties tematika), išvados, literatūros sąrašas.

1. ABSURDO SAMPRATA EGZISTENCIALIZMO FILOSOFIJOJE

XX a. mąstytojai, aiškindami pasaulio sąrangą ir esminius žmogaus veikimo principus, ėmė tolti nuo įprastų loginių formų – taip formavosi naujas pasaulio dėsnių ir žmogaus gyvenimo prasmės aiškinimo būdas, akcentuojantis įprastomis sąvokomis nepaaiškinamą žmogaus būties unikalumą. Maištas prieš įprastą loginę tvarką tapo reikšmingu naujosios filosofinės srovės atsiradimo pagrindu – filosofai ėmė mąstyti ir kalbėti apie tai, ką sudėtinga racionaliai suprasti. XX a. ėmė populiarėti egzistencializmo filosofija. Sarah Bakewell, aptardama šios filosofijos krypties pradžią, teigia, kad iki XX a. mąstytojai aiškiai dėstydami ir kruopščiai formuluodami teiginius analizavo racionaliai paaiškinamas temas, o vėliau ėmė rašyti apie fizinius pojūčius, žmogiškojo gyvenimo struktūrą, nuotaiką, kėlė klausimą ką reiškia būti laisvam (plg. Bakewall, 2019, p. 14). Autorė plėsdama ir aiškindama egzistencializmo sąvoką pasitelkia Jean-Paul Sartre (Sartre, 1949) idėją, kad žmogus, įmestas į pasaulį, turi susikurti savo paties apibrėžimą, prigimtį arba esmę, kokios iki tol neturėjo joks objektas ar bet kokia gyvybės forma – taip žmogaus gyvenimo prasmė egzistencializmo filosofijoje suprantama kaip pats žmogaus gyvenimas nuo sąmonės atsiradimo iki mirties akimirkos (plg. Bakewall, 2019, p. 14–15). Literatūros tyrinėtojas Marijus Šidlauskas egzistencializmo užuomazgas sieja su dar ankstesniais laikais – XIII–XIV a., kai to meto mąstytojai dėl racionalaus pažinimo negalėjo atsakyti į klausimus, susijusius su žmogaus, pasaulio, Visatos egzistencijos tikslais ir prasme, taip ribų suvokimas jau Renesanso epochoje skatino galvoti apie iracionalumą, liudijantį seną žinojimo įtampą (plg. Šidlauskas, 2016–2017, p. 102).

Egzistencializmo formavimuisi ir sklaidai įtakos turėjo ir istorinės aplinkybės – Antrasis pasaulinis karas. Mariaus Šidlausko teigimu, „egzistencializmo filosofija labiausiai išsiskynio pralaimėjimo pažeminimą patyrusiose šalyse – Prancūzijoje (J.-P. Sartre’as, Albert Camus) ir Vokietijoje (M. Heideggeris), kur <...> į filosofemų rangą buvo pakeltos tokios būsenos kaip *nerimas*, *netikrumas*, *apleistas*, *rūpestis* ir pan.“ (Šidlauskas, 2016–2017, p. 104). Kritikas taip pat nurodė, kad šis filosofinis mąstymas apėmė žavėjimąsi esamu pasauliu, tikėjimą žmogaus ateitimi, atvirą pripažinimą, kad tiek pasaulis, tiek žmogaus egzistencija – nesuprantami, nepaaiškinami, absurdiški dalykai (plg. Šidlauskas, 2016–2017, p. 104). Albert Camus filosofinėje esė *Sizifo mitas* (1942) akcentuoja mintį, kad protas iki tol niekada nebuvo taip aktyviai puolamas kaip XX a. viduryje: „<...> ir logikos, ir etikos srityje visa šeimyna išminčių, artimų vienas kitam savo ilgesiu, bet skirtingų savo metodais bei tikslais, įnirtingai puolė statyti užtvaras karališkame proto kelyje ir ieškoti tiesaus kelio į tiesą.“ (Camus, 2019, p. 34). Nors filosofai, atmesdami loginę tvarką, skirtingai bandė paaiškinti žmogaus būties prasmę, juos vienijo toks pats tiesos troškimas, paremtas iracionalumu. Albert Camus pateikia skirtingas egzistencializmo filosofų (Karl Jaspers, Martin Heidegger, Søren Kierkegaard,

Lev Šestov) mąstymų išdavus, tačiau prieina prie bendrumo, kad visų išeities taškas – logika nenusakoma visata, kurioje ypatingą vietą užima prieštaravimai, antinomija, nerimas ir negalia (plg. Camus, 2019, p. 35). Galima sakyti, kad egzistencializmas filosofinėmis idėjomis skatino gręžtis nuo to, kas yra nepaaiškinama protu ir logika, ir gilintis į tai, kas buvo nepažinu. Tokias mintis daugiausia skatino būtent absurdo jausmas, atsirandantis dėl negebėjimo paaiškinti tam tikrų dėsnių, žmogaus gyvenimo prasmės klausimo ir pasirinkimų. Šiuo atveju darbe reikšminga aptarti Jean-Paul Sartre aiškinamą egzistencializmo filosofijos pagrindą, Albert Camus išsamiai apibūdintą absurdo sąvoką, Algio Mickūno ir David Stewart įvedamą egzistencinės fenomenologijos sampratą ir Maurice Merleau-Ponty išskiriamus fenomenologijos aspektus: erdvės, kūno ir *kito* svarbą jusliniam savęs suvokimui.

1.1 Egzistencializmo filosofijos gairės

Jean-Paul Sartre aiškindamas egzistencializmo filosofijos pagrindus pabrėžia, kad egzistencija yra pirmesnė už esmę, todėl atspirties tašku yra pasirenkama subjektyvėybė (plg. Sartre, 2016, p. 25). Teigdamas šio teorinio aspekto praktinę realizaciją filosofas nurodo, kad „<...> žmogus visų pirma egzistuoja, yra aptinkamas, pasirodo pasaulyje, ir tik po to yra apibrėžiamas“ (Sartre, 2016, p. 27). Išskirdamas esminius egzistencializmo principus Jean-Paul Sartre pabrėžia, kad individas pats yra atsakingas už savęs kūrimą, asmenybės formavimą, todėl egzistuojamas įprastoje aplinkoje jis yra ne tik toks, koks yra dabar, bet ir toks, koks nori būti ateityje (plg. Sartre, 2016, p. 27). Būtent ateities projektavimas leidžia įrodyti, kad pirmiausia žmogus egzistuoja, ir tik tada „meta save į ateitį“ (plg. ten pat, p. 27). Dėl to galima sakyti, kad žmogus yra pats atsakingas už savo būtį, asmeniniai pasiekimai ir nusivylimai priklauso tik nuo jo paties: „Žmogus pats save sukuria, jis neateina į šį pasaulį jau išbaigtas, jis konstruoja save rinkdamasis savąją moralę, o aplinkybės susiklosto taip, kad jis negali nepasirinkti kokios nors moralės. Mes apibrėžiame žmogų tik per įsipareigojimą.“ (Sartre, 2016, p. 54).

Dėl šios priežasties Jean-Paul Sartre egzistencializmą ir asmeninį įsipareigojimą gyvenimui sieja su laisve: „Jei iš tiesų egzistencija yra pirmesnė už esmę, žmogus niekada negalės pateikti paaiškinimų remdamasis duota ir sustingusia žmogiška prigimtimi. <...> žmogus yra laisvas, žmogus yra laisvė.“ (Sartre, 2016, p. 34). Tai galima paaiškinti kaip neišvengiamą ir nepertraukiamą atsakomybę už savo egzistenciją, t. y. visišką laisvę priimti pačius įvairiausius sprendimus, kurti savą vertybių sistemą, projektuoti subjektyviąją realybę taip, kaip individui atrodo teisingiausia. Filosofas aiškina, kad aukščiau žmogaus neegzistuoja jokia vertybių skalė, todėl jis yra vienas, be pateisinimų ir pasiteisinimų (plg. Sartre, 2016, p. 34). Galima sakyti, kad matoma, priimama ir suvokiama žmogaus gyvenimo realybė yra jo individualių interpretacijų laukas, už kurį atsakingas yra tik pats

asmuo: „Apleistumas implikuoja, kad mes patys pasirenkame savąją būtį.“ (Sartre, 2016, p. 40). Individas jaučia atsakomybę kurti savąją egzistenciją, priimti įvairius sprendimus – būtent taip atsiranda galimybė reikštis visiškai jo laisvei. Vis dėlto suvokimas, kad nėra jokių kitų moralės normų, išskyrus tas, kurias žmogus pats sau įteigia, sukelia tam tikrą pasimetimo, vienatvės ir apleistumo būseną. Jean-Paul Sartre nuomone, kiekvienam yra reikalinga absoliuti tiesa, o ji yra paprasta, lengvai pasiekama – tai galimybė užčiuopti save betarpiškai, be to, ši teorija vienintelė suteikia žmogui orumą ir nepaverčia jo objektu. (plg. Sartre, 2016, p. 47).

Kalbėdamas apie laisvę ir būtinybę pačiam žmogui prisiimti atsakomybę už savo buvimą Jean-Paul Sartre mini ir gyvenimo aistros sąvoką. Jo teigimu, „žmogus yra atsakingas už savo aistrą“ (Sartre, 2016, p. 35), todėl ji negali būti suvokiama kaip pražūtinga jėga, verčianti priimti vienokius ar kitokius sprendimus, ir tapti tam tikru pasiteisinimu (plg. Sartre, 2016, p. 35). Pastebimi ženklai negali būti vertinami kaip skatinimas judėti viena ar kita linkme, nes pats žmogus šifruoja kiekvieną ženklą taip, kaip jam patinka (plg. ten pat, p. 35). Dėl to vienintelis tikras dalykas yra paties žmogaus sąmoningai atliekamas veiksmas: „žmogus yra ne kas kita kaip savo paties projektas, jis egzistuoja tik tiek, kiek save realizuoja, taigi jis yra ne kas kita kaip savo veiksmų visuma, ne kas kita kaip savo paties gyvenimas.“ (Sartre, 2016, p. 43). Reikšminga paminėti, kad tokiu būdu, t. y. pats kurdamas savo gyvenimą, žmogus tampa atsakingas ne tik už kasdienes pasirinkimus ir atliekamus konkrečius veiksmus, bet ir apskirtai už gyvenimo prasmę. Anot Jean-Paul Sartre, žmogus yra nuolat už savęs paties, tai reiškia, kad tik save projektuodamas jis įgalina egzistuoti žmogų apskirtai. Kita vertus, filosofas pabrėžia, kad tik siekdamas jį transcenduojančių, jo ribas peržengiančių tikslų, žmogus gali egzistuoti, ir kad nėra jokio kito pasaulio išskyrus žmogiškąjį, žmogiškosios subjektyvybės pasaulį (plg. Sartre, 2016, p. 61). Svarbu suprasti, kad tik tikrovė turi vertę, o sapnai, lūkesčiai, viltys – tai nusivylimas, nepasiteisinęs tikėjimas ir nereikalingas lūkestis (plg. Sartre, 2016, p. 44).

Būdamas atsakingas už savo paties egzistenciją žmogus tampa atsakingas ne tik už savo individualybę, bet ir už visus žmones – Jean-Paul Sartre teigimu, „pasirinkdamas save aš pasirenku žmogų“ (Sartre, 2016, p. 30). Prancūzų filosofas taip pat pabrėžia, kad kiekvienas žmogus privalo kvestionuoti savo veiksmus ir apmąstyti, ar jo priimami sprendimai yra tokie, kuriais galėtų sekti visa žmonija (plg. Sartre, 2016, p. 32), todėl kiekvienas atliekamas veiksmas tiesiogiai yra susijęs ne tik su asmeniniu gyvenimu, bet ir visuomenine gerove. Vis dėlto Jean-Paul Sartre teigia, kad žmogus negali akiai kliautis kitais vien tik remdamasis jų gerumu ar suinteresuotumu veikti žmonijos labui, nes nėra tokios žmogiškosios prigimties, kuria būtų galima pasitikėti (plg. Sartre, 2016, p. 42). Taip pat svarbu suprasti, kad kito buvimas yra reikšmingas ir geresniam savęs pažinimui, aiškesniam suvokimui. Egzistencializmo filosofijoje Jean-Paul Sartre tai aiškina kaip būtinybę pereiti per kitą: „Kad įgyčiau apie save kokią nors tiesą, turiu pereiti per kitą. <...> Tokiomis sąlygomis atradamas savą vidujybę, tuo pat metu atrandu kitą kaip priešais mane esančią laisvę, kuri mane mąsto ir kuri

ko nors nori tik mano naudai arba nenaudai.“ (Sartre, 2016, p. 48). Taigi norėdamas geriau suprasti save žmogus negali atsiriboti nuo kitų – jis turi veikti visuomeniniam labui ir per kitų žmonių laisvą pasirinkimą mąstyti ir veikti geriau pažinti pats save. Galima sakyti, kad žmogaus egzistencija būdama pirmiau už pačią esmę žmogui perleidžia atsakomybę už tos esmės kūrimą, gyvenimo įgalinimą per sąmoningų veiksmų vykdymą, santykio su kitais palaikymą, tikslingą savęs kaip individo pažinimą ir subjektyvių vertybių įprasminimą.

1.2 Absurdo žmogaus egzistencijos prasmė

Skirtingų istorinių laikotarpių filosofams visada buvo sudėtinga atsakyti į klausimą – kokia *mano* buvimo Žemėje prasmė. Egzistencializmo akivaizdoje šis klausimas tapo ypač aktualus. Dauguma to meto mąstytojų, atsisakydami logikos ir vis aktyviau įsitraukdami į iracionalius aiškinimus, aukščiausiam savų apmąstymų taške vis dėlto gręžėsi į tas tiesas, kurias patys mėgindavo paneigti – viltį, tikėjimą ir Dievą. Toks paradoksalus elgsenos modelis prieštaravo pagrindinei absurdo idėjai, teigiančiai, kad pati egzistencija yra absurdiška ir beprasmiška, o vienintelis teisingas būdas gyventi – suprasti dabarties momento paprastumą, nieko nesitikint iš ateities ir nesiviliant amžinojo gyvenimo ramybės. Pasak Albert Camus, filosofai savais argumentais sudievina tai, kas juos gniuždo, ir randa pagrindo vilčiai tuose dalykuose, kurie atima jiems viltį (plg. Camus, 2019, p. 44).

Dėl šios priežasties egzistencializmo filosofijoje svarbu išskirti Albert Camus aptariamą absurdo būseną, kuri negali paneigti nei proto, nei iracionalumo, o tiesiog visa savo būtimi privalo išgyventi egzistencijos neteisingumą, neprotingumą, prasmės tarp žinomos ir įprastos tvarkos nebuvimą. Įprotį Albert Camus išskiria kaip vieną būtiniausių egzistencijos sąlygų, leidžiančių išgyventi (plg. Camus, 2019, p. 16). Sarah Bakewell, aptardama Albert Camus filosofines gaires (Camus, 1958), atkreipia dėmesį į tai, kad, pasak filosofo, gyvenimo problemiškas dažniausiai lieka nepastebėtas dėl sustojimo ir nepamąstymo apie tai, kas yra daroma, kokio tikslo siekiama, trūkumo, o galiausiai tai padarius, atsakymas turi ateiti ne kaip teiginys, o kaip sprendimas – pasiduoti ar eiti toliau (plg. Bakewell, 2019, p. 170). Vis dėlto tokiam sustojimui ir absurdo suvokimui reikia sukretimo, dvasinio nubudimo, skatinančio suvokti įprastos rutinos beprasmiškumą, o jį sukelti gali tik patiriamas nuobodulys, kurį Albert Camus apibrėžia kaip paskutinę mašinalaus gyvenimo apraišką ir akstiną sąmonei išjudėti (plg. Camus, 2019, p. 24). Albert Camus teigia, kad pats savaime nuobodulys yra šlykštus dalykas, bet šiuo atveju svarbu pripažinti, kad jis yra išganingas (plg. Camus, 2019, p. 24). Taip kasdienė rutina yra kvestionuojama – į šį procesą aktyviai įsitraukia sąmonė, protas yra išjudinamas ir dėl to turi ieškoti sprendimų. Albert Camus manymu, tolesnė kasdienių įpročių permąstymo eiga gali būti arba nesąmoningas grįžimas į rutiną, t. y. įprastą veiksmų grandinę, arba

galutinis nubudimas (plg. Camus, 2019, p. 24). Dėl šios priežasties svarbu įvertinti aktyvų sąmonės įsitraukimą į siekiamą rasti problemų sprendimą, kuris atsiranda tada, kai žmogus įprastus kasdienybės vaizdinius pamato kaip absurdišką, beprasmišką ir nesąmoningai kartojamą veiksmų seką. Filosofas teigia, kad žmogus, norėdamas išspręsti šią situaciją, privalo rasti pusiausvyrą tarp akivaizdžių tiesų ir jausmingumo, tačiau vis dėlto daugiau dėmesio skirti proto nuostatai, kurią diktuoja sveika nuovoka ir palankumas (plg. Camus, 2019, p. 14). Toks aktyvus sąmonės įsitraukimas ir proto iškėlimas į pirmą vietą nėra lengvas uždavinys ir taip nutinka dėl to, kad „gyventi įprantame dar prieš įprasdami mąstyti. Bėgsme <...> kūnas nenumaldomai pralenkia protą“ (Camus, 2019, p. 18). Albert Camus taip pat pabrėžia, kad visada lengva būti logiškam, tačiau neįmanoma išlikti logiškam iki galo (plg. Camus, 2019, p. 19), vis dėlto toks sąmonės įsitraukimas į egzistencijos prasmės paieškas gali būti laikomas vieninteliu būdu ją suvokti: „Mūsų tikslas – nušviesti tą proto veikimo būdą, kuriuo, išeitęs tašku pasirinkęs pasaulio beprasmiškumo filosofiją, jis galiausiai suranda jo prasmę ir gylį.“ (Camus, 2019, p. 54).

Negana to, filosofas pasitelkia sąmoningą savižudybės pasirinkimą kaip pavyzdį, skatinantį suprasti nesuderinamumą tarp įpročio kuriamos rutinos ir viso to beprasmybės: „Savanoriška mirtis leidžia manyti, jog pripažįstama, tegu ir instinktyviai, kad tasai įprotis juokingai menkas, kad jokios gilios prasmės nėra, kad tas kasdienis blaškymasis yra beprotiškas ir kad kančia yra bergždžia.“ (Camus, 2019, p. 16). Nepriėmus savižudybės varianto po nuobodulio paskatinto sąmonės nubudimo yra pasiekiamas galutinis nubudimas (plg. Camus, 2019, p. 24), kuris ir leidžia Albert Camus apibrėžti galimą absurdo žmogaus egzistencijos prasmę. Arvydas Šliogeris, aptardamas Albert Camus filosofines idėjas (Camus, 1942), teigia, kad tik iliuzija įprasmina žmogaus gyvenimą, o tai, kas dažniausiai vadinama prasme, tėra iliuzijų spektaklis, nes pasaulis ir žmogaus gyvenimas pats savaime neturi jokios prasmės (plg. Šliogeris, 2019, p. 185). Toliau analizuojant *egzistencijos sampratą* klausimą svarbu suprasti, kad ši sąvoka yra keičiama į absurdo žmogaus *egzistencijos prasmę*, nes sąmoningai priėmęs sprendimą gyventi žmogus atsisako galimybės mirti, t. y. neegzistuoti. Galima sakyti, kad tik nubudus sąmonei ir aiškiai supratęs kasdienio gyvenimo absurdiškumą, gilesnės prasmės nebuvimą, atsiranda tikrasis suvokimas apie egzistencijos prasmę.

Sizifo mite (1942) Albert Camus išskiria tris absurdo padarinius, kuriuos galima laikyti absurdo žmogaus egzistencijos pagrindu: maištą, laisvę ir aistrą gyvenimui beprasmybės akivaizdoje (plg. Camus, 2019, p. 77). Arvydas Šliogeris, kalbėdamas apie šias tris Albert Camus išskirtas absurdo žmogaus gyvavimo galimybes, maištą aiškina kaip asmens gebėjimą gyventi taip, kad jo paties kasdienybė nevirstų pragaru ir nebūtų kuriamos viltingos ateities iliuzijos, o visas dėmesys koncentruojamas į dabarties pilnatvę ir konkretybę (plg. Šliogeris, 2019, p. 188). Paties Albert Camus žodžiais tariant, „absurdas – didžiausia įtampa, kurią jis [absurdo žmogus] nuolatos palaiko vienišomis savo pastangomis, nes žino: tuo sąmoningumu ir tuo kasdieniu maištu jis liudija vienintelę

savo tiesą – iššūkį“ (Camus, 2019, p. 68), todėl maištas – tai nuolatinis ir sąmoningas egzistavimas absurdo pasaulyje, permąstant kasdienes dalykus, išvelgiant jų paprastumą ir nesuteikiant jiems jokios kitokios prasmės, išskyrus tą, kuri glūdi jų pačių buvime. Antrasis Albert Camus išskirtas absurdo žmogaus egzistencijos principas – laisvė. Šiuo atveju filosofas kalba ne apie fizines, bet dvasines galimybes būti aukščiau visuomeninių standartų ir taisyklių, nustatytos gyvenimo tvarkos. Žinoma, jas patirti be laisvės galimybių veikti būtų sudėtinga, tačiau svarbu orientuotis į vidines asmens intencijas kitaip suvokti savąją būtį. Albert Camus nuomone, „<...> mirtis ir absurdas čia tampa (pajunti tai aiškiai) vienintelės protingos laisvės principais, tos laisvės, kurią žmogaus širdis gali patirti, kuria ji gali gyventi“ (Camus, 2019, p. 72). Arvydas Šliogeris, aiškindamas Albert Camus išskiriamą laisvės sąvoką, pabrėžia tokio žmogaus drąsą pačiam būti atsakingam už savo veiksmus ir šalia esantį pasaulį (plg. Šliogeris, 2019, p. 190) ir vėl gręžiasi į dabarties prasmingumo klausimą, suteikdamas svarbą akimirkos įsisąmoninimui: „Tokia laisvė įpareigoja puoselėti kiekvieną dabarties akimirką ir pažadina pačią tikriausią ištikimybę – ištikimybę tam, kas absoliučiai konkrečiu, kas šalia manęs, kas glaudžiasi prie mano kūno, kas esti čia ir dabar.“ (Šliogeris, 2019, p. 190). Galiausiai Albert Camus kalba apie aistrą, kurią reikia suprasti ne kaip fizinį potraukį kitam asmeniui, o vidinę motyvaciją gyventi laisvą ir prieš įprastą, sistemingą tvarką maištingą gyvenimą. Filosofas teigia, kad ši aistra negali būti pasiekama kitais būdais, tik per absurdo suvokimą: „<...> meditacija apie absurda galiausiai sugrįžta prie aistringos žmogaus maišto liepsnos.“ (Camus, 2019, p. 76). *Sizifo mite* galima aptikti ir paties Albert Camus nuogaštavimus, kad paklusti savajai liepsnai tuo pačiu metu yra ir lengvas, ir sudėtingas uždavinys, tačiau žmogus savo vertę nustato būtent pagal tai, ką jis pats gali įveikti (plg. Camus, 2019, p. 77).

Arvydo Šliogerio teigimu, viena svarbiausių Albert Camus absurdo idėjų yra ta, kad pasaulis ir gyvenimas iš tiesų neturi jokios aukštesnės prasmės, tačiau reikia gyventi taip, tarsi ta prasmė egzistuotų (plg. Šliogeris, 2019, p. 191). Dėl to galima sakyti, kad sąmoningai gyventi pasaulyje, neturinčiame jokios gilesnės prasmės be tos, kurią susikūrė pati žmonija, suvokti visa tai kaip iliuzijas ir fantazijas ir nepasiduoti atrastam absurdo matymui pagal Albert Camus reiškia likti maištaujančiam prieš beprasmybę, laisvame pasirinkime ieškoti paprastų dabarties akimirkų ir neišsižadėti tikrosios savojo gyvenimo aistros.

1.3 Svetimumo jausmas absurdo akivaizdoje

Vos tik gimęs žmogus yra pratinamas prie tam tikros tvarkos ir aiškumo, nusistovėjusios tiesos ir standartų. Gyvendamas tokia struktūruotame pasaulyje jis įpranta vadovautis kitų primetamomis tiesomis, kurios, nugludintos laiko tėkmės, atrodo teisingos ir neginčijamos. Analizuotasis absurdo suvokimas į šią įprastą gyvenimo rutiną įneša disharmonijos, kitokio matymo

ir suvokimo, kuris išderina susikurtą tvarką. Albert Camus manymu, egzistuoja pastovus nesutapimas tarp to, ką mes įsivaizduojame žiną, ir to, ką iš tiesų žinome, ir šis painus proto prieštaravimas padeda suvokti, koks reikšmingas atotrūkis skiria mus pačius nuo mūsų susikurtų dalykų (plg. Camus, 2019, p. 29). Tai skatina kelti klausimą, kaip jaučiasi absurdo žmogus, kai suvokia vidinį prieštaravimą tarp įsivaizduojamo ir iš tiesų egzistuojančio pasaulio. Taip Albert Camus absurdo teorijoje atsiranda kitos svarbios sąvokos – *svetimumo* – aiškinimas.

Albert Camus teigimu, absurdo gimimas yra susijęs su žmogaus laimės troškimu ir pasaulio neprotingo tylėjimo priešprieša, jis yra gyvas, todėl turi arba mirti, arba nuolatos judėti į priekį (plg. Camus, 2019, p. 39–40). Galima sakyti, kad taip pats individas yra atsakingas už absurdo buvimą, kurį filosofas apibūdina kaip nuogą, neapčiuopiamą ir gaubiamą šviesos be spindesio, galimą patirti pačiomis netikėčiausiomis akimirkomis (plg. Camus, 2019, p. 22). Svarbu suprasti, kad absurdas egzistuoja ne žmoguje ir ne pasaulyje, o bendroje jų abiejų jungtyje ir turi tiek prasmės, kiek pats žmogus su juo nesutinka (plg. Camus, 2019, p. 42–43). Nuo tos akimirkos, kai individas pajaučia absurdo buvimą, jis negali jo išsižadėti, todėl visiems laikams lieka su juo susijęs, tuo pačiu metu – praradęs viltį ir nebeprisiklausantis ateičiai (plg. Camus, 2019, p. 44). Albert Camus nuomone, tokia būseną sukelia prieštaravimas jausmams – žmogus ilgisi jam įprastos pasaulio vienovės, o jos neradamas patiria priešišumą viskam, kas yra aplink, tačiau tuo pat metu jis stengiasi išlikti sąžiningas prieš patį save, kad galėtų toliau egzistuoti (plg. ten pat, p. 61–62).

Vis dėlto toks vidinis prieštaravimas sukelia minėtą *svetimumo* būseną: „Pasaulis, kurį galima paaiškinti, tegu ir netikusiais argumentais, yra mums įprastas pasaulis. Ir priešingai, pasaulis, kuriame ūmai išsisklaido iliuzijos ir šviesos blyksniai, žmogus pasijunta svetimas.“ (Camus, 2019, p. 16). Sarah Bakewell, pristatinėdama Albert Camus egzistencializmo filosofiją, akcentuoja faktą, kad asmeninė rašytojo patirtis taip pat buvo persmelkta *svetimumo* jausmo – būdamas prancūzas, jis gyveno Alžyre, Prancūzijoje, blaškėsi tarp dviejų šalių ir nei vienoje iš jų nesijautė savas, Prancūzijoje Albert Camus trūko skaisčios baltos Viduržemio jūros saulės (plg. Bakewell, 2019, p. 167–168). Aiškindamas *svetimumo* pasauliui jausmą, Albert Camus pasitelkia gamtą, į kurią aiškiau įsižiūrėjęs žmogus pajaučia savą atskirtį, nes gamtos pasaulio elementai: akmuo, kalvos, dangus, medžių kontūrai – tai svetimas, tolimas ir nepaklūstantis pasaulis, egzistuojantis tik tuo atveju, kai jam suteikiama galimybė vėl tapti savimi, o ne būti žmogiškosios patirties interpretacija (plg. Camus, 2019, p. 25). Filosofas teigia: „<...> pastebime, kad pasaulis yra „tankus“, suvokiame, koks svetimas ir mums nepaklūstantis yra akmuo, kaip galingai gamta, koks nors peizažas gali mus neigti.“ (Camus, 2019, p. 25). Galima sakyti, kad gamtinis pasaulis, kurį žmogus yra įpratęs apibrėžti racionaliuoju požiūriu, būdamas pats savimi priverčia individą mąstyti apie neišvengiamą skirtybę, tai padaro jį atskirtą nuo tikrosios gamtos, kurios dalimi jis laikė ir save esant. Toks suvokimas jį veda į tą patį *svetimumą* sau pačiam ir aplinkai. Albert Camus teigia, kad protas ir pasaulis remiasi vienas į kitą,

bet negali apsikabinti (plg. Camus, 2019, p. 52). Taip žmogus besistengdamas išaiškinti tai, kas iki galo negali būti suprasta, jaučia absurda, tampa svetimas aplink esančiai realybei, tačiau išmoksta taip gyventi ir stengiasi susitaikyti su patiriamomis dvasinėmis būsenomis, rasti jose prasmę. Kalbant apie gamtos apsuptyje patiriamą svetimumo jausmą, galima sakyti, kad jam būdingas akivaizdus minties, apsiribojančios aprašymu to, ką atsisako paaiškinti, kuklumas, savanoriška drausmė, dėl kurios gamtinio pasaulio patyrimas tik turtėja ir gilėja (plg. ten pat, p. 55).

Vienišo žmogaus jauseną Albert Camus apibrėžia kaip „<...> sielos būseną, kai tuštuma tampa iškalbinga, kai nutrūksta kasdinių veiksmų grandinė, kai širdis bergždžiai ieško jungiamosios tos grandinės grandies <...>“ (plg. Camus, 2019, p. 23). Akivaizdu, kad suvokęs absurda, asmuo sykiu supranta pasaulio beprasmiškumą, todėl viskas praranda turėtą vertę ir susikurta gyvenimo iliuzija tampa tuščiavidure plotme, kurioje pas žmogaus gali pasijusti svetimas pats sau: „Niekada nebus užlygintas griovys tarp mano egzistencijos tikrumo ir turinio, kurį stengiuosi tam tikrumui suteikti. Aš liksiu svetimas pats sau visiems laikams.“ (Camus, 2019, p. 30). Absurdišką patirtį, kai pats žmogus supranta esantis svetimas sau pačiam, nežmoniškas, bejausmis, Albert Camus aiškina per mechaninių situacijų kartojimąsi, kai būdamas savojo gyvenimo aktoriumi tarp begalės dekoracijų, žmogus save pamato veidrodyje: „Kaip ir tas svetimas žmogus, kartais išeinantis mus pasitikti veidrodyje, tas toks artimas, tačiau nerimą keliantis brolis, kurį regime savo fotografijose, irgi yra absurdas.“ (Camus, 2019, p. 26). Todėl absurdo teorijoje svarbūs tampa žmogaus veiksmai ir priimami sprendimai, patirčių gylis, o ne kiekybė, Albert Camus atkreipia dėmesį ir į tai, kad tokių pažiūrų žmogus ramiai priima veiksmų padarinius ir yra linkęs už viską mokėti, jis ieško ne etikos taisyklių, o pavyzdžių ir žmogiškojo gyvenimo dvelksmo (plg. Camus, 2019, p. 85). Absurdo įsisąmoninimas neišvengiamai susijęs su svetimumo pajauta, tačiau tai patyręs žmogus iš esmės negali likti visiškai vienišas: „<...> absurdas, sykiu toks akivaizdus ir toks nepažajojamas, sugrįžta į žmogaus gyvenimą ir randa ten tėvynę.“ (Camus, 2019, p. 64). Taip absurdas, atsirandantis ir egzistuojantis tik pačiame žmogus suvokime, negali būti jam svetimas, nes tai jo paties egzistencijos dalis.

1.4 Absurdo literatūra ir jos veikėjas

Kūrėjas, pasak Albert Camus, absurdiškiausias personažas tarp kitų, mąstančių ir vilties nebeturinčių, absurdo pasaulio žmonių (plg. Camus, 2019, p. 111). Jo teigimu, kūrėjas savo darbais rodo pagarbą orumui kovoje, kurioje jis jau iš anksto yra nugalėtas, todėl kūryba tampa didžiausiu absurdišku džiaugsmu (plg. ten pat, p. 115–116). Absurdo suvokimas tampa gyvenimu nuolatinėje desperacijoje, kai po vienos kančios seka kita, o tai sąmoningai išgyventi galima tik per kūrybą: „Nuolatinė įtampa, padedanti žmogui atsilaikyti prieš pasaulį, tvarkinga beprotybė, skatinanti viską

priimti, stumia jį į kitą karštinę. Šiame pasaulyje kūryba yra vienintelė galimybė įtvirtinti savo sąmonę ir užfiksuoti jos nutikimus.“ (Camus, 2019, p. 116). Galima sakyti, kad taip kūrėjas gyvenimui beprasmybėje suteikia alternatyvą – išgyvena kančią, svetimumą sau pačiam ir pasauliui, reflektuoja objektyviają sąmonę ir aprašo absurdišką kasdienybę, t. y. gyvena ne dėl įvykių kiekio, o dėl patyrimų gylio. Albert Camus teigimu, absurdo žmogui nėra svarbu aiškinti ir spręsti esamas situacijas, jam rūpi tik patirti ir aprašyti, nes aprašymas – tai viskas, ko siekia absurdo mintis, pati savaime neprotaujanti, o tik prasiveržianti kaip absurdo aistra (plg. Camus, 2019, p. 117–118). Tai Albert Camus vaidina kūniškojo prado triumfu – tik atsiradusi mintis iš karto savęs išsižada, nesuteikdama gilesnės prasmės tam, kas parašyta, todėl nesugebėdama sutaurinti tikrovės mintis tenkinasi tuo, kad ją vaizduoja (plg. ten pat, p. 119–123).

Albert Camus nuomone, kūrinys turi būti laikomasi absurdo reikalavimų, iliustruojama nedarna ir maištas, išsaugomas nepagrįstumo suvokimas, kuris gali išnykti tuo atveju, jeigu aukojamasi iliuzijoms ir skatinama viltis – tai leistų rasti prasmę ir būtų juokinga, nes nelavintų abejingumo ir aistros, kurie leidžia pajauti gyvenimo spindesį ir beprasmybę (plg. ten pat, p. 124). Albert Camus teigia: „Nusigręžusiam nuo amžinybės žmogui egzistencija tėra tik nesibaigianti grandiozinė pantomima, atliekama užsidėjus absurdo kaukę. Kūryba – tai didžioji pantomima.“ (Camus, 2019, p. 116). Filosofas aiškina, kad meno nereikėtų laikyti absurdo prieglobsčiu, nes jis pats savaime yra absurdo fenomenas, žmogaus dvasinės negalios žymė, atliepanti visam žmogaus mąstymui (plg. Camus, 2019, p. 117). Tiek pats kūrėjas, tiek absurdo literatūros veikėjas, pasak Albert Camus, turi maištauti prieš savo dalią, likti atkaklus siekiuose, kurie iš anksto yra laikomi bergždžiais, ir visa tai yra „niekam“, tiesiog nuolatinis kartojimas ir mindžikavimas vietoje (plg. ten pat, p. 139). Šiuo atveju svarbus tampa ne rezultatas, o proceso patirtis: „Bet galbūt didis meno kūrinys svarbus ne pats savaime, o kaip žmogaus išbandymas ir jam suteikta galimybė įveikti savo iliuzijas bei dar truputį priartėti prie nuogos tikrovės.“ (Camus, 2019, p. 139). Galima teigti, kad nuogą pasaulio tikrovę, kurią gali įžvelgti kūrėjas, Albert Camus lygina su absurdo aistros prasiveržimu ir momentu, kai liaujamasi protauti (plg. Camus, 2019, p. 118), nes būtent tai žmogui suteikia kūryba, einanti paskui kančią ir abejingumą.

Filosofo nuomone, absurdiškos egzistencijos fiksavimas mene nėra lengvas uždavinys, todėl negatyvus mąstymas yra vienas iš įrankių, padedantis tai padaryti (plg. ten pat, p. 137). Albert Camus teigia: „Neaiškus ir nuolankus, jis taip pat reikalingas reikšmingam kūriniiui, kaip juoda spalva reikalinga baltai.“ (Camus, 2019, p. 137). Tai aiškinama kūrėjo suvokimu, kad jo darbai iš tiesų neturi ateities, kaip ir nėra prasmės ką nors kurti amžiams, todėl tuo pačiu metu vykdyti šiuos du skirtingus uždavinius, t. y. neigti ir aukštinti, yra sudėtingas kūrėjo kelias (plg. Camus, 2019, p. 137). Negana to, Albert Camus absurdo literatūros kūrėją apibrėžia kaip ironišką ir aiškiai mąstantį filosofą, kuris ten, kur jo mintis išsižada pati savęs, iškelia kūrinių įvaizdžius nelyginant aiškius ribotos, mirtingos

ir maištaujančios minties simbolius (plg. ten pat, p. 139). Filosofas teigia, kad kūrinio galutinė prasmė geriausiai išryškėja po autoriaus mirties, kai jo darbą galima laikyti kaip nesėkmių rinkinį, kuriame viena kitai ir kūrėjo gyvenimui rezonuojančios mintys įrodo, kad jam pavyko „atkartoti savo likimo vaizdą, priversti suskambėti tą bergždžią paslaptį, kurią laikė savy.“ (Camus, 2019, p. 138).

Absurdo literatūros veikėjo paveikslo detalių galima rasti Albert Camus analizuojamame Sizifo mite. Filosofas teigia, kad Sizifas – absurdo herojus dėl savo aistrų ir kančios, o svarbiausia – sąmoningumo absurdo akivaizdoje, kurią Albert Camus įžvelgia nusileidimo į kalno papėdę akimirkoje: „Matau, kaip tas žmogus sunkiu, tačiau vienodu žingsniu vėl leidžiasi prie kankynės, kuriai nebus galo. Toji valanda, nelyginant atokvėpis, atsikartojanti taip pat neišvengiamai, kaip ir jo nelaimė, – jo sąmonėjimo valanda. <...>, jis pranoksta savo lemtį. Jis tvirtesnis už savo akmenį.“ (Camus, 2019, p. 144). Šiuo atveju filosofas sutaurina sąmoningą veikėjo suvokimą, kad jo lemtis yra absurdiška, neišvengiama, niekur nevedanti, tačiau būtent dėl to tampanti jo varomąja jėga. Albert Camus pasitelkia to meto darbininko pavyzdį ir lygina jį su Sizifu, teigdamas, kad jo likimas ne mažiau absurdiškas, nes jis visą gyvenimą diena iš dienos atlieka tas pačias užduotis, tačiau retomis akimirkomis gali tapti sąmoningas ir suvokti savo varganą dalį, o tas suvokimas jam gali atnešti vidinę pergalę (plg. Camus, 2019, p. 144–145). Albert Camus teigimu, „įžvalgumas, kuris turėtų tapti jo kančia, sykiu tampa jo pergale. Nėra tokios lemties, kurios nebūtų galima įveikti panieka.“ (Camus, 2019, p. 145).

Vis dėlto filosofas nurodo, kad absurdiškoje būsenoje žmogų neišvengiamai aplanko liūdesys ir sunkumas, skausmas, kuris atsiranda dėl to, kad žmogus šaukiasi laimės jam iki tol įprastais būdais, tačiau tokia žlugdanti tiesa žūva po to, kai absurdo veikėjas ją atpažįsta ir įvardija, tada tampa aišku, kad absurdiškas likimas priklauso jam pačiam ir jo kančia yra jo džiaugsmas (plg. Camus, 2019, p. 145–146). Tą ypatingą būseną Albert Camus įvardija taip: „Ir tuomet pasaulyje, ūmai sugrąžintame į jo tylą, pasigirsta tūkstančiai pakerėtų plonų žemės balsų. Nesuprantami paslaptingi šūksniai, visų žemės pavidalų vilionės – neišvengiama išvirkščioji pergalės pusė ir atpildas už ją.“ (Camus, 2019, p. 146). Galima daryti prielaidą, kad absurdo literatūros kūrėjai ir jo sukurti veikėjai tampa konkrečiais absurdo filosofijos pavyzdžiais, kurie sąmoningai suvokia savo būties beprasmybę, patiria vienatvę, liūdesį ir svetimumą pasauliui, tačiau būtent to suvokimo akivaizdoje susitinka su pačiu savimi, su neginčijama pasaulio tikrove, jo paties kuriama absurdiška lemtimi, prieš kurią maištaudamas jis tampa laimingas: „Laimė ir absurdas – du tos pačios žemės vaikai. Jie neatskiriami. Klaidinga būtų tvirtinti, jog laimė būtinai atsiranda suvokus absurdą. Vis dėlto būna ir taip, kad absurdo jausmas kyla iš laimės.“ (Camus, 2019, p. 145–146). Taigi analizuojant absurdo literatūros kūrinius ir jų veikėjų paveikslus svarbu iš esmės suprasti ne tik absurdo filosofiją, bet ir Albert Camus apibrėžiamą šios meno srities teorinį pagrindą.

1.5 Egzistencinės fenomenologijos samprata

Algis Mickūnas ir David Stewart knygoje *Fenomenologinė filosofija* (1994) analizuoja anksčiau aptartos XX a. filosofinės srovės, t. y. egzistencializmo, sąsajas su fenomenologija ir teigia, kad tik susiejus egzistencinius svarstymus su fenomenologiniu metodu, egzistencializmas gali būti laikomas iškilia filosofija, kitu atveju, autorių manymu, tai tik subjektyvi reakcija prieš sistemišką mąstymą (plg. Mickūnas, Stewart, 1994, p. 79). Remdamiesi filosofų Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche ir Fiodor Dostojevskij mintimis tyrėjai pabrėžia, kad pačiose egzistencializmo filosofijos šaknyse yra svarbus individo kaip egzistuojančios būtybės pabrėžimas, nagrinėjantis asmeninę žmogaus būtį konkrečioje situacijoje, jo kultūrinę aplinką, istoriją ir santykius su kitais (plg. ten pat, p. 79), todėl tokį individo pažinimo ir suvokimo būdą yra reikšminga konkretizuoti. Dėl šios priežasties Algis Mickūnas ir David Stewart pasitelkia prancūzų filosofo Paul Ricoeur įvestą terminą *egzistencinė fenomenologija* ir cituodami vokiečių filosofą Edmund Husserl nurodo, kad egzistencinės fenomenologijos atveju stebėtojas negali atsiskirti nuo pasaulio (plg. Mickūnas, Stewart, 1994, p. 80). Tyrėjai atkreipia dėmesį į tai, kad sąmonės patyrimas yra tam tikras buvimo pasaulyje būdas, todėl egzistencialistinė filosofija paremta fenomenologija gali svarstyti žmogaus santykių su pasauliu visumą remdamasi konkrečia individo egzistencija (plg. ten pat, p. 80–81). Algis Mickūnas ir David Stewart nurodo, kad „<...> žmogus ir pasaulis yra abipusiai susiję, ir fenomenologija šitai pabrėžia: žmogaus veiksmų visuma <...> apibrėžia kontekstą, kuriame žmogus yra, o pasaulio kontekstas savo ruožtu apibrėžia ir nustato žmogaus veikimo ribas.“ (Ten pat, p. 81). Pasidaro aišku, kad visa tai, ką žmogus patiria suvokdamas egzistencinį absurda, yra neatsiejama nuo jį supančio pasaulio, kuris tampa būtent jo gyvenamąja tikrove, kurioje jis priima sąmoningus sprendimus ir imasi konkrečių veiksmų.

Analizuodami egzistencialistų mintis tyrėjai aiškina egzistencinei fenomenologijai svarbias temas – laisvą pasirinkimą, kūno kaip būties pasaulyje svarbą ir sąveiką su kitais žmonėmis. Kaip jau buvo minėta, egzistencializmo filosofijai reikšmingas žmogaus gebėjimas laisvai rinktis, tačiau, pasak Algio Mickūno ir David Stewart, „šis laisvo pasirinkimo pabrėžimas išplaukia iš fenomenologinio teiginio, kad sąmonė nėra įrakinta į priežasčių grandinę <...>.“ (Mickūnas, Stewart, 1994, p. 83), todėl žmogus turi laisvą valią daryti daugybę pasirinkimų – tai tinka ir absurdo filosofijai, kai žmogus sąmoningai pasirenka maištą prieš savo gyvenamąją tikrovę. Svarbu suprasti, kad šiuo atveju yra kalbama apie situacinę laisvę, kai laisvė yra bendrame kontekste ir ji apima ne tik dabartį, bet ir praeitį bei ateitį, tada žmogus yra laisvas pasirinkti ir atlikti tam tikrus veiksmus, už kuriuos visiškai atsakingas yra tik jis pats (plg. ten pat, p. 83). Algio Mickūno ir David Stewart nuomone, laisvė pabrėžiama kaip žmogaus sąmonės sąmonė, kai iš daugybės galimybių rinktis žmogus renkasi pats save (plg. ten pat, p. 83–84).

Egzistencializmą ir fenomenologiją sieja dar vienas mokslininkų išskiriamas teiginys, kad kūnas yra pamatinis žmogaus būties pasaulyje būdas, nes jis padeda suprasti tikrovę, todėl tarp sąmonės ir kūno yra glaudus ryšys, kurį sunku išreikšti dėl sielos ir kūno dualizmo, giliai įsišaknijusio kasdienėje kalboje (plg. ten pat, p. 82–83). Taip pat svarbu paminėti, kad, pasak tyrėjų, „kūnas suteikia sąmonės patyrimui situacinį kontekstą ir yra šaltinis perspektyvų, kurias mes turime būdami pasaulyje.“ (Mickūnas, Stewart, 1994, p. 83). Galima sakyti, kad kūnas tampa jusliniu žmogaus pažinimo įrankiu, kuris padeda suvokti save per aplinkos veikimą ir to daromą įtaką paties individo mąstymui. Algis Mickūnas ir David Stewart teigia, kad iš to išeina kitas svarbus egzistencinės fenomenologijos bruožas: „Būti kūniškam – reiškia egzistuoti kitų žmonių gyvenamame pasaulyje.“ (Ten pat, p. 84). Tyrėjai aiškina, kad būti su kitais tuo pačiu metu – tai suvokti savo paties laisvę ir jos ribas atsižvelgiant į kitų žmonių poreikius, kreipiant dėmesį į socialinį kontekstą, kuriame žmogus aptinka pats save, ir dėl to toks buvimas tarp kitų tampa būties-pasaulyje dalimi (plg. ten pat, p. 84). Taigi būdama neatskiriamame santykiyje su savo paties kūnu žmogus sąmonė dalyvauja ir bendrame sociokultūriniame procese, kuris taip pat veikia jos formavimąsi.

Algis Mickūnas ir David Stewart nurodo, fenomenologija nėra naujas doktrinų rinkinys, bet būdas atnaujinti tradicines problemas, kai žmogaus gyvenime pasireiškiantys įvairūs fenomenai turi būti tiriami tokie, kokie jie pasirodo sąmonei (plg. ten pat, p. 109–110). Pasak fenomenologijos atstovo Maurice Merleau-Ponty, fenomenologija esmių ieško egzistencijoje, tad filosofas mano, kad žmogų ir pasaulį galima suprasti tik remiantis jų faktišku buvimu (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 5). Mokslininkas taip pat pabrėžia, kad šiuo metodu siekiama tiesiogiai aprašyti žmogaus patirtį tokią, kokia ji yra, neatsižvelgiant į priežastinius aiškinimus (plg. ten pat, p. 5). Šiai filosofinei kryptčiai kaip ir egzistencializmui ar absurdo filosofijai svarbu ne aiškinti, o aprašinėti tai, kas vyksta, todėl pagrindu tampa žmogiškųjų patirčių laukas. Maurice Merleau-Ponty teigia: „Aš esu ne „gyva būtybė“ ir netgi ne „žmogus“ ar „sąmonė“ su visais požymiais, <...>; aš esu absoliutus šaltinis, mano egzistencija neišplaukia iš mano pirmtakų, <...> ji pati eina jų link ir juos palaiko <...>.“ (Ten pat, p. 7). Dėl šios priežasties darbe svarbu aptarti kaip fenomenologiniu požiūriu žmogus sąveikauja su erdve, kurioje formuojasi jo subjektyvusis mąstymas ir yra atliekami pasirinkti veiksmai, kokią įtaką erdvės ir tapatybės suvokimui daro kūnas, per kurį žmogus pažįsta pasaulį ir pats save, ir kaip jis veikia sociumo apibrėžtyje, stengdamasis suprasti ne tik save, bet ir kitą asmenį.

1.6 Jusliškai suvokiamos erdvės fenomenas

Maurice Merleau-Ponty pabrėžia, kad erdvė – tai ne aplinka, kurioje paprastai išsidėsto daiktai, o būdas, kuriuo daiktų padėtis tampa galima; tai reiškia, kad erdvę svarbu suprasti kaip universalią daiktų sąryšių galią (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 290). Filosofas teigia, kad yra du galimi

gyvenimo erdvėje būdai – pirmuoju atveju neužsiimama refleksija ir gyvenama daiktuose miglotai suvokiant erdvę kaip daiktų aplinką, antruoju – erdvė užčiuopiama pačiose jos ištakose reflektuojant aplinką, nuo suerdvintos erdvės pereinant prie suerdvinančios (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 290-291). Svarbu suprasti, kad antruoju būdu erdvė gali būti suvokiama tik per subjektą, t. y. žmogų, kuris sąmoningai galvoja apie aplinką sudarančius daiktus ir jų tarpusavio ryšius, juos prisiima ir reflektuoja. Šiuo atveju reikšmingas yra Maurice Merleau-Ponty minimas *įsikibimas* į pasaulį, kai erdvinį lygmenį žmogus suvokia savo kūnu pasisavindamas aplinką (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 298). Filosofas aiškina: „<...> mano kūnas yra sukibęs su pasauliu, kai mano juslinis suvokimas siūlo man kuo įvairesnį ir kuo labiau artikuliuotą reginį ir kai mano judėjimo intencijos skleisdamosi gauna iš pasaulio lauktus atsakymus.“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 298). Galima sakyti, kad būtent sąmoningai pažindamas aplink esančią erdvę ir ją reflektuodamas per individualųjį suvokimą žmogus formuoja savo gyvenimo pagrindą. Teigtina, kad erdvė negali būti suvokiama užsidarius į juslinį suvokimą be pasaulio, nes ji visada turi būti konstatuota (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 299). Maurice Merleau-Ponty teigia: „Turėti kokios nors struktūros patyrimą reiškia ne gauti ją pasyviai, savaime, o ją išgyventi, atkartoti, prisiimti, atrasti imanentinę jos prasmę.“ (Ten pat, p. 307). Svarbu suprasti, kad žmogus gali nutraukti savo ryšius su žmogiškuoju pasauliu, atsiriboti nuo sociumo, tačiau neįmanoma būnant pasaulyje savo žvilgsniu nefiksuoti erdvės elementų, todėl, kaip teigia filosofas, kol asmuo gyvena, tol lieka įsitraukęs į fizinę aplinką (plg. ten pat, p. 330).

Reikalinga paminėti tai, kad kūno turėjimas leidžia ne tik pažinti erdvę, bet ir sukauptą patirtį pernešti į kitą vietą, ją pažinti vertinant pagal jau turimas erdvės suvokimo patirtis: „<...> visas persikeliu į naują reginį ir ten perkeliu, taip sakant, savo svorio centrą.“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 299). Tam, kad žmogaus sąmonėje galėtų rasti erdvės suvokimas, reikalingas subjekto įsikūrimas tam tikroje aplinkoje, jo neatskiriamumas nuo pasaulio, kuris ir leidžia suvokti aplinkoje esančių daiktų ir vykstančių procesų ryšį (plg. ten pat, p. 330). Šiuo atveju svarbus tampa pirmapradis erdvės suvokimo lygmuo, kuris yra visų žmogaus juslinių suvokimų akiratyje, tada kiekvienas naujas erdvės patyrimas pasirodo paeiliui, kai žmogus tampa jam dar nepažinios aplinkos dalimi (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 301). Galima sakyti, kad naujos erdvės įsisąmoninimas galimas tik jusliškai patyrus ir apmąščius pradinę aplinką, kurioje nuo pat gimimo formuojasi subjektyvioji žmogaus patirtis. Maurice Merleau-Ponty teigimu, nauja aplinka yra erdviškai apibrėžta tik iš anksto duoto lygmens atžvilgiu, todėl visi žmogaus patyrimai, per kuriuos jis pažįsta erdvę, perduoda vienas kitam anksčiau jau įgytą erdviškumą (plg. ten pat, p. 301-302). Kiekvieniame naujame kraštovaizdyje ar mieste yra išsklaidyta prasmė, kurią žmogus gali atrasti tik jam įmanomu specifiniu būdu, kai pats individas savo buvimu ir laikysena suteikia viskam prasmę analizuodamas aplinką pagal turimus montažinius darinius, įgytus nuolat susiduriant su pasauliu (plg. ten pat, p. 331). Svarbu suprasti, kad bet koks juslinis suvokimas suponuoja tam tikrą suvokiančiojo praeitį, o abstrakti naujų objektų susitikimo

funkcija implikuoja dar slėpiningesnį aktą, per kurį formuojama nauja individo aplinka (plg. ten pat, p. 331-332).

Dėl šios priežasties svarbu paminėti išcentruoto gyvenimo reiškinių, kai žmogus yra atskiriamas nuo jam įprastos aplinkos, kurioje jis jaučiasi saugus ir suprastas. Maurice Merleau-Ponty teigia, kad žmogaus kūnas ir įprastas juslinis suvokimas pasaulio centru skatina laikyti pirmąjį kraštovaizdį, pažįstamą aplinką, todėl tuo atveju, kai individas pakeičia šią erdvę, turi palikti tai, ką jis mėgsta ar myli, jaučiasi išstumtas iš tikrojo gyvenimo centro (plg. ten pat, p. 336). Teigtina, kad toks įprastos erdvės keitimas gali būti rimtas iššūkis, nes ne kiekvienas gali priimti naują ir jam svetimą erdvę kaip savą, ypačingai tais atvejais, kai naujasis pasaulis turi mažai bendrų sąlyčio taškų su pirmąja aplinka. Tokioje situacijoje žmogus turi sąmoningai apgalvoti tolimesnius veiksmus ir savo poziciją įprastos erdvės keitimo atveju. Filosofo teigimu, tarp asmens ir aplink jį vykstančių įvykių esama savotiškų ribų, nustatančių jo veikimo laisvę, todėl erdvės keitimas gali apriboti žmogaus veikimo galimybes, tačiau kartais, priešingai, išgyvenamas atstumas yra sykiu per trumpas ir per ilgas: daugybė įvykių asmeniui tampa nebesvarbūs, o artimiausi įvykiai tampa jo gyvenimo centru (plg. ten pat, p. 336). Šiuo atveju reikšminga paminėti ir Edward Casey teiginį, kad masinė nostalgija pirmąjai erdvei yra iškalbingas laiko bevietišumo simptomas (plg. Casey, 1993, p. 38). Jis taip pat nurodo, kad moderniam žmogui reikalingas vietos vienodumas, neišskirtinumas, todėl tokio pastovumo stoka iškreipia žmogiškąją būtį, pasireiškia „<...> kiti vietos patologijos simptomai: disorientacija, atminties praradimas, benamystė, depresija, nutolimas ir kitos susvetimėjimo sau pačiam ir kitiems formos.“ (plg. ten pat, p. 38).

Vis dėlto žmogaus ryšys su pirmąja jusliškai patirta erdve yra subjektyvus, todėl kiekvienas skirtingai įsisąmonina naujas erdves priklausomai nuo to, koks reikšmingas ir artimas jam yra pirmasis erdvinis lygmuo. Maurice Merleau-Ponty teigia, kad juslinis erdvės suvokimas išreiškia subjekto visuminį gyvenimą, energiją, su kuria jis per savo kūną ir per savo pasaulį veržiasi į ateitį (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 333), todėl žmogaus siekiai ir veiksmai, orientuoti į prasmingą gyvenimą, yra susiję su bendrąja jo intencija būti atsakingam už savo būtį. Tais atvejais, kai yra patiriama išcentruoto gyvenimo būseną, asmuo gali arba ilgėtis pirmąjį erdvės, sąmoningai nepriimti naujosios ir tapti svetimas net sau pačiam, arba veiksniai reflektuoti naująją aplinką, kuri po kurio laiko taptų jo gyvenimo dalimi, suteikiančia vilties kurti norimą ateitį.

1.7 Kūno samprata juslinės fenomenologijos akiratyje

Analizuodamas kūno sampratą fenomenologiniu požiūriu Maurice Merleau-Ponty teigia, kūno negalima suvokti vien tik kaip objekto, nes „neįmanoma nei pamatyti, nei paliesti savojo kūno, kai jis mato ir liečia pasaulį.“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 122). Taip yra dėl to, kad būtent kūnas yra

kitų daiktų pažinimo įrankis. Maurice Merleau-Ponty teigia: „<...> išorinius objektus aš stebiu savo kūnu, juos čiupinėju, apžiūrinėju, apeinu aplink, bet paties savo kūno nestebiu: norint tai padaryti, reikėtų turėti antrą kūną, kuris pats nebūtų stebimas.“ (Ten pat, p. 121). Galima sakyti, kad fenomenologinėje teorijoje kūnas kaip vienas svarbiausių žmogaus egzistencijos įrodymų įgauna ne objekto, o subjekto prasmę. Taip pat svarbu paminėti Maurice Merleau-Ponty mintį, kad „<...> pats nuosavas kūnas – tai pirmapradis įprotis, jis sąlygoja visus kitus įpročius, įgūdžius ir sykiu leidžia juos suprasti.“ (Ten pat, p. 121). Sakytina, kad žmogus negali pažinti savojo kūno iš šalies, nes jis yra su juo, tačiau svarbu suprasti, kad savąjį kūną žmogus pirmiausia patiria kaip pirmąjį įprotį. Maurice Merleau-Ponty pabrėžia, kad individui svarbu patirti kūną kaip savą ir tokią patirtį jis aiškina kaip buvimą pačia patirtimi: „Būti sąmone ar veikiau *būti patirtimi* – tai iš vidaus bendrauti su pasauliu, su kūnu, su kitais, būti ne greta jų, o su jais.“ (Ten pat, p. 127).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad sąmoninga kūno sąveika su pasauliu yra tiesiogiai susijusi su žmogaus individualiaisiais siekais ir tikslais, kurių įgyvendinimas gali užtikrinti prasmingą egzistenciją. Šiuo atveju svarbus tampa kūno judėjimas ir veikimas erdvėje. Maurice Merleau-Ponty teigia: „Tyrinėjant kūną, geriau matyti, kaip jis apgyvena erdvę (beje, ir laiką), mat judėjimas ne šiaip pasyviai paklūsta erdvei bei laikui, jis aktyviai juos prisiima, atgaivindamas pradinę jų reikšmę <...>.“ (Ten pat, p. 133). Galima sakyti, kad asmuo sąmoningai suvokdamas galimybę veikti aplinkoje, randa būdą realizuoti save. Maurice Merleau-Ponty nurodo, kad žmogiškasis produktyvumas turi prasiveržti pro storą būties sluoksnį, o tai įmanoma tik tada, kai žmogus suvokia savo kūnu galįs disponuoti erdvėje, kurioje pasaulį poliarizuoja projektai, paskatinantys atsirasti daugybei ženklų, nukreipiančių veiksmą tinkama linkme (plg. ten pat, p. 142–143). Vis dėlto Maurice Merleau-Ponty analizuoja ir fizinio kūno sužalojimo daromą įtaką sąmonės sutrikimui, kuris sutrikdo įprastą norą veikti: „<...> objektai arba erdvė gali egzistuoti mūsų pažinimui, bet neegzistuoti mūsų kūnui.“ (Ten pat, p. 167). Dėl šios priežasties svarbu aptarti tai, kas nutinka žmogaus sąmonei, kai juslinis kūno ir pasaulio sąveikavimas kinta dėl fizinio kūno pažeidimo. Šiuo atveju Maurice Merleau-Ponty kalba apie nuasmenėjimo fenomeną, kuris atsiranda tada, kai žmogus išsižada brandos, kai „atsinaujinimas paliečia tik žmogaus patirties turinį, o ne jos struktūrą“ (Ten pat, p. 113). Galima sakyti, kad tokiu atveju žmogus nepatiria ir neišgyvena savojo laiko: „<...> beasmeninis laikas teka toliau, tuo tarpu asmeninis laikas yra surištas į mazgą.“ (plg. ten pat, p. 113). Teigtina, kad tokia būseną kyla dėl to, kad žmogus išstumia tam tikrą trauminę patirtį, t. y. atsisako ją apmąstyti ir žengti toliau. Tokiu atveju nuasmenėjimo fenomenas neleidžia pažinti naujų pasaulio elementų, žmogaus sąmonė remiasi tik tuo, kas jau buvo patirta: „Aš išsižadu savo nuolatinės galios suteikti sau „pasaulius“ vardan vieno iš jų, ir šiuo veiksmu tas privilegijuotas pasaulis netenka substancialumo, kol galiausiai iš jo belieka tik *tam tikras nerimas*. <...> imama gyventi sena patirtimi ar veikiau jos praėjusio buvimo prisiminimu,

po to – šio prisiminimo prisiminimu ir taip toliau, kol galiausiai iš tos patirties belieka tik tipinė forma.“ (Ten pat, p. 113).

Maurice Merleau-Ponty pabrėžia, kad žmogui svarbu sąmoningai suvokti pasaulį kaip bendrą visų aplinkų pagrindą ir visų poelgių teatrą, o tam būtina distancija tarp jo paties ir to, kas sužadina jo veiksmą (plg. ten pat, p. 117). Tai leistų sąmoningai vertinti įvairias gyvenimo situacijas ir gebėti tinkamai į jas reaguoti. Tokiu atveju, filosofas teigimu, „<...> kiekviena momentinė situacija liautųsi buvusi jam visumine būtimi ir jokia atskira reakcija nebeužimtų visi jo praktinio lauko <...>.“ (Ten pat, p. 117). Apibendrinant svarbu pasakyti, kad Maurice Merleau-Ponty nuomone, žmogus – tai ne organizmo jungtis su psichika, bet „<...> egzistencijos balansavimas tarp kūniškumo ir asmeninių poelgių.“ (Ten pat, p. 118).

1.8 Fenomenologinė *Kito* samprata

Kaip jau buvo minėta, Maurice Merleau-Ponty teigimu, „egzistuoti – tai būti su pasauliu“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 416), todėl patirti savo būtį per kūnišką veikimą galima tik tada, kai esi sąmoningame santykiyje su tuo, kas yra aplink: gamta, daiktais, žmonėmis. Vis dėlto esminė tiek savęs, tiek pasaulio suvokimo idėja remiasi būtent į gamtinį pasaulį, nes jame, priešingai negu laike, gali būti suprastos žmogaus juslės. Maurice Merleau-Ponty teigia: „Kadangi į asmeninį egzistavimą mane nuneša laikas, kurio nekonstituoju, visi mano jusliniai suvokimai išryškėja gamtos fone.“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 400). Pasak filosofo, bet koks daiktas yra bendrybe virtusio egzistavimo pėdsakas, todėl kiekvienas objektas kokiu nors atžvilgiu turi būti gamtinis daiktas (plg. ten pat, p. 401). Jeigu žmogus veikia kaip gamtinis objektas, jo veiksmai daro tiesioginę įtaką pačiai gamtai, t. y. pasauliui, kuriame jis egzistuoja: „Kaip gamta prasiskverbia iki pat mano asmeninio gyvenimo centro ir su juo susipina, taip poelgiai įsiveržia į gamtą ir ten nusėda kultūrinio pasaulio pavidalu.“ (Ten pat, p. 401). Subjektyviai veikdamas gamtiniame pasaulyje žmogus tampa socialinio vieneto dalimi, o jų gausa sukuria visuomenę, veikiančią pagal jai įprastus mąstymo modelius. Maurice Merleau-Ponty nuomone, civilizacija, kurioje žmogus dalyvauja, jam visiškai akivaizdžiai egzistuoja jos susikurtuose reikmenyse, o susidūrus su nežinoma ar svetima bendruomene iš karto pastebima, kad joje jau būta daugybės gyvenimo būdų (plg. ten pat, p. 401). Dėl to galima sakyti, kad visos pažinios pasaulio civilizacijos yra daugiareikšmės ir čia jau buvusios prieš subjektyvų žmogaus suvokimą (plg. ten pat, p. 401).

Maurice Merleau-Ponty nurodo, kad „mūsų santykis su socialumu, kaip ir mūsų santykis su pasauliu, yra kur kas gilesnis nei bet koks apgalvotas juslinis suvokimas ar bet koks sprendimas. <...>Turime grįžti prie socialumo, su kuriuo kontaktuojame vien todėl, kad egzistuojame, ir kurį nešiojamės kaip neatsiejamą nuo mūsų dar iki bet kokio suobjektinimo.“ (Ten pat, p. 417). Galima

teigti, kad net nemąstydamas apie savo ryšį su aplinkiniais žmonėmis, individas yra neišvengiamai su jais susijęs, todėl socialumo įsisąmoninimas leidžia tik dar geriau pažinti save ir kitus. Filosofas teigia, kad „<...> kitas asmuo nėra uždarytas mano perspektyvoje į pasaulį, nes pati ta perspektyva neturi apibrėžtų ribų, ji spontaniškai įsmunka į kito žmogaus perspektyvą, ir jos kartu susieina vieninteliame pasaulyje, kuriame mes visi dalyvaujame kaip anoniminiai juslinio suvokimo subjektai.“ (Ten pat, p. 407). Taip atsitinka dėl to, kad žmogaus kūnas jusliškai supranta kito asmens kūną ir jame atranda tarsi stebuklingą savo paties intencijų pratęsimą, įprastą elgesio su pasauliu būdą ir tampa viena visuma (plg. ten pat, p. 408). Maurice Merleau-Ponty teigimu, tam tikra tauta ar žmonių klasė nėra nei individą iš išorės pajungiančios lemtys, nei jo viduje postuluojamoms vertybėms, tai individo reikalaujantys bendrabūvio būdai (plg. ten pat, p. 418), taigi žmogus negali būti sociume pats į jį neįsitraukdamas, nes sąveikaujant tarpusavyje kuriasi ryšiai, tampantys visuomenės pagrindu. Nors Maurice Merleau-Ponty teigia, kad galima nusigręžti nuo socialinio pasaulio, tačiau neįmanoma neturėti kokios nors vietos jo atžvilgiu (plg. ten pat, p. 417). Filosofo žodžiais tariant, žmogui lemta būti laisvam, bet kokios faktinės situacijos atžvilgiu išsaugoti gebėjimą atsitraukti ir prieš socialinį pasaulį jis gali panaudoti savo juslinę prigimtį: užsimerkti, užsikimšti ausis, gyventi visuomenėje kaip svetimas, traktuoti kitą asmenį kaip paprastus spalvų ir šviesų derinius, t. y. atimti žmogiškąją reikšmę, bet tai jis galėtų padaryti tik be žodžių konstatuodamas savo egzistavimą, nebūdamas niekuo ir nieko nedarydamas, tačiau tai neįmanoma, nes egzistuoti – tai būti su pasauliu (plg. ten pat, p. 415–416).

Vis dėlto pirmasis kultūrinis objektas, per kurį egzistuoja visuomenė – tai kito asmens kūnas, kaip elgesio nešėjas (plg. ten pat, p. 402), dėl to svarbu išsiaiškinti žmogaus gebėjimą pažinti ir suprasti kitą subjektyvų asmenį. Maurice Merleau-Ponty teigimu, aplink save matydamas kitus žmones individas interpretuoja jų elgesį pagal analogiją su savo elgesiu atsižvelgdamas į savo privačią patirtį, atveriančią jusliškai suvokiamų gestų prasmę ir intenciją (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 402). Todėl tik per savo paties patirtį galima geriau suprasti kitą žmogų, kurio tikrasis *aš* vis dėlto negali būti pažintas ir suprstas baigtinai. Maurice Merleau-Ponty teigia, kad „<...> kai mano žvilgsnis susikryžiuoja su kitu žvilgsniu, svetimą egzistenciją pakartotinai realizuoju per savotišką refleksiją. <...> Kita sąmonė gali būti dedukuojama tik sulyginus ir sutapatinus kito asmens emocines išraiškas su manosiomis <...>.“ (Ten pat, p. 405). Pastebėtos koreliacijos gali tapti gija metodiniam kito asmens pažinimui, bet tokios jungtys negali nieko pasakyti apie kito asmens egzistenciją (plg. ten pat, p. 406). Filosofas pabrėžia, kad žmogaus sąmonė gali stengtis iš savitų situacijų sukurti bendrą situaciją su kito subjekto sąmone, kurioje jos bendrautų, tačiau vis tiek „vienintelį“ pasaulį kiekvienas projektuota iš savo subjektyvybės gelmių (plg. ten pat, p. 410). Svarbu pabrėžti, kad esminis kultūrinis objektas, atliekantis svarbiausią vaidmenį suvokiant kitą – tai kalba, nes dialogo patirtyje tarp žmonių atsiranda tam tikra bendra teritorija, kalbančiųjų mąstymas sudaro vieną bendrą

tinklą, pasisakymus sužadina diskusijos eiga, jie yra dalis bendro, abiejų sukurto proceso dalys (plg. ten pat, p. 408). Vis dėlto sakydamas, kad pažįsta kitą asmenį žmogus anapus jo savybių siekia neišsemiamų gelmių, kurios vieną dieną gali susprogdinti susikurtą to žmogaus įvaizdį (plg. ten pat, p. 417), todėl kito pažinimas visada išlieka rizikingas dėl nusivylimo galimybės, kai išsikelti lūkesčiai neatitinka realybės. Svarbu suprasti, kad net jeigu žmogus niekada neišgyvens kito asmens esaties jam pačiam, kiekvienas kitas egzistuoja kaip nenuginčijamo bendrabūvio stilius ar aplinka, o žmogaus gyvenimas yra persmelktas tam tikros socialinės atmosferos (plg. ten pat, p. 420).

Galima sakyti, kad aptartos egzistencializmo ir fenomenologijos sąsajos papildo anksčiau analizuotų teorijų, t. y. egzistencializmo ir absurdo, sampratą – žmogus suvokdamas savo būtį, kurią Albert Camus įvardija kaip neišvengiamą susidūrimą su absurdu, negali jos paaiškinti atskirai nuo pasaulio, savo kūno, santykio su kitais patirties. Visa tai, iš ko gimsta absurdiška egzistencija, turi būti aiškinama tik per individualią žmogaus ir pasaulio jungtį. Dėl šios priežasties praktinėje darbo dalyje lyginant iševio egzistencinę patirtį Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* (2022) ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė* (1990) bus pasitelkiamas egzistencinės fenomenologijos principas, kuriuo bus siekiama atskleisti, kaip tokios egzistencinės pajautos kaip vienatvė, svetimumas, tautinio tapatumo nykimas yra veikiamos pasikeitusios gyvenamosios erdvės.

2. TRAGIŠKA IŠEIVIO PATIRTIS MARIUS KATILIŠKIO ROMANE *PIRMADIENIS EMERALD GATVĖJE* IR ANTANO ŠKĖMOS ROMANE *BALTA DROBULĖ*

Anglų mokslininkė Danielle Kristene Clapham, aptardama XX a. literatūros išeivio erdvinės tapatybės vaizdinį, teigia, kad XX a. viduryje prasidėjusi aktyvi emigracija į Vakarų dažnai priklausė nuo emigranto pilietybės, socialinės ir ekonominės padėties, o tarptautinis mobilumas buvo prieinamas tik tiems žmonėms, kurie gebėjo įrodyti tvirtą savo pačių tautinę tapatybę (plg. Clapham, 2020, p. 6–7). Galima sakyti, kad sąmoningai priimti kitos valstybės kultūrinį gyvenimą, įsiliesti į jau susiformavusią kultūrinę aplinką išlaikant savo tautinio identiteto prasmingumą buvo nelengva, tačiau būtent tai leido užtikrinti sąmoningą savos ir svetimos kultūros sintezę. Danielle Kristene Clapham kalbėdama apie išeivių kūrybinį lauką pabrėžia, kad išeivijos literatūroje reikšmingas tapo ne tik savos tautinės tapatybės išlaikymas, bet ir naujos aplinkos vaizdavimo būdas, priklausęs būtent nuo turėtos tautinio identiteto suvokimo patirties (plg. ten pat, p. 7). Tyrėja taip pat akcentuoja, kad svetima erdvė tapo išeivių rašytojų kūrybiniu akstinu, t. y. galimybe plėsti turėtą patirčių lauką ir jį vaizduoti savo tekstuose (plg. ten pat, p. 14). Danielle Kristene Clapham teigimu, buvimas kitoje erdvėje sukūrė rašytojų emocinį atstumą nuo gimtosios šalies kultūrinės įtakos, todėl išeiviai pajautė kūrybinę laisvę, kuri įgalino stilistinius ir kūrybinius eksperimentus, reikalingus naujų literatūrinių formų atsiradimui (plg. ten pat, p. 31). XX a. išgyvenant fizinę ir emocinę atskirtį nuo pažįstamos tautinės aplinkos svetimuose kraštuose formavosi išeivijos literatūra.

Sudėtingos istorinės aplinkybės nulėmė ir XX a. vidurio lietuvių literatūros pokyčius. Lietuvių rašytojai, pasitraukę iš Lietuvos ir gyvendami svetur, aktyviai įsitraukė į 1945-1950 m. išeivijos literatūrinį gyvenimą. Egzodo literatūros tyrinėtoja Dalia Kuizininė, aprašydama lietuvių egzilio prozos modernėjimą, pabrėžia, kad to laiko literatūrinis gyvenimas išeivijoje buvo itin įvairus ir spalvingas, nes skirtingų generacijų rašytojai svetimose aplinkose adaptavosi skirtingai – vyresniosios kartos atstovai savo kūryboje stengėsi ginti ir saugoti lietuviškąją tradiciją, o jaunesnioji kūrėjų karta neliko užsidariusi nuo pasaulinės kultūros ir literatūros įtakų, todėl gana lanksčiai ir imliai pritaikė Vakarų pasaulyje paplitusias literatūrines tradicijas (plg. Kuizininė, 2012, p. 89–90). Dalia Kuizininė nurodo, kad gyvenimas svetur inspiravo europietiškos ir lietuviškosios kultūros paralelių ieškojimus, todėl ne vienas kūrėjas kėlė klausimus, kokia lietuvių kultūros vieta pasaulyje, dėl šios priežasties jaunesniųjų rašytojų tekstuose išryškėjo prieštaringas lietuviškosios tapatybės ir pasaulio pilietybės santykis (plg. ten pat, p. 90). Išeivių prozos tyrėja pabrėžia, kad pokarinės Europos egzistencializmo atstovų Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Maurice Merleau-Ponty darbai skatino lietuvių rašytojų savosios patirties įprasminimo poreikį – karo išgyvenimai, nežinia ir nuolatinė

įtampa dėl ateities lėmė naujas pokarines literatūros tendencijas (plg. ten pat, p. 90). Dalia Kuiziniene teigia: „Praradimai ir netektys, kartu ir naujos iki šiol nepažintos kultūros atradimai praplėtė ir lietuviškosios prozos tradiciją.“ (Ten pat, p. 101). Galima sakyti, kad svetur gyvenančių lietuvių tekstai sudrumstė lietuvių literatūrinio gyvenimo ramybę, skatino ne tik reflektuoti opias tautinės savimonės problemas, bet ir svarstyti modernizmo ir tradicijų takoskyros, lietuvių ir Vakarų kultūrų santykio klausimus (plg. ten pat, p. 101). Analizuojant išeivio egzistencines patirtis darbe bus lyginami dviejų lietuvių egzodo rašytojų – Mariaus Katiliškio ir Antano Škėmos – romanai, kuriuos jungia bendra tematinė gairė – tragiška išeivio patirtis svetimame krašte.

Darbe bus taikomas komparatyvistinis tekstų lyginimo metodas. Literatūrologė Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, aptardama komparatyvistikos teoriją, pristato tematologijos terminą ir mokslininkų Didier Souiller ir Vladimir Trubetskoy apibrėžtą šio mokslo klasifikaciją. Svarbu suprasti, kad tematika ženklina temų tinklą atskirame tekste arba vieno autoriaus kūryboje, arba bendrą problematiką kelių autorių kūrinuose (plg. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, 2013, p. 41). Tematologijos moksle pagal Didier Souiller ir Vladimir Trubetskoy yra išskiriamos šios kategorijos: autoriaus asmeninės temos, istoriškai apibrėžtos temos ir archetipinės temos (plg. ten pat, p. 41). Tematiniu požiūriu nagrinėjant skirtingas išeivio egzistencines patirtis Mariaus Katiliškio ir Antano Škėmos romanuose bus pasitelkiamos autoriaus asmeninės ir istoriškai apibrėžtos temos kategorijos. Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė nurodo, kad pagal autoriaus asmeninę tematiką jo darbuose pasireiškia įvaizdžių, simbolių, poetinių figūrų ir strategiškai svarbių situacijų visuma, o jų pasikartojimai liudija tam tikrą meninio pasaulio struktūrą, istoriškai apibrėžtos temos yra susijusios su tam tikros epochos mentalitetu ir ideologija, jos funkcionuoja kaip visuomeninių ir politinių aktualijų ženklai, visai kaip papročiai ar estetiškos normos (plg. ten pat, p. 42). Abu romanai, Mariaus Katiliškio kūrinys *Pirmadienis Emerald gatvėje* (1993) ir Antano Škėmos *Balta drobulė* (1967), bus lyginami tematiniu požiūriu išskiriant svarbius sudėtingą išeivio egzistencinę būseną formuojančius veiksnius, t. y. svetimės erdvės įtaką individo tautiniam sąmoningumui, savojo kūno supratimui ir santykiui su kitais.

2.1 Svetimos erdvės poveikis išeivio tautinei ir kultūrinei tapatybei

Lyginant abiejuose romanuose aprašomą tragišką išeivio egzistencijos klausimą reikšminga tyrimo dalimi tampa pagrindinių veikėjų Beniaus Uoginto ir Antano Garšvos kasdienio gyvenimo vaizdiniai, t. y. kintantys santykiai su aplinkiniu pasauliu, jų įsitraukimas į reflektyvų svetimės erdvės pažinimą ir priėmimą, vykstantys kultūrinio tapatumo pokyčiai. Maurice Merleau-Ponty teigimu, „egzistuoti – tai būti su pasauliu“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 416), todėl, kaip jau buvo minėta teorinėje darbo dalyje, patirti savo būtį per kūnišką veikimą galima tik tada, kai esama sąmoningame santykiyje

su tuo, kas yra aplink: daiktiškais ir gamtiniais elementais, subjekto kultūrine erdve. Svarbu prisiminti, kad Maurice Merleau-Ponty išskiria du buvimo erdvėje būdus: gyvenimas erdvėje miglotai, suvokiant ją tik kaip daiktų aplinką, ir erdvės užčiuopimas reflektuojant pasaulio objektus (plg. ten pat, p. 290–291). Svarbu pabrėžti, kad net aktyviai nemąstydamas apie savo ryšį su aplinka žmogus yra neišvengiamai su ja susijęs, o to suvokimas leidžia tik dar geriau pažinti patį save. Remiantis šiomis fenomenologinėmis išvalgomis apie žmogaus ir erdvės santykį svarbu palyginti Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* pagrindinio veikėjo Beniaus Uoginto ir Antano Škėmos romano *Balta drobulė* pagrindinio veikėjo Antano Garšvos – dviejų emigrantų iš Lietuvos – patiriamą svetimos erdvės įtaką jų kultūriniam tapatumui ir tautinio sąmoningumo pokyčius. Fenomenologijos teorijoje teigiama, kad pažinti ir reflektuoti svetimos erdvės aplinką galima tik tuo atveju, kai individo sąmonėje jau yra užfiksuota pirminė aplinka, tai reiškia, kad jis jau turi pirmąją erdvės suvokimą (plg. ten pat, p. 301). Dėl šios priežasties svarbu įvertinti, kokią reikšmę Mariaus Katiliškio ir Antano Škėmos romanuose užima pirminės erdvės – gimtojo krašto vaizdinių, lietuviško kultūrinio paveldo elementai, kurie išeivių sąmonėse išskyla prisiminimų forma.

Nerijus Brazauskas analizuodamas kultūrinės atminties vaizdinį Mariaus Katiliškio kūryboje teigia: „Kultūrinės atminties diskursas Katiliškio kūryboje nėra tiesioginis vaizdavimo objektas, nes rašytojui jis nebuvo tapęs specialiu kūrybos objektu, <...> jis yra intertekstas, aktualizuojantis ne tik kultūros atmintį, bet ir istorijos diskursą.“ (Brazauskas, 2016, p. 225). Kalbėdamas konkrečiai apie Mariaus Katiliškio romaną *Pirmadienis Emerald gatvėje* Nerijus Brazauskas akcentuoja tai, kad šis kūrinys yra skirtas emigracijos problemoms, kurias reflektuodamas autorius atskleidžia asmeninės tapatybės problematiškumą, susijusį su individo vieta socialinėje sistemoje, o patį autorių labiausiai domina socialinė, kultūrinė tikrovė, kurioje galima matyti dominuojančią kultūros industriją (plg. Brazauskas, 2016, p. 218). Dėl to galima teigti, kad Mariaus Katiliškio romane pagrindinio veikėjo Beniaus Uoginto kultūrinė sąmonė neišvengiamai yra veikiamą svetimos aplinkos. Literatūros tyrinėtojas Rimvydas Šilbajoris nagrinėdamas Antano Škėmos kūrybą nurodo, kad autorius ieško konfrontacijos su visuotine blogio paslaptimi, todėl jo kūryboje nėra paliktos tėvynės nostalgijos išsakymo (plg. Šilbajoris, 1995, p. 40). Pats Antanas Škėma analizuodamas lietuvių išeivių literatūros pokyčius pabrėžia, kad egzodo literatūroje ima dominuoti hipertrofinis romantizmas ir sentimentalizmas, kuris atsiranda dėl to, kad prisiminimai apie tėvynę tampa perjautrinti: „Praeitį nepaprastai tobula. Kiekviena žolytė, mergaitės atodūsis, net išgėrimas įgauna Nietzshės antžmogio spalvas.“ (Škėma, 1993, p. 431). Vis dėlto Alfonsas Nyka-Niliūnas nurodo, kad Antano Škėmos vaizduojamas žmogus yra konvulsinio pasaulėžiūrinių, socialinių, politinių ir ekonominių problemų sprendimo padarinys (Nyka-Niliūnas, 1996, p. 305). Todėl teigtina, kad analizuodamas vidinę egzistencinę dramą rašytojas neišvengiamai akcentuoja ir kultūrinę terpę, kurioje formuojasi veikėjo sąmonė. Antano Škėmos romano *Balta drobulė* pagrindinis veikėjas Antanas Garšva sudėtinguose

apmąstymuose grįžta prie lietuviškosios erdvės, reikšmingos jo asmenybės tapatumui. Galima daryti prielaidą, kad tiek Mariaus Katiliškio, tiek Antano Škėmos romanuose pagrindiniai veikėjai užima skirtingas pozicijas svetimos aplinkos vertinime, naujos erdvės elementai skirtingai veikia kaip pagrindinis sąmoningai reflektuojamos patirties objektas, tačiau tiek Benius Uogintas, tiek Antanas Garšva nėra atsiskybę nuo sociumo, todėl svetimo krašto kultūra tampa svarbia tragiškos išeivio egzistencijos priežastimi.

2.1.1 Tautosakos kaip kultūrinės tapatybės atspindžiai išeivio sąmonėje

Nors kultūrinis diskursas nėra pagrindinė Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* teminė gairė, tekste pasikartojantys lietuvių tautinio ir kultūrinio identiteto ženklai rodo, kad aplinka veikia pagrindinio veikėjo Beniaus Uoginto sąmonę, nuo pat vaikystės ji buvo reikšminga jo asmeninės tapatybės dalimi. Gimtojo krašto prisiminimai, artimos aplinkos vaizdinių pasirodymas Uoginto sąmonėje rodo atskirties nuo pažįstamo socialinio ir kultūrinio paveldo sukeltą dvasinį skausmą, jaučiamą svetimumo būseną. Benius Uogintas svarstydamas skaudų savo paties likimą apmąsto ir konkrečią emigracijos patirtį, jis prisimena momentą, kai turėjo palikti Lietuvą pats to aiškiai nesuprasdamas, išsižadėdamas ateities planų, ir pasiduoti netikėtai pasitraukimo iš gimtojo krašto bangai: „Jis nusileido neatsaukiamam likiminiam sprendimui ir su juomi sutiko. Pasilikti vienam visados ir niekad nebesugrįžti į ten, iš kur buvo viso pradžia.“ (Katiliškis, 2022, p. 105). Pasitraukimo iš Lietuvos metu svarbus tampa Uoginto motinos vaidmuo, kuri apimta dviprasmiškų jausmų, t. y. baimės ir vilties, išleidžia savo sūnų į nežinią, vedama kitų kaimo žmonių įtikinėjimų: „Matysi, kaip tavo vaikas turės dziegorių¹ su auksine diviska² per pilvą, ir pilvą, didesnę už klebono“ (Ten pat, p. 43). Uogintas, dar nesulaukęs aštuoniolikos metų, patyrė skaudžią atskirtį nuo jam artimos ir pažįstamos aplinkos, išgyveno emocinę traumą, kuri vėliau tik didėjo: „Ir išėjau, ir blioviau veršio balsu sukritęs ant lentinio tako žmonėms praėti.“ (Ten pat, p. 44). Po daugybės metų mąstydamas apie šį įvykį jis sąmoningai įvardija sociumą, to meto valstiečių gyvenimo ir mąstymo įpročius kaip vieną rimčiausių priežasčių, kodėl paliko tėvynę: „tai pasėka nerimtų ir neatsakingų žmonių – šiuo atveju tėvų ir auklėtojų <...>. Jie gyveno ir tvarkėsi kaip upelio tėkmėje, niekad nekeičiančioje vagos <...>. Tvarkytojai neįtraukė lapan tokio paprasto reikalo, kaip netikėtumas.“ (Ten pat, p. 106). Galima teigti, kad Benius Uogintas pasiduoda savo paties pasyvumui ir aplinkinių, t. y. savo šeimos ir kaimo visuomenės, diktuojamai nuomonei. Jis kritiškai nevertina situacijos ir daug nemąstydamas priima likimo diktuojamus veiksmus. Dėl šios priežasties išvykimą iš Lietuvos galima laikyti tragiškos išeivio egzistencijos pradžia.

¹ Laikrodį.

² Grandinėle.

Antano Škėmos romane *Balta drobulė* taip pat galima rasti pirminės pagrindinio veikėjo Antano Garšvos egzistencinės erdvės vaizdinių. Jie pateikiami pagrindinio veikėjo minčių sraute, prisiminimuose, pokalbiuose su kitais veikėjais ir Garšvos kaip poeto kūrybos genezėje. Pats Antanas Garšva apie save sako: „Esu lietuvis kaukas didžiausiame New Yorko hotelyje.“ (Škėma, 1990, p. 24). Identifikuodamas savo tautinį priklausomumą tautosakiniu įvaizdžiu, kuris šiuo metu yra svetimose viešbučio erdvėje, pagrindinis veikėjas parodo, kad yra praradęs natūralų ryšį su gimtąja erdve. Taip yra dėl to, kad saugi namų erdvė šiuo atveju yra pakeičiama laikina Niujorko viešbučio erdve, kuri yra trapi žmogaus buvimo vieta. Kalbėdamas su mylima moterimi Elena Garšva teigia: „Mudu išėiviai, reikalingi anachronizmų. Tu – legendų, aš – neužbaigtų eilėraščių.“ (Ten pat, p. 132). Galima sakyti, kad gyvendamas svetimose erdvėje jis suvokia tautinės tapatybės klausimo keblumą, tačiau sąmoningai neanalizuoja išvykimo iš Lietuvos momento, kaip tai daro Benius Uogintas. Antano Škėmos romane rašoma: „Ir, kai į Lietuvą vėl grįžo bolševikai, jis pabėgo į Vokietiją.“ (Ten pat, 1990, p. 86). Akivaizdu, kad Antanui Garšvai sprendimas palikti gimtąjį kraštą nesukelia didelio dvasinio išgyvenimo, jis jo neanalizuoja, o priima kaip įvykusį faktą. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad Antanui Garšvai Lietuvos palikimas buvo skaudi egzistencinė patirtis, tai rodo prisiminimai iš Vokietijos DP stovyklos, kurioje Garšva su kitais lietuviais išėiviais jautė gimtojo krašto ilgesį: „Ir šventėme savo šalies sukaktis. Ir įsikarščiaavę kalbėtojai šaukė: „kitais metais sugrįšime!“ <...> Ir vakarais prie barakų susėdę vyrai traukė dainas, <...>. Ir man vaidenosi: tai šviesus ruožas, jį paliko krintas meteoras, kuris ką tik sudegė.“ (Ten pat, 1990, p. 138). Gyvenimas svetimame krašte kurstė moralinį nuopuolį, kurį rodo neetiškas lietuvių elgesys, dvasinių vertybių stoka: „Mes buvome sentimentalūs, išvargę, pavydūs, pikti. Ir seksualūs. Mes viliojome svetimas žmonas, mes mylėjomės Volkssturmo iškastuose grioviuose ir rytą užmiršdavome vakarykštį apsikabinimą.“ (Ten pat, 1990, p. 138). Akivaizdu, išvykimas iš Lietuvos Antanui Garšvai nebuvo toks reikšmingas trauminės patirties išgyvenimas kaip Beniui Uogintui. Vis dėlto pirminė pažini erdvė, šiuo atveju – gimtieji namai, lietuviškoji kultūra, abiem veikėjams buvo svarbi dvasinė atrama svetimose aplinkoje.

Tautosaka, t. y. liaudies dainų motyvai, posakiai, mitologiniai simboliai, abiejų veikėjų kasdienybėje yra dažnai pasirodantys jiems artimos kultūros elementai. Gyvendami Amerikoje Benius Uogintas ir Antanas Garšva skirtingais būdais demonstruoja jiems svarbų tautinį identitetą pasitelkdami lietuviškąjį folklorą. Beniaus Uoginto gyvenime tautosakiniai motyvai atsiranda tada, kai jis stengiasi permąstyti savo dvasinius sunkumus, subjektyviame sąmonės lauke lietuviškoji kultūra pasireiškia per lietuvišką kalbinį klodą. Galvodamas apie iširusią santuoką Uogintas nostalgiskai prisimena, kaip su buvusią žmona pirko lovą – jaukų šeimyninį guolį, kuris abiem simbolizavo šeimyninį saugumą: „Lygiai kaip dievams pašvęstoje ažuolų giraitėje, kur nugalbijamas kiekvienas įsibrovėlis. Prie ugnelės vaidilutės, o Krivių Krivaitis su ilga lazda. <...> Ištikimybė savo

dievams ir ištikimybė savo lovai.“ (Katiliškis, 2022, p. 61). Taip pat jo tautinis identitetas reiškiasi ir bendraujant su kitais lietuviais. Sėdėdamas bare su išeiviu Mykolu Žiūra Benius Uogintas jį ragina išgerti, savo šnekoje vartodamas lietuviškosios kultūros vaizdinius ir posakius: „Pinigas pats veisiasi, kaip diršė, pasėjus rugius, <...>. <...> Mūsų žmonės sakydavo – jeigu nori svečią pamylėt, suversk jam tris stiklines be atsidūsėjimo.“ (Ten pat, p. 133–134). Kalbėdamasis su prostitute Mirga, sudėtingo likimo moterimi iš Lietuvos, Benius Uogintas sako: „Tai galiu kaltai ir nesuinteresuotai pabrėžti, kad seno žvirblio pelais nesuviliosi. Reikia grūdų, nieko nepadarysi, gerbiamoji, reikia grūdų, paprasčiausiai.“ (Ten pat, p. 175). Akivaizdu, kad santykiyje su kitais išeiviais Uogintas aktyviai vartoja pokalbio dalyviams suprantamus ir pažįstamus pirminės kultūros kalbinius kodus ir tai daro natūraliai leisdamas gimtajai kalbai gyvuoti svetimijoje erdvėje. Būdamas Vokietijoje Benius Uogintas apgina ir pateisina kraštietį, pakliuvusį į konfliktinę situaciją su kitataučiais, ir garsiai įvardija sudėtingą gimtosios kalbos padėtį: „O tai ir yra, kad jis nemoka kitos kalbos, be savo gimtosios. Ir jis graibosi po žodį iš visų svetimų kalbų, manydamas, kad svetimame krašte juos turėtų suprasti. Nes jo gimtosios kalbos čia niekas nesupranta.“ (Ten pat, p. 81). Tai, kad lietuviškasis žodis yra artimas ir kitiems išeiviams, rodo ir jų pačių kalba. Aludės šeimininkas Kazimieras Noragas Beniui Uogintui taria: „O tu sakai teisybę, kaip ropę iš vagos rauni. Matyt, neblogas vyras esi. Tad nuo manęs po vokišką. Ir aš pats išrausiu.“ (Ten pat, p. 67). Jo kalboje taip pat galima pastebėti posakių, paremtų lietuviškosios kultūros simboliais.

Reikšmingą vaidmenį užima ir lietuvių liaudies dainos. Monotoniškai dirbdamas amerikiečių metalo gamykloje Benius Uogintas automatinių spyruoklių lankstymo mašinos dunksėjime įsivaizduoja girdįs lietuvių liaudies dainos melodiją: „Ji išmuša dainą be jokios klaidos, tereikia įsiklausyti:

*Tu – gi – ru – že, tu ža – lio – ji ma – no –
tu – gi – ru – že – tu – ža – lio – ji ma – no...*

Nieko nebelieka pridėti dainai, tik tęsti ją, įmontuojant į geležinį taką žodžius.“ (Ten pat, p. 111–112). Jausdamasis svetimas tam, kas yra aplink, Uogintas savo minčių užkaboriuose randa ramybę susikurdamas artimą ir pažįstamą aplinką, tačiau tai jis daro vedamas stipraus vidinio vienatvės jausmo. Nors metalo gamykloje yra amerikiečių kultūroje populiarūs grojami mašina ir Uogintas kasdien girdi anglišką dainą, jis vis tiek jaučia vidinį gimtosios kultūros poreikį: „Ne, man geriau patinka graudulys. Bliausi šunies būdą apsikabinęs – sakydavo. <...> Geriau: ...tu giruže, tu žalioji mano... tu giruže tu žalioji mano...“ (Ten pat, p. 149). Vis dėlto svetimos erdvės įtaka kultūriniam tapatumui yra neišvengiama, sėdėdamas pas Kazimierą Noragą aludėje Benius Uogintas girdi jame skambančią lietuvių liaudies dainą:

*„ – Oi ly, oi lia, graži dalia –
tai ko gi mums liūdėt?*

Pakol jauni, dar neseni –

nedrauskite mylėt...“ (Katiliškis, 2022, p. 94), tačiau pokalbyje su Mirga jis teigia, kad jam labiau patiko senmergės lenkės daina, kuri „nieko nėra girdėjusi apie gaidas <...>.“ (Ten pat, p. 95) ir pats ją uždainuoja: „*Old McDonald had a farm hio hio ho...*“ (Ten pat, p. 95). Galima teigti, kad Beniui Uogintui lietuviškieji posakiai, tautosakos motyvai tampa svarbia dvasine atrama kitoniškoje ir svetimose aplinkose, tačiau jo kultūrinis identitetas neišvengiamai yra veikiamas svetimų aplinkos.

Tautosakos elementų galima rasti ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė*. Algis Kalėda teigia, kad Škėmos santykius su pasauline ir tautine kultūra galima būtų apibendrintai įvardinti kaip kryptingą siekį lietuviškoje terpėje diegti naujoviškus XX a. filosofinius-meninius fenomenus (plg. Kalėda, 2012, p. 135). Jis taip pat pabrėžia, kad „<...> Škėmai buvo nepriimtini sentimentalūs aprašinėjimai, aplinkos poetizavimas <...>.“ (Kalėda, 2012, p. 136). Galima teigti, kad šios Algio Kalėdos įvardytos Antano Škėmos rašymo būdo ypatybės vyrauja ir romane *Balta drobulė*. Antanas Garšva, gyvendamas svetimose aplinkose, galvoja apie savo tautinę tapatybę, tačiau tai netampa esminiu jausmiškai suvokiamos realybės pagrindu. Būdamas viešbutyje jis savo gimtąja kalba sudainuoja Valentino arijos ištrauką iš operos „Faustas“ ir pagalvoja: „Štai ir esu lietuvių tautos ambasadorius.“ (Škėma, 1990, p. 10). Galima sakyti, kad pagrindiniam veikėjui lietuviškumas nėra objektinės tikrovės atributas, tai lieka tik meno sinonimu. Vis dėlto gyvenimas svetimame krašte nesukelia nostalgiko ilgesio gimtajam kraštui ir netampa stipriu impulsu sąmoningai analizuoti svetimų aplinkos daromo tautinio tapatumo pokyčio.

Lietuviškosios kultūros aspektai romane daugiau yra susiję su Garšvos kaip poeto vaidmeniu. Išeivio sąmonėje pasirodantys kultūros elementai tampa tam tikru kūrybiniu maištu prieš tradicinį kultūrinio paveldo poetizavimą ir kitokią savojo ryšio su tautinėmis vertybėmis išlaikymą. Romane rašoma: „Tą ramų vasaros vakarą Antanas Garšva sėdėjo stiklinėje verandoje ir rašė. <...> Vakariniame ramybėje suokė lakštingala. Garšva galvojo, kad šis vitališkas ir sinkopinis smigimas negailestingai tūlų poetų susaldintas.“ (Ten pat, p. 71). Lietuvių tautosakoje populiarus lakštingalos ir jos giesmės vaizdinys Garšvai netampa idealistiniu kūrybos elementu, žadinančiu sielos jautrumą. Jis demonstruoja vedamąją giją į daugybės objektų visuminį pažinimą, o per tai ir savo paties kaip objektyviai egzistuojančios būtybės suvokimą: „Lakštingalos giesmėje per save Garšva ieškojo žuvusio pasaulio. Lygiai taip šis nepuošnus paukštis giedojo prieš tūkstančius metų. Jo giesmė buvo šifras, pirmasis suprastas hieroglifas.“ (Ten pat, p. 77). Be lakštingalos romane galima rasti ir kitų lietuvių tautosakos vaizdinių, kurie Antano Garšvos mintyse pasikartoja kaip sąmonės detalės, kurias pagrindinis veikėjas stengiasi sujungti į vienumą: „Medaus koriai, rugių varpos, rūtos, tulpės ir lelijos. Tingios ir smaližės meškos. Pušų sakai – auksinis gintaras, Baltijos putų lėtas iščiulpimas į gintarinį smėlį.“ (Ten pat, p. 73). Taigi ne vienas lietuvių tautosakos elementas, pavyzdžiui, lietuvių liaudies dainos, lietuviškosios kultūros simboliai, Antano Garšvos yra išskaidomi į daugybę sudedamųjų

dalių, kurios pagrindinio veikėjo sąmonės sraute atlieka savęs kaip pasaulyje egzistuojančio objekto pažinimo funkciją.

Aptariant romane minimus lietuvių mitologijos įvaizdžius galima pritarti Algio Kalėdos minčiai, kad Antanas Škėma stengiasi atnaujinti įprastą lietuvių mitinio pasaulio matymą. Kaip ir anksčiau aptartu atveju, pagrindinio veikėjo sąmonės sraute pasirodantys lietuvių mitologiniai vaizdiniai yra sutrūkinėję ir besikartojantys visame romano tekste: „Formavosi slidinėjančios ūkanos: laumės, išsidraikiusiom kasom; mažutėliai ir nudriskę kaukai; švilpią ore aitvarai; iš žemės išsisunkę lauksargiai ir žemėpatys. Abstraktūs gamtos dievai, kas sekundę keičią savo pavidalus.“ (Ten pat, p. 72). Esminis Antano Garšvos siekis yra tas pats – iš daugybės sąmonėje pasirodančių detalių sudėti visumą ir joje pamatyti save. Šio tikslo vedamas pagrindinis veikėjas apjungia tai, kas tradiciškai gali būti vertinama kaip skirtybės: „Perkūnas, Pykuolis, Patrimpas, krivių krivaičiai ir vaidilutės, importuoti pietų dievai ir jų tarnai skubiai rėdėsi lietuviškais tautiniais drabužiais.“ (Ten pat, p. 71). Dar vienas pavyzdys, kai Garšvos mintyse įvyksta neįprasta sintezė, yra pagonybės ir krikšto sankirta: „Du apdriskę kaukai atveda Kristų. *Padovanok mums kelnytes, paversk pelkių vandenį raudonu vynu.*“ (Ten pat, p. 167). Pagrindinis veikėjas svarsto: „Ar tai blasfemija, jei Kristus paplos per petį kaukui ir pelkių vandenį pavers raudonu vynu? <...> Manau, kad ir šitaip galima spręsti. Spręsti? Ne jau formuojasi eilėraštis, kurio seniai laikiu?“ (Ten pat, p. 103). Akivaizdu, kad sąmonės sraute atsirandančios jungtys paties Garšvos yra suvokiamos kaip neįprastos, tačiau būtent tai suteikia jam kūrybinį įkvėpimą. Galiausiai šie netikėti mitologijos, pagonybės ir krikščionybės apjungimai yra papildomi lotyniška fraze „O felix culpa!“ (Ten pat, p. 168), reiškiančia *laimingą klaidą*. Panašu, kad lietuvių kultūrinio paveldo vaizdavimas poetinėje plotmėje yra susijęs su dažnai pasikartojančiu leitmotyvu „*Gimti, gyventi, mirti*“, kuris ir įprasmina Garšvos savęs kaip pasaulio piliečio suvokimą.

Kultūrinio lietuvių paveldo ir tautinės tapatybės tema yra pastebima ir Antano Garšvos santykiuose su kitais išeiviais. Vienas iš jų – gydytojas Ignas, kuris palaikydamas ryšį su pagrindiniu romano veikėju perima ir jo skleidžiamą liaudies dainų tradiciją:

„*Lineliai, liniukai,*

Lino žiedas, ai tūto,

Lino žiedas, ratūto –

Linoji, linoji, tūto!

Lino žiedas, ai ratuto!

Daktaras Ignas mėgsta lietuvių liaudies dainas. Jis cituoja posmus peršviesdamas ligonį, badydamas jį švirškšto adata, rašydamas receptą, spausdamas ranką. <...> Liaudies dainų pamėgimą daktarui Ignui įkvėpė Garšva vokietmečiu Kaune.“ (Ten pat, p. 11). Nors Antanas Garšva, priešingai nei Benius Uogintas, tiesiogiai bendraudamas su kitais kalboje nevartoja lietuviškos kultūros simbolių, pokalbiuose natūraliai neatsiranda pirminę kultūrą įprasminančių posakių, tačiau tam tikrus

tautosakinius elementus jis kitiems demonstruoja savo kūryboje. Taip pat svarbu aptarti vykstančius Garšvos idėjinius konfliktus su kitais romano veikėjais, susijusius su eilėraščių apie Lietuvą rašymu. Šiuo atveju reikšmingas tampa nuoširdus tautinio sąmoningumo patyrimas, kurį tiek Garšva, tiek kiti lietuvių poetai – Zuika ir Vaidilionis – bando išreikšti savo kūryboje. Pagrindinis veikėjas komentuodamas poeto Vaidilionio tekstus teigia: „Štai kur tipinga impotencija. Keturiuose eilėraščiuose – tris kartus įspaustas žodis Lietuva. Eilėraščių idėja: rasinis lietuvių kilnumas. Technika švari. Galėtum reklamuoti batų tepalą.“ (Ten pat, p. 143). Akivaizdu, kad Garšva ironizuodamas pabrėžia tikrosios lietuviškos tautinės dvasios sumenkinimą, nes apie gimtąjį kraštą rašoma taip, kaip to reikalauja to meto poezijos kūrimo standartai – didžiai rašyti apie praeitį ir šviesiai apie ateitį. Loretos Mačianskaitės teigimu, Antanas Škėma sukūrė ironišką poeto Vaidilionio paveikslą pabrėždamas DP stovykloje rašomos patriotinės poezijos dviprasmiškumą, žodžių ir gyvenimo nesutapimą (plg. Mačianskaitė, 2012, p. 19–20), kurį pagrindinis veikėjas kvestionuoja keldamas klausimą dėl išvykimo iš Lietuvos ir patriotinių eilėraščių rašymo saugiam svetimame krašte. Pats Antanas Garšva nurodo, kad meilę Lietuvai jis atrado tada, kai pradėjo skaityti Vakarų literatūrą: „Jie skaito Eliotą, Pound, kitus. Jie susipažinę su Heideggeriu, Jaspersu ir Sartre. <...> Jie tiki poezija. Jų eilėraščiuose aš suradau ir meilę savo kraštui.“ (Ten pat, p. 142). Garšva savo poezijoje tiesiogiai nekalba apie meilę tėvynei, tačiau jo artumas gimtajam kraštui pastebimas per asmeninį santykį su lietuviškąja kultūra. Taigi pagrindinis veikėjas bendrauja su kitais lietuviais ir tautinio tapatumo tema nelieka nepastebėta, tačiau Garšvos gyvenime ji yra susieta su poetiniu pasauliu, o ne asmeniškai išgyvenama sudėtinga egzistencine būseną. Galima sakyti, kad Garšvos pirminis erdvės suvokimas formavosi lietuviškoje aplinkoje, kultūrinis paveldas jam nėra svetimas, jis vis pasirodo sąmonės sraute prisiminimų ir atskirų minčių pavidalu, tačiau gyvenimas išėivijoje rodo, kad pagrindinis romano veikėjas nesiremia tautosaka kaip sentimentaliai sielą jaudinančiu kūrybiniu impulsu. Teigtina, kad Antanui Garšvai gyvenant Amerikoje tautinės vertybės netampa atrama sudėtinguose egzistenciniuose apmąstymuose, priešingai nei Beniui Uogintui, kuris savo vidinį skausmą paremia vaizdinga lietuvių kalba, tautosakos teikiama vidine ramybe.

2.1.2 Gimtojo krašto vaizdiniai išėivio atmintyje

Gyvenimas svetimame krašte inspiruoja abiejų pagrindinių veikėjų mintis, leidžiančias analizuoti dar vieną svarbų lietuvių tautinio tapatumo elementą – gimtojo krašto gamtos svarbą. Maurice Merleau-Ponty nurodo, kad „<...> gamta prasiskverbia iki pat asmeninio gyvenimo centro ir su juo susipina, o žmogaus poelgiai įsiveržia į gamtą ir ten nusėda kultūrinio pasaulio pavidalu.“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 401). Juozas Aputis aprašydamas esminius Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* aspektus teigia: „Savo romanuose jis ne vardija krūmų, gėlių, paukščių,

apyvokos daiktų, šviesų ir šešėlių pavadinimus, apeigas ir žygius, jis pats visa tai sukuria, yra tuose varduose ir darbuose. <...> visur kaip likimo bendras yra Marius Katiliškis; visur nusidriekia jo šaknys šaknelės, susipina su medžių, krūmų, kalbos, žodžio šaknimis“ (Aputis, 1994). Galima sakyti, kad šiame romane randami gamtos vaizdiniai – tai paties Mariaus Katiliškio prisiminimai apie širdžiai artimą gimtojo krašto pasaulį. Kiek kitaip yra Antano Škėmos atveju. Dalia Satkauskytė kalbėdama apie lietuviškąjį egzistencializmą pabrėžia, kad Antano Škėmos kūryboje pasireiškiantis gamtos „nužmoginimas“ demaskuoja romantinę poetiką ir yra artimas Albert Camus pozicijai, teigiančiai, kad gamta žmogui išlieka svetima, net jeigu ir suteikia daug fizinio malonumo (plg. Satkauskytė, 2012, p. 40–41). Šiuo atveju reikšminga aptarti, kokie gimtojo krašto vaizdiniai aplanko romanų pagrindinių veikėjų sąmones, kaip šie vaizdai veikia jų kasdienį gyvenimą svetimose erdvėse.

Gamtos pasaulio pajauta yra reikšminga Beniaus Uoginto sąmoningumui. Jis vertina svetimumo krašto aplinką, pastebi gamtos pokyčius, juos lygina su gimtojo krašto vaizdais, kurie dažnai pasirodo sudėtingų vidinių išgyvenimų kontekste. Savo krašto gamtos paveikslas tampa reikšmingas nuo tos akimirkos, kai pagrindinis veikėjas kartu su daugybe kitų išeivių laivu pasiekia Ameriką. Benius Uogintas įsivaizduoja matantis Lietuvos miškus: „Miškas kilo į viršų, virš baisios miglos, neleidusios laivui įplaukti į uostą. Jis regėjo mišką, jis sapnavo mišką, jis nebuvo sudėjęs akių visą ilgą naktį, <...>. Jis atpažino kai kurias vietas ir kai kuriuos medžius, ir medžiai buvo patikimesni negu Naujojo Džersio žiburiai.“ (Katiliškis, 2022, p. 177). Nostalgiški prisiminimai ir gamtinių vaizdinių gretinimas sukelia vidinį skausmą, Uogintas stengiasi rasti tai, kas primintų pažįstamas vietas. Vis dėlto pagrindinis veikėjas nujaučia, kad atitrūkimas nuo lietuviškos gamtos sukels sudėtingą egzistencinę būseną. Laivui įplaukus į Amerikos plotus, Benius Uogintas danguje pamato mažą lėktuvėlį, kuris baltais dūmais danguje raižo angliškus žodžius *Drink Pepsi Cola*: „Baltos raidės dideliame aukštyje, vakarėjančiame dangaus skliaute, ties naujais nepažįstamo krašto krantais. Vėjas sujaukia įrašus dangaus paklodėje, vėjas įneša nerimą širdin, artėjant nakčiai ir tamsai.“ (Ten pat, p. 179). Pagrindinis veikėjas supranta, kad gyvenimas Amerikoje bus sudėtingas, o tokią pajautą sukelia būtent artimas ryšys su gamta ir sąmoninga jos refleksija.

Kasdien matoma svetima erdvė tik dar labiau sustiprina veikėjo absurdiškumo ir svetimumo būsenas. Benius Uogintas supranta, kad amerikiečių visuomenėje gamta yra tik industrijos dalis, todėl šiuo atveju ji neturi jokio reikšmingo vaidmens žmonių dvasinei savijautai: „Saulėleidžių raudonis suspaustas statmenų debesų. Ir tai ne debesys, tai aštuoni kaminai anglimis varomos energinės stoties. Bet ten, tenajos buvo rytas, buvo priešaušris ir pro daržinės lentų plyšį jis veržėsi kaip kraujas iš ką tik perpjautos rankos.“ (Ten pat, p. 190). Šie žodžiai rodo Uoginto išgyvenamą dvasinį skausmą dėl to, kad jo regimas gamtos pasaulis nebe tas, kuriame galima rasti sielos ramybę. Pažymėtina ir tai, kad gamtos nykimą Benius Uogintas sieja su moraliai žlungančia visuomene: „Po dienos ir nakties

sniegas pajuosta kaip buomo³ kepuršė. Sniegas – miesto sąžinė. Didelis ir turtingas miestas negali nuslėpti savo gėdos ir skurdo. Kuo greičiau jį suvaryti kriokiančiais srautais į požeminius latakus.“ (Ten pat, p. 63). Gyvenimas svetimame krašte skatina pagrindinį veikėją ieškoti detalių, kurios primintų tėvynę, atlieptų anksčiau patirtą dvasinę pilnatvę per artimą ryšį su gamta, tačiau jis supranta, kad šioje aplinkoje viskas yra kitaip: „Ir kas čia būtų, kad taip neįprastai šviesu? <...> Juk naktį pasnigo. <...> Sniegas dar baltas, nespėtas padengti suodžių.“ (Katiliškis, 2022, p. 158), – taip Uogintas ironiškai vertina amerikiečių aplinkai neįprastą švarios spalvos atspindį, kuris greitai bus paveiktas visuomenės gamtos niokojimo. Pagrindinis veikėjas svetimos erdvės vaizdinius lygina su atmintyje išlikusiais lietuviškos erdvės prisiminimais, patirtais gamtos išgyvenimais. Tokiomis akimirkomis Uogintas jaučiasi vienišas, nes jo ir aplinkinių išgyvenama realybė neatitinka įgytos patirties, įsivaizdavimo apie tai, koks iš tiesų turi būti žmogaus ir gamtos ryšys.

Šią subjektyviai patiriamą skriaudą jis pastebi ir kitų socialinės erdvės narių gyvenimuose: „Bepigu pensininkams, turintiems savo parkus. O parko nėra čia, tik keliolika nuzulintų medžių ir po kiekvienu medžiu guli negras ar meksikietis. <...> Pensininkai pavargsta belaukdami poilsio, <...> kaip maraus pokaičio miego šviežio šieno kupetoje Pamūšyje, iš kurio jau niekad nebenorėtų pabusti.“ (Ten pat, p. 42). Panašią mintį jis išsako žiūrėdamas į barmeną aludėje: „Jis <...> niekad negali išsitiesti ant žolės ir atviromis akimis pasižiūrėti į dangų. Dangus kažin kur, tik ne čia, labai aukštai ir apglušintas miesto dūmų ir garsų <...>.“ (Ten pat, p. 26). Kaip priešprieša Amerikos dangaus vaizdiniui Beniaus Uoginto sąmonėje iškyla prisiminimai apie Lietuvos dangaus mėlynę: „Debesys balti, šilkiniai, iškedenti kaip vilna, <...> debesys vienu žandu paraudę, užsikorę ant medžių, <...>. Ant šulinio svirties kažin kur ir kažin kada seno tėvo ir tėvų ir bočių kurtoje sodyboje.“ (Ten pat, p. 114). Dar kartą galima patvirtinti, kad Benius Uogintas iš pirminio sąmonėje susiformavusio gamtos pasaulio vaizdinių pajautimo turi susidaręs nuostatą, koks turi būti žmogaus ir gamtos ryšys – tai individo pilnatvę ir dvasios ramybę užtikrinantis aplinkos elementas, kurio jam stinga svetimose Amerikos erdvėse. Pagrindinis veikėjas kelia klausimą: „Kada prasideda pavasaris šiame krašte?“ (Katiliškis, 2022, p. 191), kaip atsakymą pats sau bando įteigti svetimose erdvėse pastebimus pokyčius: „Darbininkai išbėga pietų pertraukos metu ir sukrinta ant suolų atkalmėje, plikomis krūtinėmis, primerktomis akimis ir į saulę atkištais smakrais. <...> Į gatves išstumia vežimėlius ledų pardavėjai <...>. <...> Noragas, tačiau, tvirtina, jog tikrai pavasaris ir jis prasideda tada, kai atveža pirmąją statinę juodojo alaus.“ (Ten pat, p. 191). Panašu, kad pats Benius Uogintas pastebi akivaizdų skirtumą tarp to, kaip jis pats ir kiti Amerikoje gyvenantys žmonės vertina gamtos nubudimą – jam tai simbolizuoja atgimimą ir viltį, o kitiems tai kiek pakitęs kasdienės rutinos elementas.

³ *Bum* – valkata (angl.).

Būtina pabrėžti, kad svetimi gamtos vaizdiniai yra ne tik priešinami gimtojo krašto erdvei, tačiau jie taip pat yra tiesiogiai susiję su paties Beniaus Uoginto dvasiniais išgyvenimais. Kai jis galvoja apie laimingas akimirkas su buvusią žmoną, prisimena pavasarį, kuris net Amerikoje jam suteikė džiaugsmo. Kelionė į Mičiganą, į sodų žydėjimo šventę, buvo tas laikas, kai dėl patiriamos emocinės pilnatvės jis pamiršo svetimo krašto gamtos netobulumą ir pajautė trokštamą gamtos grožio teikiamą džiaugsmą: „Žiedlapiai, drugiais krypuodami, leidosi žemyn, vėlėsi į plaukus. Smagu buvo žiūrėti į jos stangias kudlas, prikritusias pavasario snaigių.“ (Ten pat, p. 198). Panašu, kad gamta šiuo atveju tapo svarbiu laimingų santykių liudininku. Vis dėlto idiliškas Amerikos pavasario vertinimas greitai praranda savo prasmę ir lieka tik prisiminimu. Galvodamas apie jo dvasiai skaudų išsiskyrimą su žmona Benius Uogintas teigia: „Tada, kai išėjo ji ir bandė užvesti mašiną. Tada jis matė žiedus chrizantemų ir jų nebegalėjo užmiršti kaip dainelės posmo:

tu – gi – ru – že – tu...“ (Katiliškis, 2022, p. 187). Šiuo atveju svarbu paminėti tai, kad pagrindinio veikėjo sąmonėje įstringa pastebėtos gamtos detalės – chrizantemų žiedai, tačiau jos jau simbolizuoja vidinį skausmą ir liūdesį. Po kiek laiko Benius Uogintas stengiasi atsitiesti ir gamtoje vėl rasti ramybę, tačiau: „Medžiai nespėjo užgydyti žaizdų. Vietoje paukščių jų viršūnėmis praskrenda lėktuvo siluetas.“ (Katiliškis, 2022, p. 195). Jis ir vėl susiduria su skaudžia realybe, kad aplink pastebimi gamtos reiškiniai yra ne tie, kurie gali teigiamai paveikti jo sąmonę. Teigtina, kad Benius Uogintas gyvendamas svetimame krašte nėra atsiribojęs nuo gamtinio pasaulio pajautos, jis yra įpratęs ieškoti jo grožio, pastebėti mažus dalykus, dažnai suteikiančius prieglobstį ir ramybę jo dvasiai, tačiau Amerikoje to padaryti jis negali, nes jaučia didelį skirtumą tarp savo ir svetimo krašto gamtos.

Svarbu aptarti gamtinio pasaulio kaip tautinės tapatybės puoselėjimo aspektą Antano Škėmos romane *Balta drobulė*. Gyvendamas Amerikoje Antanas Garšva netampa aktyviu svetimo gamtinio pasaulio vertintoju. Jo patiriami išgyvenimai sukelia sąmonės srauto vaizdinius, kurie leidžia suprasti gimtojo krašto gamtos reikšmę pagrindinio veikėjo tautinei tapatybei. Vis dėlto jie nėra susiję su nepasitenkinimu dėl nykstančio žmogaus ir gamtos ryšio, kaip buvo analizuotu Beniaus Uoginto atveju. Antanas Garšva suvokia skirtumą tarp savo ir svetimo gamtinio pasaulio, tačiau išsamiai nereflektuoja, neišgyvena kaip savo paties egzistencini skausmo, tik reziumuoja kaip esantį faktą: „Didžiulis pilko dangaus gaubtas dengė pelkes, nebebuvo mėlynų lopų, saulės šviesa sunkėsi pro debesis plieniniu abuoju, ir mašinos kabinoje formavosi sąmokslas.“ (Škėma, 1990, p. 41). Šiuo atveju vaizduojamas svetimo krašto gamtinis pasaulis yra niūrus, dangaus mėlynę dengia pilki debesys. Galima daryti prielaidą, kad svetimo krašto erdvė yra susieta su žmogiškaisiais pagrindinio veikėjo jausmais – Antanas Garšva vyksta į paplūdimį su Elena ir jos vyru, o tarp pagrindinio veikėjo ir Elenos užsimezga artimas intymus ryšys, kuris tekste įvardijamas kaip *sąmokslas*. Šios kelionės metu moteris Garšvai užduoda klausimą: „Jūs mėgstate gamtą?, paklausė ji banaliai, nes tylą buvo

per ilgą, ji išmetė nuorūką pro langą, nuorūka nuskrido lyg staiga mirusi plaštakė, šitame mechaniškame pasaulyje supleveno seni šešėliai, kurie nemiršta. <...> *Aš myliu vandenį*, pasakė Garšva.“ (Ten pat, p. 40). Galima sakyti, kad šiame pokalbyje pagrindinis veikėjas išreiškia nuoširdžius jausmus gamtos esmei, jos gyvybei. Negana to, lygindamas cigaretės nuorūką su mirusia plaštaka Garšva parodo svetimos gamtos vertinimą – mechaniškame ir skubančiame pasaulyje ji tėra nepastebima kasdienybės dalis, išėivio sąmonėje galinti iššaukti prisiminimus apie tai, ką gamta jam reiškė gimtajame krašte. Nors pagrindinio veikėjo egzistencinė drama nėra tiesiogiai susijusi su svetimo krašto aplinkos refleksija, Lietuvos gamtos ilgesiu, vis dėlto Antanas Garšva supranta save kaip išėivį, kurio būtis yra persmelkta svetimo krašto kultūros – ji griaua turėtą tautinį tapatumą, atima dalį savasties, tačiau suteikia galimybę gyventi kitaip: „Esu persodintas akacijos krūmas. Mano šaknys čiulpia naujos žemės syvus, ir, nors kelios šakos nuvyto, mano viršūnė sužaliavo lipniais lapais, ir ant jos nutūpė grakštus paukštis. Jis kilnoja kojytes pilkose kojinėse ir patenkintas cypia dainelę.

Oh Susan Van Dusen

The goal of my choosin‘

She sticks to my bosom

Like glue – – –“ (Ten pat, p. 164). Šiuo atveju svarbu paminėti Vijolės Višomirskytės mintį, kad „kurdamas emigranto – persodinto augalo – metaforą, A. Škėma didžiausią dėmesį skiria ne pačiai gimtajai žemei ir netekčiai <...>, o perkėlimui, vietos kaitai“ (Višomirskytė, 2004, p. 15). Antanas Garšva save prilygina gimtojo krašto augalui ir tai rodo jo sąmonėje išlikusį lietuvišką tautinį identitetą, tačiau ant jo nutūpęs ir svetima kalba uždainavęs paukštis atskleidžia kintančią pagrindinio veikėjo tautinę savimonę. Svarbu suprasti, kad tokiu būdu Antanas Garšva prisitaiko prie esamų gyvenimo sąlygų ir neišgyvena skaudžios egzistencinės patirties dėl gimtojo krašto gamtos trūkumo.

Vis dėlto svetimame krašte patirdamas sudėtingus vidinius išgyvenimus dėl trokštamos egzistencinės pilnatvės Antanas Garšva dažnai minčių sraute pasitelkia savo krašto gamtos vaizdinius kaip pirminius tapatybės formavimosi elementus, leidžiančius analizuoti save dabartinėje egzistencijoje. Kalbėdamas apie pirmąsias gamtos pasaulio pajautas Antanas Garšva išsako aiškia poziciją, susiformavusią dar vaikystėje, kad gamta – tai tolimas pasaulis, kurio tikrosios prasmės ir esmės žmogui suvokti neįmanoma: „Ir tada per mano tėvą siurbėsi į mane liūdesys gamtoje, svetimumo pajautimas, vienišas siluetas – lapų, medžių, vandens, oro apsupime, mane badė milijonai dygsnių, į mano akis, burną, ausis, odą skverbėsi vienišumas. Gražu ir baisu <...>.“ (Ten pat, p. 32). Galima sakyti, kad ši idėja atliepia Dalios Satkauskytės mintį, kad Antano Škėmos kūryboje gamta kaip ir Albert Camus absurdo filosofijoje yra vertinama kaip žmogui svetimas pasaulis, galintis teikti džiaugsmo, tačiau nepažinus ir nesuvokiamas žmogiškajai sąmonei. Tai, kad Garšva gamtinį pasaulį sieja su liūdesiu, galima vertinti kaip tautinės kultūros elementą, nes įprasta teigti, kad lietuvis

gamtoje jaučia gaudulį, vidinį sielos susijaudinimą: „Ir jei atklysdavo liūdesys ir baimė, galima buvo skauptuoti iš medžio pusiau žmogiškus drožinius ir statyti juos pakelėse. <...> Šitos medinės skulptūros nekonkuruodavo su gamta.“ (Ten pat, p. 72). Šiuo atveju tradicinės lietuvių liaudies skulptūros priešinamos gamtiniam pasauliui parodant, kad jis yra aukščiau bet kokių etninių įsitikinimų. Tokią mintį Antanas Garšva perteikia ir prisimindamas Lietuvoje vykusius karus: „Nežinia iš kur atklydusios kulkos prarėždavo medžių lapus ir išdauždavo langus Aukštosios Panemunės vasarnamiuose. O dienos ir naktys slinko gražios, giedros, be vėjo.“ (Ten pat, p. 58). Akivaizdu, kad gamtą jis suvokia kaip savarankišką ir aukščiau žmogaus sąmoningumo ribų esantį pasaulį, kur žmogus gali tik mėginti suprasti jo paslaptį ir didybę. Dar būdamas vaikas Antanas Garšva norėjo tapti gamtos dalimi, egzistuoti kaip gamtos fenomenas: „Norėčiau būti akmeniu, vandeniu, mėnuliu, žvaigžde. Su akimis ir aplinkos pajautimu. Tenoriu stebėti ir žinoti stebėjimą.“ (Ten pat, p. 38), vėliau paauglystėje vaikščiodamas Baltijos pajūriu jis įsivaizdavo esąs visa ko kūrėjas: „Staiga visas sudrebėjau ekstazėje. <...> Rankose nulaikyčiau saulę ir – – – kaip juokinga tenorėti vaikščioti jūra! Išrauti medžius ir išsvaidyti juos, <...>. Pakabinti danguje Birutės kalno koplyčią. <...> Tegul dieną prasikala žvaigždės, tegul dainuoja žvaigždės ir garbina mane, patį galingiausiąjį.“ (Ten pat, p. 96). Akivaizdu, kad pagrindinis veikėjas supranta savo kaip žmogiškosios būtybės galimybių ribas, tačiau per gamtinio pasaulio elementus stengiasi įsivaizduoti galią, kuri jam nėra pasiekiamą. Vis dėlto šiuo atveju gamtos pasaulio vaizdiniai yra siejami su individualiosiomis savęs pažinimo ambicijomis, o ne lietuviškos tautinės tapatybės formavimosi svarba.

Galvodamas apie savo santykį su gimtojo krašto gamta Antanas Garšva išsako sudėtingą emocinę situaciją, kurią patyrė būdamas dar visai jaunas. Jis nusprendžia paklusti idėjai, kad jautrus gamtos grožio išgyvenimas yra sentimentalus ir nereikalingas: „Aš dažnai norėdavau pravirkti išvydęs žydinčią gėlę; mėnulio žaidimą vandenyje; šviesius plaukus, juos taršė pavasarinis vėjas; norėjau pravirkti išvydęs zvimbiančią musę. Nevalia. Mano smegenų centrinėje sėdi rūstus klerkas. Jis rūšiuoja mintis ir jausmus. <...> Ne, ponas, tamstai nevalia būti sentimentaliu!“ (Ten pat, p. 46). Galima sakyti, kad Antanas Garšva sukuria būtinybę išsižadėti jautrus ryšio su gamta, tačiau giliai širdyje trokšta išgyventi jo suteikiamą dvasinę palaimą. Dėl šios priežasties tolimesniame Antano Garšvos sąmoningumo lygmenyje gimtojo krašto gamtos elementai įgauna neigiamą vertinimą: „Kokie trys kilometrai už mažojo miestelio, už sausinamųjų pelkių, kuriose tebežingsniavo gandrai, tebeklykė pempės, tebeverkė paskenduolių vėlės – gulėjo ežeras. Nuobodus ežeriokas pilkšvų kalvų apsupime.“ (Ten pat, p. 48). Galima daryti prielaidą, kad tai, kas Beniaus Uoginto sąmonėje būtų vertinama kaip didi lietuvių gamtos ypatybė – ežeras, Antano Škėmos mintyse tėra „nuobodus ežeriokas“. „Dvokė Baltijos išplautos žolės. Ir lietus prapliupo, ir sušnarėjo neūzaugos pušaitės.“ (Škėma, 1990, p. 96) – dar vienas pavyzdys, kai Antano Garšvos vertinime Lietuvos gamtos vaizdiniai yra perteikiami kaip neigiamą konotaciją turintys tautiniai elementai.

Antanui Garšvai gamta tampa reikšminga tais atvejais, kai jis gali gauti iš jos naudos, t. y. ji tampa kūrybine medžiaga, pastebima tik dėl to, kad atsirado kitoks erdvės matymas. Taip nutinka tais atvejais, kai pagrindinis veikėjas susižavi moterimi: „Staiga išvysdavau daiktus ir jų apraiškas, pro kurias būčiau praėjęs abuojuose. Dangu, mūro sieną, išsiskleidusias alyvas <...> ir man buvo aišku: esu aprūpintas gyva medžiaga, esu pilnas, ir man reikia rašyti, ir reikia skirtis su mylimąja, būti vienam, kol visa išblės, nublanks, neteks reljefo ir spalvų.“ (Ten pat, p. 47–48). Akivaizdu, kad Garšvai rūpi išreikšti save poezijoje, todėl gamta gali pasitarnauti kaip tinkama medžiaga, užpildanti jo mintis ir galinti tapti kūrybinės saviraiškos galimybe. Kūrinyje rašoma: „Buvo ankstyvas ruduo, ir jis slampinėjo po sodą. Dažnai jis nusiskindavo vyšnios lapą ir ilgai stebėdavo jį. Tai buvo žemėlapis. Jis ieškojo prarastų plotų vyšnios lape. <...> Tu teisus, senasis aisti. Žiūrėk valandomis į Baltijos bangas. Į vyšnios lapą. Ir kuo mažiau jausmo.“ (Ten pat, p. 80). Nors Garšva atsisako sentimentalios santykio su Lietuvos gamta, tačiau ji jam lieka svarbi kaip fenomenas – jis išgyvena jutiminį santykį su tuo, ką mato aplink, ir jam svarbu tai perteikti kūryboje. Taigi gyvendamas svetimame krašte Antanas Garšva prisimena Lietuvos gamtą tik analizuodamas savo paties vidinį pasaulį, jis neišgyvena skaudaus egzistencinio atitrūkimo nuo pirminio gamtinio suvokimo, nes nuo pat sąmoningo visa ko vertinimo pradžios stengėsi save kontroliuoti ir įtikinti, kad pompastiškas gamtos idealizavimas yra netinkama žmogaus ir gamtos ryšio forma. Antanui Garšvai rūpėjo patirti gamtos pasaulį kaip atskirus fenomenus, leidžiančius pačiam pasijusti gamtinio pasaulio dalimi.

2.1.3 Kultūriniai socialinio gyvenimo pokyčiai

Maurice Merleau-Ponty teigimu, „tauta ar klasė nėra nei individą iš išorės pajungiančios lemtys, nei jo viduje postuluojamos vertės. Tai individo reikalaujantys bendrabūvio būdai“ (Merleau-Ponty, 2018, p. 418). Išeivis, atsidūręs kitos tautos gyvenamojoje erdvėje, tampa jos sociumo dalimi, todėl turi priimti tai, kas jam pačiam svetima, o kitiems – įprasta ir natūralu. Dėl to galima daryti prielaidą, kad jis patiria abejingumą, beprasmybės jausmą, svetimumą, nes tai, kas nepažįstama, turi tapti kasdienio gyvenimo rutina. Aplinkinio pasaulio pokyčiai Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* pastebimi analizuojant svetimą kraštą, Ameriką, kurioje Benius Uogintas praleidžia didžiąją dalį savo gyvenimo, socialinius įpročius ir kultūrą. Plaukdamas laivu į Ameriką ir jau matydamas jos krantus Benius Uogintas girdi vertėjo balsą: „Štai jūs stovite akivaizdoje Naujojo Pasaulio. <...> O jūs ar bijote? Tie, kurie pakėlę koją įžengti ir apturėti neišpasakytą laimę. <...> Važiukite Čikagon, čia nėra darbų. Depresiją atlaikė žmonės tik Čikagoje.“ (Katiliškis, 2022, p. 184). Tokiais garsiais ir daug žadančiais šūksniais išeivius iš Lietuvos ir kitų šalių pasitinka iliuzijų ir neišpildytų svajonių kraštas.

Benius Uogintas greitai pastebi, kad Amerikos kultūroje žmonės gyvena paklusdami diktuojamoms tiesoms, todėl sąmoningai jo moralei, dvasinėms vertybėms tokia aplinka nėra tinkama. Kūrinyje rašoma: „Tereikia tave įtikinti, o įtikėjus – jau šaukštai po pietų. Tada tik važiuok, tik važiuok – nei vadžių nepajudindamas, nei botagu nepašmigodamas – patys arkliai tave neša ir neša, ir nuneš.“ (Ten pat, p. 58). Akivaizdu, kad Uogintas neigiamai vertina žmonių sąmoningumo ir savarankiškumo trūkumą. Jis supranta, kad Amerikos kultūroje veikiančios komunikacijos priemonės yra visuomenės valdymo įrankis: „Nes priešais televizijos dėžę, ir būtina pasiruošti maloniam spektakliui. <...> Graži mergina, tokia graži, kad ji niekad negalėtų būti gyva, nes ji tik paveikslėliui pagaminta <...>. Poeto ir dailininko sudėtinis gaminytis, skirtas tavo pražūčiai, kad sapnuotumei realius sapnus ir tuo pačiu jaustumei savo pastangų beviltiškumą kruvinai įsiaudrinusių jausmų siautuly.“ (Ten pat, p. 31). Pagrindinis veikėjas supranta, kad svetimame krašte visuomenės nuostatos ir įpročiai yra formuojami pagal kitų diktuojamas tiesas, todėl dingsta sąmoningas gebėjimas savarankiškai mąstyti. Dėl to Benius Uogintas jaučiasi svetimas įprastai kultūrai. Jis stebisi, kaip žmonės gali girdėti ir suprasti vienas kitą tokioje technologinėje visuomenėje: „Tiek daug netikrų dalykų, kad nepatikėsi. <...> Jam buvo mįslė, kaip susikalba žmonės telefonais pasiučiausiame geležies triukšme. Jis tik matė ir stebėjosi, ir netikėjo, kad būtų įmanoma ką nors išgirsti.“ (Ten pat, p. 177). Kaip priešprieša svetimai kultūrai Beniaus Uoginto atmintyje iškyla gimtojo krašto kultūra ir vertybės: „Lietuvoje nieko nebuvo – nei televizeno, nei reidijos, anei ormobilų. Ir dabar tenai nieko nėra, tik maklynė iki pusiaublauzdžių ir blusos.“ (Katiliškis, 2022, p. 43). Teigtina, kad šiais žodžiais Uogintas neigiamai atsiliepiama apie Lietuvos technologinį pažangumą, tačiau galima daryti prielaidą, kad būtent tai sukelia visuomenės moralinių vertybių žlugimą, susvetimėjimą kitiems ir sau pačiam.

Ilgainiui Benius Uogintas perima dalį neišvengiamų kasdienio gyvenimo įpročių, susijusių su darbu, politikos, teisės principais, tačiau giliai sąmonėje jaučia tam neišvengiamą pasipriešinimą, dvasinį skausmą tarp to, kas jam brangu, ir to, ką turi priimti norėdamas pritapti prie kitos aplinkos, į ją įsiliesti: „Svirtį nugriovė. Nuvertė traktorius. Mes dabar kuriame platų, naują, neaprėpiamą didelį ir šviesų gyvenimą. Mes atsisakom nuo senojo sviesto ir nusivalom nuo jojo purvų...“ (Ten pat, p. 114). Vis dėlto jis pats supranta, kad kasdieniai įpročiai, kalba, mąstymas praranda anksčiau turėtą moralinę vertę, pinasi su naujos visuomenės įpročiais. Benius Uogintas perima aplinkos diktuojamą alkoholizmo problemą, kai didžioji dalis problemų yra sprendžiamos apie jas negalvojant ir nesiimant konkrečių veiksmų. Vežamas automobiliu jis mato miesto aplinką ir svajoja greičiau atsidurti aludėje: „<...> jis nepraleido nė vienos tavernos pakely, su iškištomis reklaminėmis lentomis, vaizduojančiomis bet kurią alaus rūšį. Bet kurioje iš jų prieblanda ir vėsa, nors dar neišsivėdinusi praėjusios nakties raugo, neiškrėtusi peleninių, neiššlavusi grindų ir nesuplovusi stiklų.“ (Ten pat, p. 26). Nors pagrindinis veikėjas suvokia, kad girtuokliavimas nepadedą spręsti vidinių konfliktų, jis pasiduoda save naikinančiam gyvenimo būdai ir vartoja alkoholį, taip nutildydamas savo prabylančią

sąmonę. Dar vienas neigiamas Beniaus Uoginto pokytis – lytinis santykiavimas su moterimis už pinigus. Galima sakyti, kad svetimoje erdvėje pagrindinis veikėjas pasiduoda vyraujančiai nuostatai, kad moters meilę galima nusipirkti: „Ir paprašyta nusirengti, ji pirmiausiai paprašo įpilti dvigubą. <...> Vienam kartui visiškai neblogai ta moteršė.“ (Ten pat, p. 143–144). Dėl šių kasdienio gyvenimo pokyčio ir vidinių vertybių transformacijos jis jaučiasi kaltas, tačiau nesiima jokių veiksmų, kad tai pakeistų: „Bet kuom aš prasikaltęs, jei nežinau, kaip sugrįžti? Niekas man kelio nerodė vežant iš namų – tik vežė, tik skubino ir tolo, maišydami kelrodžius ir nutrindami pamėlusį miškų brūkšnį.“ (Ten pat, p. 197).

Beniaus Uoginto gyvenimas svetimoje aplinkoje nėra lengvas, tačiau jis stengiasi nepasiduoti visuomenėje vyraujančioms nuostatoms ir sąmoningai reflektuodamas aplinką atmintyje ieško dvasinės atmosferos. Pagrindinis romano veikėjas bando išlikti ištikimas savo tautinei dvasiai ir atmesti svetimo krašto kultūrą: „Ar šis miestas mano tėvynė? Niekada, niekados jis man tokiu nepasidarys.“ (Ten pat, p. 63), tačiau tam tikri svetimo visuomeninio gyvenimo įpročiai tampa ir jo kasdienybės dalimi, Uogintas suvokia, kad netekdamas įprastų moralinių vertybių ir gyvenimo tiesų, jis praranda ir dalį savęs. Vis dėlto patiriamas nepripažinimas visuomenėje dėl socialinių ir kultūrinių įpročių skirtumo pagrindinio veikėjo sąmonėje kelia vis stipresnį svetimumo ir absurdiškumo jausmą.

Mariaus Katiliškio romanas *Pirmadienis Emerald gatvėje* kuria intertekstinę ryšį su Antano Škėmos romanu *Balta drobulė*, kuris yra pastebimas analizuojant svetimos visuomenės kultūrinius įpročius – tavernos, ištvirkavimai, miesto aplinkoje skubantys ir savo poreikių nepastebintys žmonės. Pagrindiniam romano veikėjui Antanui Garšvai svetimos erdvės kultūriniai įpročiai netampa reikšminga tautinio tapatumo ar egzistencinio sąmoningumo griūtimi. Vis dėlto galima teigti, kad kritiškai nevertindamas ir dalinai atsiribodamas nuo sociumo kuriamos kultūrinės terpės, Garšva pastebi ir gana neigiamai perteikia svetimo krašto kultūrinius aspektus. Jis kalba apie nuolatinį triukšmą ir žmonių gausą, apie ore sklindančią *pilkumo* atmosferą, kuri veikia visų Amerikoje gyvenančių žmonių dvasią. „Įvairiaspalviai saulės skėčiai, įbesti į smėlį; tūkstančiai nudegusių kūnų nuolatiniam judėjime; numesti buteliai <...>; virpęs triukšmas, tarytum mongolai tik ką baigę atonalinę giesmę, ir paskiriejį garsai aidėjo dantiškuoju amžinumu.“ (Ten pat, p. 42–43) – galima sakyti, kad gyvenamojoje aplinkoje tvyranti atmosfera primena Beniaus Uoginto fiksuotą nuolatinį skubėjimą, triukšmą, netvarką – visa tai yra gretinama gamtos pasauliui, kuris, kaip jau buvo minėta, lieka kasdienio gyvenimo fone. Antanas Garšva pasakoja ir apie miesto kultūrą: „<...> purvina Bedford Avenue su gatviniais kioskais, <...> besibūrių prie vaisvandenių parduotuvių iš arklių lenktynių pragyveną tipai; <...> nusmegusios šaligatvinės plytos; svogūnų, česnako, atmatų kvapas; pilkas liūdesys, kurio nepajėgė išsklaidyti auksiniai apelsinai, auksinė saulė, auksiniai laikrodžiai ir žiedai vitrinose <...>.“ (Ten pat, p. 65). Teigtina, kad miesto aplinka yra persmelkta *piko liūdesio*, o teigiami gyvenimo elementai yra paviršutiniški, todėl negali įveikti niūrios visuotinės nuotaikos.

Kaip ir Benius Uogintas, Antanas Garšva perima svetimo krašto propaguojamą gyvenimo būdą, tačiau prisimindamas gyvenimą Lietuvoje ne visada jį pateikia kaip teigiamą priešpriešą. Sėdėdamas bare „Antanas Garšva vėl matė pažįstamus daiktus ir žmogų. Šviesius staliukus, <...> dar tebešvarias grindis. Švytėjo iššveistas baras, veidrodžiai, raudona aukštų kėdžių cerata, televizijos aparatas lubų kertėje, grojamoji mašina, švytėjo gėrimai buteliuose. <...> Antanas Garšva vėl juto lengvą, neišgarinamą net pravirais langais alaus ir šlapimo kvapą, <...>“ (Ten pat, p. 14). Šiame romane taip pat pabrėžiama visuomeninė yda vartoti alkoholį, kuri nėra svetima ir Antanui Garšvai – vidinėje minčių sumaištyje sprendamas gyvenimo problemas jis dažnai vartoja alkoholį, šis gėrimas tampa ir pokalbį palaikančią priemone bendraujant su kitais veikėjais. Taip pat kalbama apie populiarią vyro ir moters santykių formą, kai viską galima įsigyti už pinigus: „Čia galima nusipirkti cigarečių ir iš vaikščiojančios su prikabinu padėklų merginos, jos suknelė giliai įkirpta ir, jei labai skubu, ji pakvies savo draugę, pardavinėjančią save taip, tarytum tai būtų pavasarinis išpardavimas.“ (Ten pat, p. 22).

Vis dėlto prisimindamas gyvenimą Kaune Garšva jo neidealizuoja, ankstesnėje gyvenamojoje aplinkoje taip pat vyravo panaši miesto kultūra: „Asfaltas įrėmino į skritulius jau senstančias liepas. <...> Prisisiteigė apščiai alaus barų, su lošiamaisiais pinigų aparatais, su kelintailelių artistų, rašytojų, valdininkėlių klegesiu.“ (Ten pat, p. 121). Prisimindamas gyvenimą Kaune Antanas Garšva pateikia akivaizdžių miesto kultūros vaizdinių, kurie nėra svetimi Amerikos kultūrai. Vaikščiodamas Kaune Antanas Garšva kėlė sau klausimus: „*Aš keičiuosi? <...> Laisvė alėja keičiasi?*“ (Ten pat, p. 122) – panašu, kad pagrindinis veikėjas dar anksčiau suvokė Lietuvos miesto kaitą, pastebėjo pirmuosius vakarietiško gyvenimo būdo ženklus. Jis taip pat teigia: „Tai buvo jaunatvė. Šiąnakt – kekšės Ženios draugystėje.“ (Ten pat, p. 123). Galima sakyti, kad Antano Garšvos gyvenimo būdas dar Lietuvoje buvo paremtas miesto kultūrai būdingais įpročiais: barų ir ištvirtavimo kultūra. Vis dėlto jis jaučia tam tikrą gimtojo ir svetimo krašto skirtumą: „Kažkur buvo daug šviesos ir vaiskaus oro. Praeitame laike kitoks miestelis, kitoks Kaunas atsigręžė į mane.“ (Ten pat, p. 146). Įdomu yra tai, kad Antano Garšvos sąmonėje įvyksta abiejų gyvenamųjų aplinkų apsijungimas, kuris leidžia patvirtinti teiginį, kad pagrindinis veikėjas nepatiria dvasiai skaudaus vertybinio skirtumo. Jam žingsniuojant Amerikos gatve mintyse susipina du skirtingi pasauliai: „Užgeso reklaminės šviesos. Žingsniai kaukši lyg Kaune. Ta pati vėsuma, žvaigždės, reti praeiviai. Kaunas pasistiebė iki debesų. Siūbuoja dangorėžių bokštai, nutilo bažnyčios varpai pelkių miestelyje, senas vaiduoklis įsikišo užantin karklo dūdelę ir nuėjo miegoti į Third Avenue.“ (Ten pat, p. 165). Sakytina, kad Antanas Garšva nėra atsiribojęs nuo sociumo, jis pastebi svetimos aplinkos *pilkumą*, triukšmą ir skubėjimą, tačiau įsilieja į šią gyvenamąją aplinką ir tampa jos dalimi. Toks jo veiksmas nesukelia skaudžių dvasinių išgyvenimų, tačiau yra vertinamas neigiamai.

Aptarus svetimios aplinkos daromą įtaką tautiniam abiejų veikėjų tapatumui galima teigti, kad abiejų romanų pagrindiniai veikėjai skirtingai išgyvena svetimio ir savo kultūrinių pasaulių susidūrimą. Benius Uogintas patiria sudėtingą atskirties nuo gimtojo krašto momentą, tai sukelia jo egzistencinį skausmą, svetimumą, nepasitenkinimą esama padėtimi, pasireiškiantį per kalbą, gimtojo krašto gamtos idealizavimą, moralinių vertybių griūties aspektą. Antanas Garšva taip pat nelieka abejingas pakitusiam socialiniam ir kultūriniam gyvenimui, tačiau jo sąmonėje sprendžiamos individualiosios problemos daugiau yra susijusios su paties psichologine būseną, aktyviu savianalizės poreikiu. Gimtojo krašto kultūrinės vertybės, gamtos vaizdiniai, gyvenamoji aplinka Antano Garšvos nėra vertinami kaip dvasinės atramos aspektai. Nors Antanas Garšva priima svetimą pasaulį ir jo erdvėje stengiasi suprasti save, negalima teigti, kad svetimame krašte jis nesijaučia svetimais. Taigi abiejų veikėjų gyvenimai Amerikoje tampa sudėtingos egzistencinės būsenos pradžia, skirtingai veikianti jų tautinį tapatumą.

2.2 Santykio su kitais bergždumas

Analizuojant sudėtingą išėivio egzistencinę patirtį Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* ir Antano Škėmos romane *Balta drobulė* svarbu atkreipti dėmesį į pagrindinių veikėjų santykius su kitais kūriniuose veikiančiais žmonėmis, dažniausiai – išėiviais. Nors Benius Uogintas ir Antanas Garšva neigiamai atsiliepia apie svetimios aplinkos propaguojamą gyvenimo būdą, kitoniškus kasdienio gyvenimo įpročius, tačiau pabrėžtina, kad pasikeitusi gyvenamoji aplinka neišvengiamai veikia ir jų pačių sąmoningumą, moralinių vertybių pagrindą. Išėivijoje patiriamas svetimumo jausmas daro neigiamą įtaką pagrindinių veikėjų gebėjimui palaikyti artimą ryšį su kitais, todėl kaip dar viena reikšminga tragiškos išėivio egzistencijos problema iškyla santykio su kitais bergždumas. Šiuo atveju atliekant kūrinių lyginamąją analizę galima pastebėti, kad abiejų romanų pagrindiniai veikėjai dar gyvendami Lietuvoje patiria sudėtingus tarpusavio santykius su svarbiausiais žmonėmis, t. y. savo šeimos nariais, todėl galima apibrėžti, kad dar vaikystėje atsiradusi savivertės ir nuoširdaus santykio su kitais stoka išėivijoje sustiprėja ir tampa rimtu dvasiniu išbandymu. Tiek Benius Uogintas, tiek Antanas Garšva gyvendami Amerikoje artimiau bendrauja su kitais lietuvių išėiviais, tačiau jų santykiuose pasireiškia absurdiškumo ir beprasmybės pajautos, svetimumas sau pačiam ir kitam.

Svarbu prisiminti teorinėje darbo dalyje minėtą Maurice Merleau-Ponty mintį, kad aplink save matydamas kitus žmones individas interpretuoja jų elgesį pagal analogiją su savo elgesiu atsižvelgdamas į savo privačią patirtį, atveriančią jusliškai suvokiamų gestų prasmę ir intenciją (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 402). Todėl tik per savo paties patirtį galima geriau suprasti kitą žmogų, kurio tikrasis *aš* vis dėlto negali būti pažintas ir suprastas baigtinai. Galima sakyti, kad gebėjimas

suprasti kitą žmogų iš esmės priklauso nuo paties individo patirčių, tam tikrų gyvenimiškų situacijų, kurios jam yra pažinios. Dėl šios priežasties galima teigti, kad Benius Uogintas ir Antanas Garšva bendraudami su kitais išeiviais gali sąmoningai suvokti bendrą patirtį – gyvenimo pokyčius svetimame krašte. Tai yra pirminė santykį kurianti aplinkybė, kuri leidžia geriau vienas kitą suprasti. Vis dėlto užmegzti artimą emocinį ryšį yra sudėtinga, nes pagrindiniai veikėjai veikiami skaudžių asmeninių išgyvenimų ir dvasinių traumų santykyje negali būti visiškai atviri. Taip pat svarbu prisiminti Maurice Merleau-Ponty mintį, kad kito pažinimas visada išlieka rizikingas dėl nusivylimo galimybės, kai išsikelti lūkesčiai neatitinka realybės (plg. ten pat, p. 420). Taigi analizuojant abiejų romanų pagrindinių veikėjų santykių su kitais bergždumą svarbu aptarti šiuos santykių variantus: santykį su tėvais, kitais išeiviais ir mylimomis moterimis.

2.2.1 Santykis su šeimos nariais

Analizuojant Beniaus Uoginto ir Antano Garšvos vaikystės ir jaunystės patirtis reikšmingi tampa tėvų paveikslai, kurie atskleidžia sudėtingus tarpusavio santykius, galimai turėjusius įtakos tolimesniam pagrindinių veikėjų sąmoningumui ir asmenybės formavimuisi. Kalbant apie Beniaus Uoginto išsiskyrimą su artimaisiais, svarbu paminėti faktą, kad vos tik jam palikus gimtąjį kraštą visi jo ryšiai su namiškiais nutrūksta. Romane rašoma: „Nei giminių, nei draugų jis neturi, kurie norėtų pasikalbėti laiškais.“ (Katiliškis, 2022, p. 37). Vis dėlto ir pati bendravimo galimybė nebuvo prieinama. Benius Uogintas nuogaštuoja, kad negalėjo atliepti motinos prašymui rašyti laiškus ir pasakoti, kaip jis gyvena svetimame krašte: „Ir jeigu nerašėme, kaip mums klojosi ant vandenų ir kaip giedame šventas giesmes nusileisdami į žemės vidurius, tai tik todėl, tai tik todėl kad nė vienas neišmanome rašto.“ (Ten pat, p. 43). Nykstantis tiesioginis santykis su namiškiais atima galimybę Uogintui išeivijoje jausti palaikymą ir artimųjų meilę, lieka tik prisiminimai, kurie daugiau sukelia trauminę patirtį, o ne dvasinę ramybę.

Vertinant Beniaus Uoginto santykį su šeimos nariais svarbiausiu trauminės patirties aspektu tampa pirmieji lytiniai santykiai, kai jis intymią akimirką buvo užkluptas ir pažemintas tėvo. Šis prisiminimas neapleidžia jo giliausių apmąstymų sudėtingose gyvenimo akimirkose: „Viskas savo vietoje ir viskas būtų tvarkoje, jeigu jis negyventų pereito šimtmečio nuotaikomis. Jeigu nebūtų atsilikęs kažin kur prie Švėtimų pievos ir nebandęs kibinti mergos, užaugusios mieste.“ (Ten pat, p. 62). Tai, kad Benius Uogintas visada jausdavosi tėvo kontrolėje rodo šie jo žodžiai: „Tėvas viskam turėjo patarimų. Ne vien tik dalgis ir jaunas šienpjūvys jam rūpėjo. Jis žiūrėjo, kas ir kur išeina ir kada sugrižta.“ (Ten pat, p. 116). Galima teigti, kad nuo pat gyvenimo pradžios jis buvo priklausomas nuo šeimos narių nuomonės, todėl sąlygos formuotis jo individualumui nebuvo palankios. Būtent tėvo žodžiai: „*Jau pradėjai vaikotis su mergom?* – paklausė tėvas, lyg jis būtų caras ar gubernatorius,

lyg jokia giminystė jų nebūtų siejusi tą atmintiną rytą.“ (Ten pat, p. 116) – paskatina Uogintą imtis konkrečių veiksmų, leidžiančių įrodyti savarankiškumą. Jis pagalvoja: „Jeigu ji merga, tai jis jau vyras, geliančiai tikru pajautimu geismas marino sąnarius, juos beveik nukirsdamas išdėstydamas kiekvieną atskirai.“ (Ten pat, p. 116). Akivaizdu, kad jaunas vaikiną patiria geismą, kuris tampa galimybe įrodyti brandą ir vyriškumą, galima sakyti, noras pradėti intymų gyvenimą tampa rimtu mėginimu ištrūkti iš viską apimančios tėvo kontrolės, o tai padaręs jis įgytų reikalingo pasitikėjimo savimi.

Tą akimirką, kai Benius Uogintas tėvo buvo užklyptas su mergina, kuri taip pat žeminančiai atsiliepė apie vaikiną sakydamas, kad jis yra kvailas, kad niekada neišeis iš kaimiečio kiauto, pagrindiniam veikėjui tampa skaudžių dvasinių išgyvenimų pradžia, nepasitikėjimo savimi priežastimi. Kūrinyje rašoma: „Tėvas užlipo ir primynė sunkia, nevalyva kaimiečio koja ant sausos, trapios dangčio lentelės ir ją sulaužė, atverdamas iki dugno, plikai nurengdamas ir išstatydamas visų akiai vidaus turinį ir vertę.“ (Ten pat, p. 116). Taip pagal giminystės ryšį vienas artimiausių jo gyvenimo žmonių tapo svetimas, atstumiantis: „Jis tėvo pradėjo bijoti ir jo nekęsti. Jis tiktai ir niekas kitas įsijaukė į jo pirmąjį išgyvenimą ir jį sumaišė su žemėmis.“ (Ten pat, p. 124). Tėvo pasirodymas intymią akimirką, spoksojimas ir ištarta frazė „Padėk Dieve, vaikai...“ (Ten pat, p. 122), vis išskylanti Uoginto sąmonėje, suniekino tyrą jauno žmogaus įsivaizdavimą apie tai, kas yra meilė ir kaip galima atrasti gyvenimo džiaugsmą: „Tėvas sugriovė šventą įtikėjimą, kad svajoti ir mylėti yra tas pats“ (Ten pat, p. 152). Negana to, gyvendamas išėivijoje Uogintas graužiasi, kad įskaudintas ir pažemintas jis nesiėmė jokių veiksmų, kad žodžiais arba veiksmais apgintų savo garbę. Jis liko abejingas savo paties skausmui, tapusiam neatskiriama jo paties dalimi: „Ar tai nebuvo prakeikimo žymė <...>? Nenusakomo nesmagumo jis nebegalėjo atsikratyti.“ (Ten pat, p. 153). Dėl šios patirties jis netgi džiaugiasi tėvo mirtimi, nes tikisi, kad kartu su jo išėjimu, iš sąmonės dings ir skaudus gėdos jausmas: „Bet gerai, kad numirė tėvas. Jis nebeturi prieš ką rausti. <...> Senis gyrėsi aptikęs savo sūnų. Ir kam? Kiaulė! Motinos niekas negalėjo paruošti tokiam įvykiui ir todėl baisiai negerai, negerai. Ne.“ (Ten pat, p. 150). Akivaizdu, kad Benius Uogintas jautriai išgyvena pažeminimo akimirką, visiškai sugriovusią galimą artimą santykį su šeimos nariais. Teigtina, kad dar jaunystėje jis patiria svetimumo jausmą, kuris atgraso nuo noro pažinti, nuoširdžiai rūpintis ir mylėti kitą žmogų.

Sutelkiant dėmesį į vieną svarbų Antano Škėmos romano akcentų – Antano Garšvos santykį su tėvais, reikšminga tampa jo vienvėsi būseną, kai dar būdamas vaikas jis jautė tėvų meilės ir dėmesio stoką. Nors Garšva išvykdamas iš Lietuvos neanalizuoja išsiskyrimo su tėvais momento, jo sąmonėje iškyla skaudūs prisiminimai apie nuoširdžių šeimyninių santykių trūkumą, išdavystę ir abejingumą vienas kitam. Garšvai analizuojant vaikystės prisiminimus, tampa aišku, kad tėvų tarpusavio svetimumas persikelia ir į santykius su vaiku. Pagrindinis veikėjas mąsto apie skaudžias vienvėsi valandas, kai paliktas vienas namuose laukdavo iš darbo grįžtančių tėvų. Liūdniausia yra

tai, kad jiems grįžus jis pasijusdavo dar vienišesnis, nes dingdavo ypatinga būseną, kurioje Antanukas galėjo būti savo fantazijos apsuptyje: „Tėvai atsirasdavo netikėtai. <...> Jie iš pradžių lyg ir nepastebėdavo manęs, susirūpinę savo paltais, atsineštais iš gatvės sakiniiais, lempa, pietumis. <...>, kol visa aprimdavo, buvau vienišas. Visiškai vienišas, nes laukimas pasitraukė.“ (Ten pat, p. 93). Galima sakyti, kad toks artimo šeimyninio ryšio trūkumas nuo pat vaikystės kėlė sudėtingas kito žmogaus pažinimo sąlygas ir svetimumo būseną.

Kalbėdamas apie savo tėvą Antanas Garšva jo asmenybę ir gyvenimo būdą apibūdina tokiais sakiniais: „Mano tėvas labai mėgo smuikuoti.“ (Škėma, 1990, p. 24), „Ir mano tėvas rašė dramas.“ (Ten pat, p. 27), „Mano tėvas buvo kalbėtojas.“ (Ten pat, p. 28), „Mano tėvas buvo žavus melagis.“ (Ten pat, p. 30), „Mano tėvas mylėjo gamtą.“ (Ten pat, p. 31), „Kartais mano tėvas mušdavo mano motiną.“ (Ten pat, p. 32). Visas šias vaikystės patirtis lydėjo svetimumas, emocinis vienas kito poreikių nesupratimas ir noras individualumui skirti daugiau dėmesio nei tikrai šeimyninei laimei. Antanas Garšva tėvui smuikuojant jausdavosi vienišas: „Dabar mano tėvas buvo čigonas, žalia lempa – laužas, motina – čigonų karalienė, o aš – – –“ (Ten pat, p. 26). Gyvenimo pradžioje iškili tėvo figūra Antanukui buvo autoritetas, stebėdamas jo išraiškingus judesius ir girdėdamas įtikinamas kalbas jis tikėjo tėvo didybe, tačiau artimo ryšio ir nuoširdaus dėmesio trūkumas vedė link sudėtingų tarpusavio santykių: „<...> ir aš nenustebčiau, kad ištarti žodžiai būtų svarbūs, ir manyje išnyktų bet kuri baimė ir abejojimas.“ (Ten pat, p. 31). Vis dėlto dvasinę vienatvę Antanui Garšvai kėlė žlugęs tėvo autoritetas, kai jis niekinamai kalbėdavo apie savo sūnų: „Ir aš tylėdavau, kai tėvas, pastebėjęs išmėtytus tinko gabalus, barė mane, nes esu apsileidėlis, ir mano silpnumas tinginio, ir aš negerbiu tėvo darbo, ir mane reikia atiduoti kurpiui už mokinį, ir kad Dievas dažnai baudžia žmogų šitokiais vaikigaliais.“ (Ten pat, p. 94). Galima sakyti, kad toks vaiko fantazijų ir augančios asmenybės pažeminimas turėjo skaudžią vidinių vertybių, savigarbos ir nuoširdžių santykių su kitais kūrimo pasekmę.

Artimesnį ryšį Antanas Garšva palaikė su motina, kuri buvo jo gyvenimo mokytoja: „Aš prisimenu motinos pamokas. Tai buvo įspūdžiai žmogaus, kuris laikinai apsistojo žemėje.“ (Ten pat, p. 111). Juos abu siejo tai, kad tiek motina, tiek sūnus jautė polinkį fantazuoti, gyvenimo brutalumui atsvaros ieškoti vaizduotėje, kurti įvairias istorijas. Tam įtakos galėjo turėti psichinė liga, kurią Garšva paveldėjo iš motinos. Negana to, jie abu jautė tėvo dominavimą ir žeminimą. Savo žmoną vyras kankindavo kalbomis apie jos santykius su kitu, išdavystės nuojauta žemino jo savivertę, todėl savo pranašumą jis demonstravo vaiko akyse niekindamas moterį: „Aš dvidešimt valandų į parą dirbau šeimos labui. Grįžtu namo, ponas ir ponias! Panstwo. Ar davei Muznierovskiui?!“ (Ten pat, p. 113). Nors Antanas stengėsi negirdėti siaubingų tėvo žodžių, užgaunančių jo širdį, viskas giliai įstrigo jo pašamonėje: „Motina maldavo akimis. Tėvas nematė manęs.“ (Ten pat, p. 113). Skaudžiausia akimirka motinos ir sūnaus santykiuose buvo Antano Garšvos apgavystė išvežant motiną į

psichiatrijos ligoninė. „Ji nerėkė. Ji žiūrėjo. Turbūt šitaip žiūrėtų mirusiojo siela, kuri pamatytų, kad aname pasauly tēra pragaras. Ir šis motinos žvilgsnis man vaidenosi, kai mano mokytojai man aiškino, jog visata sutverta Gėrio, Grožio, Harmonijos ženkle, ir žmogus kaltas savo nelaimėse.“ (Ten pat, p. 117). Galima sakyti, kad neišvengiama Antano Garšvos apgavystė privertė jausti amžiną kaltės ir gėdos jausmą už tai, kad jis dar būdamas vaikas neturėjo kitos galimybės padėti mylimam žmogui tik išduodant ir sugriaunant artimą tarpusavio ryšį.

Galima teigti, kad abiejų romanų pagrindiniai veikėjai dar būdami jauni patyrė skaudžius dvasinius išgyvenimus šeimyninėje aplinkoje, kurie neigiamai veikė jų sąmoningumo formavimąsi. Benius Uogintas ir Antanas Garšva nuo pat gyvenimo pradžios jautė pažeminimą, vienatvę, gėdą ir kaltę, tai nulėmė asmenybės brandoje pasirodantį nepasitikėjimą savimi, svetimumo jausmą ir nuoširdumo trūkumą kuriant santykius su kitais. Beniaus Uoginto atveju nėra analizuojami teigiami vaikystės išgyvenimai, kuriuos galima įžvelgti Antano Garšvos santykiyje su motina. Vis dėlto ir idiliška motinos ir sūnaus meilė yra sugriaunama sudėtingo likimo, ir abu veikėjai į gyvenimą svetimame krašte išvyksta su skaudžiomis vaikystės patirtimis.

2.2.2 Santykis su kitais išeiviais

Kalbant apie svetimą aplinką poveikį Beniaus Uoginto ir Antano Garšvos sąmoningumui svarbu prisiminti, kad išėivijoje jie gyvena kitokioje socialinėje aplinkoje, kuri keičia jų kasdienio gyvenimo įpročius. Galima teigti, kad dėl to svetimame krašte užmegzta ryšys su kitais žmonėmis dažnai yra paviršutiniškas, praradęs žmogiškąją vertę, palaikomas tik dėl asmeninės naudos. Viena didžiausių problemų, kuria galima paaiškinti nuoširdžių santykių trūkumą – visuomenės susvetimėjimas. Būtent tai pastebima abiejų pagrindinių veikėjų gyvenimuose. Vis dėlto Benius Uogintas ir Antanas Garšva stengiasi kabintis į gyvenimą ir užmegzti ryšį su kitais veikėjais, tačiau jų santykiai dažnai tampa beprasniai patiriamo absurdiškumo akivaizdoje.

Mariaus Katiliškio romane rašoma: „Žmogystos juda, isteriškai skubėdamos, bet jų tikrumu visuomet verta suabejoti. Paklausus niekas niekada neatsakys, savisaugos instinktu pasikliaujant, ir taip nujuda tolyn, kuo greičiausiai tolyn.“ (Katiliškis, 2022, p. 196). Akivaizdu, kad pagrindinis veikėjas pastebi ir neigiamai vertina jo prigimčiai neįprastą greitą gyvenimo būdą ir dėl to visuomenėje atsirandančią susvetimėjimo problemą – dėl nuolatinio skubėjimo žmonės yra susikoncentravę tik į asmeninių poreikių tenkinimą. Benius Uogintas bėgant laikui pastebi ydingus amerikiečių gyvenimo būdo įpročius, tačiau neišvengiamai ima jais vadovautis. Po aštuonių beprasmiško darbo valandų darbininkai gauna „nebeapmokamą kasdienybę“ (Ten pat, p. 156), o kartu su ja ir laisvę, tačiau patys nežino, ką su ja daryti: „Džiūgauk dabartėlios, leliok ir ištvirkauk su savo laisve. Tik laisvės sąvoka visiškai skirtingas dimensijas įgauna iškėlus koją už fabriko vartų.“ (Ten

pat, p. 157). Šiuo atveju svarbu pabrėžti, kad žmonės po darbų neskiria dėmesio asmeniniam tobulėjimui, nuoširdaus santykio su kitais kūrimui, o renkasi ydingą barų kultūrą. Tavernos ir aludės yra kiekvieno saugi erdvė, kurioje galima sutikti savo krašto žmones, išgirsti kitų gyvenimų nuotrupas, pasidalinti sielos skauduliais. Dėl to galima sakyti, kad susvetimėjusiame pasaulyje šios vietos pakeičia tradicinę namų erdvę. Jose lankosi ne tik vyrai, bet ir laisvo elgesio moterys. Benius Uogintas sėdėdamas „Žalio dobilo klube“ stebi aplinką ir tavernoje esančius žmones: „Veidrodis atmušė butelių kolonadą. Viena eilė stovėjo savo vietoje amžiams sustingusi, o kitoji, tolygiai tiksliai, judėjo ir keitėsi, kaip ji buvo paliečiama patarnautojo rankos. Tikrovė ir iliuzija viena kitai patarnavo. Ir sėdinčiųjų galvos tarp butelių buvo lygiai tikros ir lygiai gryna nesąmonė.“ (Ten pat, p. 96). Galima sakyti, kad jis supranta tokio gyvenimo būdo beprasmybę, giliai viduje ją niekina, tačiau nieko nekeičia, pasiduoda aplinkos įtakai ir bando kurti ryšį su kitais šios aplinkos žmonėmis.

Benius Uogintas gyvendamas su lietuvių išeiviais vietoje, kurią pats apibūdina kaip „apkasų duobę, bunkerio angą, suplėkusių šiaudų šalinę – mums namai, kai kitokių neturime“ (Ten pat, p. 138), stengiasi užmegzti ryšį su jo kasdienio gyvenimo aplinkoje esančiais žmonėmis. Kazimieras Noragas – „Žalio dobilo klubo“ šeimininkas, ir Džiovas – namo savininkas, abu išeiviai iš Lietuvos, sėkmingiau pritaapę prie amerikiečių gyvenimo kultūros, toldami ar net visai išsižadėdami lietuviškos dvasios. Vis dėlto palaikyti ryšį su jais Beniui Uogintui padeda gimtoji kalba. Maurice Merleau-Ponty analizuodamas kito žmogaus pažinimo galimybes nurodo, kad būtent kalba yra svarbus to pagrindas (plg. Merleau-Ponty, 2018, p. 408). Todėl net ir matydamas Kazimiero Norago susvetimėjimą gimtojo krašto kultūrai, pasikeitusį jo mąstymą, Uogintas jo kūno kalboje išvelgia bendrumą ir priklausymą tai pačiai tautinei grupei. Apie Noragą rašoma: „Galūnių judesiai jam atstojo kalbos trūkumą.“ (Ten pat, p. 66). Panašu, kad Beniui Norago kūno kalba ir judesiai yra pažįstami, artimi lietuvių tautai, nors vartojama lietuvių kalba yra susvetimėjusi, išdaryta anglų kalbos intarpų. Vis dėlto Noragas džiaugiasi sutikęs savo krašto žmones ir dvasios gilumoje patiria ramybę lietuviškoje aplinkoje. Pasakodamas Beniui apie gyvenimą Džiovo namuose jis teigia: „Sekmadienį jis [Mykolas] verda kopūstus ir išverda juos taip, kaip išvirdavo Lietuvoje. <...> Mes susėdame prie stalo ir, srėbdami pilnais šaukštais ir pasipūsdami, prisimename gimtąsias vietas. Pasakysiu, kad tai gražu.“ (Ten pat, p. 89–90). Džiovas įsilieja į svetimą kultūrą ir daro viską, kad būtų patenkinti primityviausi jo poreikiai: „Jis įprato ir išmoko be rūpesčio, patogiai, smagiai ir nepriklausomai gyventi. Diena prasideda gerai. Ir jis niekam už tai nedėkingas, tik sau pačiam, tik savo paties sugebėjimui verstis.“ (Ten pat, p. 159). Teigtina, kad jis sąmoningai išsižada Lietuvos ir jo naująją tėvynę tampa svetimas kraštas: „Kokia iškilni tavo tikroji tėvynė Čikaga. <...> Tėvynė Čikaga, tai viskuom pertekęs Viešpaties daržas.“ (Ten pat, p. 159). Vis dėlto Džiovas yra vienišas žmogus, besistengiantis užpildyti dvasią materialiais ir kūniškais malonumais, tačiau nepatiriantis tikrojo džiaugsmo: „Džiovas gyveno

civilizacijos ir klaikiausio primityvizmo sintezėje“ (Ten pat, p. 163). Dėl šios priežasties Beniaus Uoginto santykiai su minėtaisiais veikėjais yra nutolę, jie nejaučia artimo ryšio.

Kiek kitokia situacija yra su Mirga ir Mykolu Žiūra, kurių likimai svetimame krašte taip pat yra sudėtingi kaip ir paties Beniaus Uoginto. Galima sakyti, kad taip yra dėl to, kad juos vienija panašios skaudžios patirtys, kurios leidžia geriau vienas kitą suprasti ir kurti artimesnius santykius. Benius Uogintas pastebi ir sąmoningai reflektuoja Mirgos ir Mykolo dvasinį skausmą, pasimetimą svetimose aplinkose, stengiasi jiems padėti ir būti žmogumi, kuriuo jie galėtų pasitikėti. Artimo ryšio įprasminimu galima laikyti Uoginto, Mirgos ir Mykolo kelionę automobiliu į Kaliforniją, kai trys sunkaus likimo žmonės mėgina atitrūkti nuo beprasmiškos kasdienybės ir pasidžiaugti esama akimirka. Tai, kad Mirgos ir Mykolo likimai yra tragiški, galima suprasti analizuojant šių veikėjų paveikslus. Apie Mykolą rašoma: „Per ilgai jis gyveno svetur ir be reikalo gyveno, neturėdamas kuom pateisinti savo beprasmės egzistencijos.“ (Katiliškis, 2022, p. 195), o žiūrėdamas į Mirgą Uogintas mąsto: „Prasigėręs vyras, duktė, nebemokanti tėvų kalbos ir vaiko metuose besidraikiojanti meksikiečių rajonuose. Ir tu, Mirga, žliumbi pavasariu, nebeatsekdama, kur diena, kur naktis.“ (Ten pat, p. 194). Benius Uogintas atjaučia šiuos veikėjus, nes jų egzistencijoje pastebi tą patį svetimumo, beprasmybės ir absurdiškumo jausmą, kurio yra persmelktas jo paties gyvenimas. Dėl šios priežasties jų santykiuose galima pastebėti svetimai aplinkai nebūdingą nuoširdumą, norą suprasti ir rūpintis vienas kitu. Kalbėdamas apie Mirgą Uogintas teigia: „Vis dėlto, ji vienintelis realus dalykas šioje dvasių ir pamėklių pilyje.“ (Ten pat, p. 140). Galima sakyti, kad Beniui Uogintui svetimose aplinkose pavyksta užmegzti artimesnį ryšį su tais lietuvių išeiviais, kurie jaučiasi panašiai kaip jis.

Analizuojant Antano Garšvos santykius su kitais romano veikėjais pasidaro aišku, kad jis patiria minėtąją socialinio svetimumo būseną, kai pokalbiai su aplinkiniais žmonėmis nėra grindžiami nuoširdumu ir noru suprasti vienas kitą. Daugiausia kontakto su kitais Garšva patiria darbo aplinkoje, priešingai nei Benius Uogintas, kuris metalo gamykloje neturi žmonių, su kuriais bendrautų artimiau. Vienas iš visuomenės susvetimėjimo pavyzdžių yra trumpas Antano Garšvos pokalbis su viešbutyje dirbančiu juodaodžiu, šiam paklausus: „Kaip gyveni?“ (Škėma, 1990, p. 9), pagrindinis veikėjas atsako: „Gerai, o tu?“ (Ten pat, p. 9), tačiau atsakymo nesulaukia, nes pokalbyje dalyvavęs pašnekovas nueina nekreipdamas dėmesio į užduotą klausimą. Galima sakyti, kad amerikiečių kultūroje įprastas pasiteiravimas apie kitą žmogų nėra susijęs su nuoširdžiu domėjimusi jo gyvenimu, tai tik mandagi frazė, dažnai nereikalaujanti atsakymo. Antanas Garšva kaip ir Benius Uogintas pastebi barų kultūrą, kurioje pokalbiai su barmenu nėra susiję su artimo ryšio kūrimu, o patys prekeiviai džiaugiasi tuo, kad išklausdami kitų problemas gali skatinti juos vartoti dar daugiau alkoholio: „Stevenso (Steponavičiaus) klientūra – darbininkai. Jie užgriūva vakarais ir savaitgaliais, o nupenėtame ir prityrusiame Stevenso veide įsižiebia paslaugioji šypsena. Ir mechaniškai juda rankos ir mechaniškas išsprūsta sąmojis, ir Stevens mechaniškai linguoja galvą, jei tenka paguosti

nelaimingą gėrėją.“ (Ten pat, p. 14). Galima teigti, kad Antanas Garšva mato aplinkoje tvyrančią svetimumo vienas kitam būseną ir galvodamas apie ateitį spėja, kad ši problema tik augs: „Ir aš nenustebsiu, jei mano ainiai pavirs asilais, pelargonijomis ir pagaliau akmenimis. Koks nemalonumas! Du akmenys gulės šalia ir nepajėgs plepėti.“ (Ten pat, p. 38). Akivaizdu, kad pagrindinis veikėjas ironiškai pateikia visuomenės susvetimėjimo problemą. Jis supranta, kad žmonės gyvendami svetimoje aplinkoje negali vienas kito suprasti ir tai yra visuotinė problema, perduodama iš kartos į kartą: „Kartos praeina ir ateina kitos. Ir kentėjimas, ir beprotybė, ir nesuradimas.“ (Ten pat, p. 62). Jo paties abejingumą aplinkiniams rodo pokalbiai su viešbutyje pasirodančia paleistuve: „Mano keltuvu dažnai pakyla ir nusileidžia šešiolikmetė mergina, cigarečių pardavėjos draugė. Ji atvira. Ji mėgsta mane.“ (Ten pat, p. 45). Nors jų pokalbiai yra paviršutiniški, nes kalbama tik apie nusisekusius merginos klientus, Antanas Garšva linki jai gero, tačiau niekada to nepasako: „Laikykis, Lili. Taupyk. Nusipirk krautuvėlę ir ištekėk už vyro, kuris geria alų tik sekmadieniais.“ (Ten pat, p. 46). Tai leidžia patvirtinti teiginį, kad Antanas Garšva prisitaiko prie aplinkos ir bendraudamas su kitais nesistengia užmegzti artimesnio ryšio.

Kiek kitokia situacija yra su bendradarbiu Stanley, kuris taip pat yra išeivis. Garšva pokalbiuose su juo yra atviresnis ir nuoširdesnis. Kūrinyje rašoma: „Jis truputėlį dvokia. <...> Stanley žilas, nors jis dvidešimt septynerių metų. Jo rankos dreba, raustanti nosis išduoda Stanley senelį – subankrutavusį šlėkštelę kažkur iš Mozūrų krašto. <...> Stanley moka lenkiškai šituos žodžius: dziukuje, ja kocham, idz srac ir, kažkodėl, zasvitali – pojechali.“ (Ten pat, p. 56–57). Galima išvelgti tam tikrų paralelių tarp Garšvos ir Stanley asmenybių – jie abu išeiviai, kurių sąmonėse yra išlikę pradiniai tautinio paveldo ženklai, jie abu dirba viešbučio liftininkais, abu myli moteris, su kuriomis neturi galimybių būti kartu. Reikšmingiausia yra tai, kad Stanley Garšvai kalba apie savižudybę: „Kodėl čia dirbu, norėjai sužinoti? Laikinai. Aš nusižudysiu. Zasvitali – pojechali.“ (Ten pat, p. 101). Antanas Garšva sąmoningai renkasi sudėtingą gyvenimą ir nori sužinoti planuojamos Stanley savižudybės priežastis: „Negaliu nurodyti rimtos priežasties. Lankiau high school. Mokiausi skambinti pianinu. Ir pradėjau gerti. Kodėl? Gal tu atsakysi? Tu esi europietis ir turi tradicinius atsakymus.“ (Ten pat, p. 102). Garšva supranta, kad Stanley gyvenimas nėra lengvas, tačiau netiki, kad jis gali priimti tokį sudėtingą ir baisų sprendimą, todėl užduoda klausimą: „Ko delsi?“ (Ten pat, p. 102), dėl kurio vėliau gailisi ir jaučiasi įžeidęs svetimoje aplinkoje sau artimesnį žmogų. Vis dėlto Stanley savižudybė tampa sudėtingo ir beprasmiško išeivio gyvenimo svetimame krašte įrodymu. Tragiškos egzistencijos sąlygos buvo per sudėtingos ir absurdiška būtis tapo stipresnė už norą gyventi ir ieškoti prasmės. Stanley Garšvai sako: „Mudu juokingi vaikinai. Turbūt, mudu antrininkai.“ (Ten pat, p. 109). Teigtina, kad užmegztas artimesnis santykis jiems padeda geriau pažinti vienas kitą, tačiau tai neišgelbėta Stanley nuo savižudybės.

Galima sakyti, kad Benius Uogintas ir Antanas Garšva jaučia visuomenėje vyraujančią svetimumo jausmą, kuris lemia jų santykių su kitais bergždumą. Vis dėlto sudėtingoje kultūrinėje aplinkoje abu pagrindiniai veikėjai randa panašaus likimo žmones, todėl gali juos geriau pažinti ir palaikyti artimesnį tarpusavio ryšį. Nepaisant to, Beniaus Uoginto, Mirgos ir Mykolo draugystė nėra stipresnė už visuomenėje jaučiamą abejingumą, jie vienas kitam negali padėti tiek, kad išgydytų sielos žaizdas. Antano Garšvos ir Stanley ryšys nutrūksta dėl tragiškų likimų ir gyvenimo žlugdančioje beprasmybėje.

2.2.3 Santykis su moterimis

Svarbu aptarti abiejų pagrindinių veikėjų santykius su moterimis, labiausiai paveikusius jų dvasinį gyvenimą ir egzistencinę būseną. Beniui Uogintui ir Antanui Garšvai gyvenant svetimame krašte dažnai prisiminimuose pasirodo skirtingi moterų vaizdiniai, kartu su jais yra išsamiai aprašomi pagrindinių veikėjų skaudūs vidiniai išgyvenimai dėl negebėjimo kurti artimo tarpusavio ryšio. Galima daryti prielaidą, kad tai yra susiję su jaunystės patirtimis stokoiant nuoširdaus santykio su tėvais. Išėivijoje pagrindinių veikėjų gyvenimuose taip pat atsiranda moterys, kurios savo buvimu gali palengvinti tragišką išėivio egzistenciją, suteikti vilties patirti gyvenimo džiaugsmą ir pilnatvę, tačiau Beniui Uogintui ir Antanui Garšvai sudėtinga išgyventi ir puoselėti nuoširdžią meilę.

Pirmosios Beniaus Uoginto romantinės patirtys yra susijusios su skaudžiu gėdos jausmu, kuris buvo analizuotas kalbant apie tėvo ir sūnaus santykius. Svarbu pabrėžti tai, kad iš miesto kilusi mergina jam nebuvo artima, todėl Uogintas jaunystėje nepatiria svaiginančio meilės jausmo, kuris suteiktų svarų pagrindą suvokti meilės prasmę ir jos siekti ateityje: „Nežinau, ar tai meilė. Apie meilę knygoje rašo kitaip. Aš tik skaičiau. Aš niekad nemylėjau. Tik žinau, kad galėčiau tave suėsti. Dabar...“ (Katiliškis, 2022, p. 122). Akivaizdu, kad Uogintas yra valdomas aistros, tačiau pirmas artimesnis santykis su mergina nėra susijęs su jautriais vidiniais išgyvenimais. Jis pats šį fizinį suartėjimą vertina kaip nuotyki: „<...> ir su merga voliotis jis dar neišmoko, nes tai tebuvo nuotykis.“ (Ten pat, p. 123). Benius Uogintas jaunystėje nepatyrė jautraus meilės išgyvenimo, pirmieji santykiai su moterimi jam tapo skaudžia traumine patirtimi, kuri neigiamai veikė tolimesnį bendravimą su moterimis.

Dar viena reikšminga tragiškos Beniaus Uoginto egzistencijos priežastis yra iširusi santuoka. Jautriai išgyvenamų prisiminimų gausa rodo, kad ši skaudi patirtis ypač stipriai veikia pagrindinio veikėjo emocinę būseną. Uogintas galvoja apie gyvenimą su buvusia žmona, analizuoja jos sprendimą išėiti iš namų, jaučiasi kaltas dėl to, kad ji pasirinko kitą, už jį pranašesnį vyrą. Tokie apmąstymai jį veda į dar gilesnę egzistencinę krizę: „Kodėl tu išėjai? Aš norėjau nusiplauti purvą ir tu buvai muilas mano rankoms. <...> Buvau pradėjęs viską vadinti tikrais vardais, o tu paniekinau mane, palikdama.

Negerai, negerai, mieloji, kai tu buvai mano atvanga ir gėrio įsikūnijimas mano sunkioje kovoje man sugrįžtant į žmogų ir tikėjamą žmogumi.“ (Ten pat, p. 189). Akivaizdu, kad po to, kai Uogintas pats sau pripažįsta, kad gyvenimas svetimame krašte jam nėra lengvas ir nusprendžia absurdiškoje būtyje ieškoti prasmės, motyvacijos ir įkvėpimo, jis netenka gyvenimo atramos – sau artimo žmogaus, su kuriuo jautėsi atradęs laimę. Uogintas jaučia kalbę, kad būdamas šalia mylimos moters buvo jai svetimas žmogus, nežinojo jos tikrųjų norų ir to, kuo ji gyveno. Kalbėdamasis su Mykolu Uogintas teigia: „<...> aš labai domėjausi savo žmona, bet neperpratau, ką ji turi ir ko aš neturiu.“ (Ten pat, p. 137). Emocinis šeimos atotrūkis, negebėjimas kurti ir puoselėti tarpusavio supratimo gali būti vertinamas kaip gyvenimo svetimoje aplinkoje, skaudžių paauglystės patirčių padarinys. Buvusi Beniaus Uoginto žmona norėjo, kad jis turėtų tokį pat gerai apmokamą darbą kaip jos draugės vyras, todėl visai neįsiklausiusi į jo asmeninius poreikius Uoginto reikalavo mesti asmeninius tikslus tapti inžinieriumi: „Ji tebesižavėjo savo nuostabiu atradimu, savo idėja, pasiskolinta iš aplinkos.“ (Ten pat, p. 187). Ji norėjo vaikų, tačiau jam kiekviena intymi akimirka tapdavo nevisavertiškumo, vidinio nusivylimo savimi įrodymas: „Peilio ašmenys visada palieka randą. <...> Intymiausios įtampos minutėse jį perliedavo šalta ir keistai nupurtanti srovė, <...>. Ir žmonos, kai ji atsidavė, jis negalėjo paimti. Jis nesurado gėdoje ir pažeminime savo būklės aptarimui reikiamo pavyzdžio.“ (Ten pat, p. 153). Galima teigti, kad ši absurdiška būseną gali būti vertinama kaip skaudaus dvasinio sukrėtimo jaunystėje padarinys.

Benius Uogintas išgyvendamas išsiskyrimą su žmona stengiasi savo dėmesį nukreipti į kitą moterį – išveič Mirgą, tačiau santykių pradžioje jis yra vedamas keršto, o ne nuoširdaus noro pažinti moterį. Jis kaip ir visi kiti jos paslaugomis besinaudojantys vyrai pirmo intymaus susitikimo metu sumoka jai penkis dolerius, tačiau nepatiria įsivaizduoto malonumo: „Viskas pasibaigė neįtikėtinai greitai. Ir viskas staiga aptemo, ir išblėso keršto saldumas. <...> Tik alsus nuovargis ir visiškai beprasmybės pajautimas.“ (Ten pat, p. 103). Galima teigti, kad įsivaizduojama išdavystė nesuteikia palaimos, o nuveda į dar sudėtingesnę absurdiškumo būseną. Po kurio laiko Uogintas išvelgia Mirgos vidinį skausmą, tampa jai artimesnis ir netgi nori padėti: „Reikia bėgti ir gelbėtis. Mirga, juk tai tas pats pavasaris nuo parudusių Salduvės šlaitų, <...> tik nesuvokiamas tavo apleistame trijų kambarių butelyje.“ (Ten pat, p. 194). Galima sakyti, kad Uogintas išveiči Mirgai tampa dvasine atrama, suteikia jai vilties ir tikėjimo, kad gyvendama svetimame krašte ji gali būti laiminga ir mylima. Uogintas pastebi Mirgos pokytį šiai apsilankius bažnyčioje ir išpažinus nuodėmes: „Šįryt buvau bažnyčioje ir man gyvenimas vėl pasidarė gražus ir prasmingas.“ (Ten pat, p. 200). Moteris netgi prisipažįsta mylinti Benių Uogintą: „O Viešpatie, kaip tave myliu... Kad tu žinotum, kaip tave myliu, Beniau, vienintelis.“ (Ten pat, p. 206). Vis dėlto Uogintas Mirgai neatsako tuo pačiu: „Mirga verkia ir griekšdama dantimis kanda Beniaus sulenktą kelį. Vairuotojas turi laisva ranka ją nustumti ir pakartotinai nusikeikti.“ (Ten pat, p. 207). Po žmonos išėjimo jis netiki meile ir nemato prasmės kurti

artimą ryšį. Galima sakyti, kad jo siela yra sužalota, jis negali pasikliauti kitu žmogumi, nes bet koks santykis yra beprasmis. Benius Uogintas išgyvena dar didesnę egzistencinę skausmą ir tampa abejingas savo paties jausmams, gebėjimui mylėti.

Romano *Balta drobulė* pagrindinis veikėjas Antanas Garšva dažnai mąsto apie gyvenime sutiktas moteris, kurios „<...> tebuvo epizodai.“ (Škėma, 1990, p. 47). Garšva gyvenimo pradžioje meilę supranta kaip savęs pažinimo įrankį, padedantį kurti, suteikiantį gaivališkos gamtinio pasaulio jėgos. Jam svarbu išgyventi pačią meilės idėją, tačiau šio jausmo jis nesieja su savo vidiniais išgyvenimais: „Baigta, Antanai Garšva. Tu mylėsi Ženią ar kurią kitą, jei tau prireiks moters. Tu žaisi biliardą žymiai ilgiau. <...> Skiriuosi, nes ji man mirtinai įgriso. Praėjo savaitės, ir aš parašiau eilėraščių.“ (Ten pat, p. 126). Akivaizdu, kad Garšva jautriai neišgyvena išsiskyrimo momento, jis negalvoja apie kito žmogaus jausmus, o gyvenimo nuotykių panaudoja kaip medžiagą kūrybai.

Antanas Garšva kaip ir Benius Uogintas prisimena pirmuosius paaugliškus santykius. Teigtina, kad jaunatviškas ryšys su gimnaziste Jone yra aistros, o ne nuoširdžios meilės įrodymas: „Likau pelkėse, kol nudegusios Jonės kojos pranyko už pylimo. Bet ištisą pusdienį temačiau jų stangrų švytavimą.“ (Ten pat, p. 54). Vis dėlto noras patirti aistros svaigulį yra stipresnis už bet kokias moralines normas ir merginos išprievartavimo Garšva išsamiai neanalizuoja, neišgyvena kaltės ar gėdos jausmų, nes jam tai tėra įvykęs faktas: „Jonė rėkė, ir mano pulsuojąs kraujas norėjo ištrykšti iš pabrinkusių gyslų. Aš plaštaka užgniaučiau Jonės burną. Ji nutilo, ir aš ją paėmiau.“ (Ten pat, p. 55). Jo moralinių vertybių skalėje išdavystė užima kitokią vietą nei Beniaus Uoginto sąmonėje, nes tai jis vertina kaip jaunatvišką nuotykį: „Aš mylėjau Jonę, ir šianakt laikinai mylėjau Ženią. Šis dvigubumas nekankino manęs. <...> Aš apgaudinėjau Jonę, nes buvau jaunas, stiprus, tikįs savimi. Aš gyvenau. Aš nuoširdžiai džiaugiausi.“ (Ten pat, p. 123). Galima sakyti, kad Antanas Garšva nuo pat jaunystės meilę suvokė kaip nuotykį, kuriuo jis gali patenkinti vidines ambicijas, jam nėra svarbu užmegzti artimo ryšio, nes viskas tėra žaidimas. „Jonės netekimas man yra jaunystės netekimas, kai tikrasis gyvenimas pasibaigia, o prasideda atsargi ir sukta kova su mirtimi.“ (Ten pat, p. 49) – akivaizdu, kad pagrindinis veikėjas neanalizuoja savo dvasinių patirčių, tai rodo jo susvetimėjimą moralinėms normoms.

Kita Antano Garšvos mylimoji yra Elena, išėivė iš Lietuvos. Jo gyvenime ji užima kitokią vaidmenį, nes santykiai su ja užmezgami jau svetimame krašte. Elena yra ištekėjusi, bet santuokoje nesijaučia laiminga. Garšvai kaip ir anksčiau išdavystės momentas nekelia jokių moralinių abejonių dėl trokštamo laimės tikslo. Galima daryti prielaidą, kad tokia nuostata jo sąmonėje formavosi dar vaikystėje, kai abu tėvai vienas kitą kaltino neištikimybe. Susitikęs su Elenos vyru Antanas Garšva priima sprendimą jos išsižadėti ir sąmoningai bando save atkalbėti nuo santykių su šia moterimi: „Tu nesi mano mylimoji. Tu esi paklusnus ir dvokiąs siūbavimas. Aš niekinu tavo gyvulišką patrauklumą. <...> Ir tu esi medžiaga mano naujiems eilėraščiams.“ (Ten pat, p. 19). Šį sprendimą jis priima ne dėl

to, kad jaustūsi kaltas dėl griaunamos santuokos, jis nenori, kad moteris matytų jo ligos progresą. „Ir man sunku, nes tebenoriu rašyti. Elena padės man parašyti? <...> Senas, egoistinis kito išnaudojimas? Specialiai suorganizuoti kentėjimą ir medžiagą, kad laimėtum padorų eilėraščių?“ (Ten pat, p. 38) – pagrindinis veikėjas suvokia ir ironiškai atsiliepia apie dažnai santykiuose randamą kūrybinį įkvėpimą, tačiau įtikinti savęs ir išsižadėti Elenos jam nepavyksta. Užmegztas ryšys su šia moterimi yra kitoks, Antanas Garšva jaučia ją iš tiesų mylįs: „Ir vis dėlto aš negaliu užmiršti. Visos problemos tirpsta, nes tebejaučiu Elenos pilkumą. <...> Du žmonės. Du akmenys, kurie sugeba kalbėti ir jausti.“ (Ten pat, p. 39). Teigtina, kad artimas santykis atsiranda dėl to, kad jie supranta vienas kitą – Elena skaito Garšvos eilėraščius ir padeda juos užbaigti, ilgisi gimtųjų vietų prisimindama atskirus vaizdinius ir detales, kuria įvairius pasakojimus ir tuo Garšvai primena jo motiną. Pagrindinis veikėjas pasineria į fantazijas ir įsivaizduoja tobulą judviejų gyvenimą. Galima sakyti, kad Elena Garšvai suteikia viltį patirti gyvenimo džiaugsmą svetimoje aplinkoje, rasti ramybę ir sielos pilnatvę sudėtingoje egzistencijoje: „Elena ir aš – kartu. Šeimyniškoje ramybėje. Nameliūkštis kur nors Jamaicoje. <...> Mudu sudėliojame knygas. Rimtai žvelgia meno leidiniai ir poetai. Atskira lentynėlė saviesiems. Vakarais mudu klausomės muzikos, skaitom, ginčijamės, be pykčio, pasiskonėdami. <...> Ir mūsų veiduose – nuolatinis šypsenos užgimimas.“ (Ten pat, p. 89). Svarbu pastebėti, kad panašiai jaučiasi ir Elena, kuri santykiuose su Garšva jaučiasi pilnavertiška ir laiminga: „Jis bučiuos mano kojas. Iš lėto. Kai jis bučiuoja riešus, aš tikiu savo laime.“ (Ten pat, p. 168). Vis dėlto tragišku Antano Garšvos egzistencijos įrodymu tampa šios idiliškos svajonės praradimas dėl prastos pagrindinio veikėjo sveikatos: „Bijau savo ligos. Atleisk man. Aš myliu tave. Labai. Aš persistengiau, Elena. Bet dabar esu tikras. Aš pasveiksiu. Tikiu, aš pasveiksiu ir būsiu su tavim.“ (Ten pat, p. 162). Panašu, kad iki pat paskutinės akimirkos Garšva vedamas stipraus meilės jausmo priešinasi siaubingam likimui ir tikisi, kad gali įveikti jo metamus iššūkius: „Man gerai su tavimi. <...> Jei tu manai, mudu galime bandyti, tai bandykime. Gal aš laimėsiu.“ (Ten pat, p. 133). Galima teigti, kad prieš prarasdamas sveiko proto nuovoką Antanas Garšva patyrė tai, kas buvo nepažinu jo sielai – jis atrado gyvenimo meilę ir laimę.

Taigi Benius Uogintas ir Antanas Garšva santykiuose su moteris susiduria su rimtais dvasiniais išbandymais. Uogintas išgyvena skaudžią gyvenimo gėdą prisimindamas pirmąją intymumo akimirką, kuri neapleidžia jo visą gyvenimą. Dar vienas skaudus smūgis – žmonos išdavystė ir skyrybos. Tai galutinai sužlugdo jo gebėjimą puoselėti šiltus ir artimus santykius, kuriuos jis gali turėti su Mirga, tačiau nemato tame prasmės. Antano Garšvos gyvenimo pradžioje santykiai su moterimis tebuvo paremti savanaudiška ambicija patirti kūrybinį įkvėpimą, tačiau išsivijoje sutikęs Eleną, su kuria nori praleisti likusį gyvenimą, jis to negali padaryti dėl progresuojančios ligos. Galima sakyti, kad sudėtingas likimas atima galimybę atrasti tikrąją laimę ir jo egzistencija tampa beprasmė.

2.3 Svetimumo būseną absurdiškos egzistencijos plotmėje

Analizuojant tragišką išeivio egzistenciją Mariaus Katiliškio ir Antano Škėmos romanuose pastebima, kad gyvenimas svetimoje erdvėje keičia ne tik pagrindinių veikėjų kasdienio gyvenimo įpročius, kultūrinį sąmoningumą, bet ir santykį su pačiu savimi. Galima sakyti, kad šiuo atveju reikšminga atkreipti dėmesį į veikėjų fizinę būseną, t. y. savojo kūno vaizdinį, kuriuo demonstruojamas susvetimėjimas aplinkiniam pasauliui ir sau pačiam. Algis Mickūnas ir David Stewart pabrėžia, kad egzistencinė fenomenologija žmogaus kūno nesupranta kaip gamtos daikto arba objekto tarp kitų fizinių objektų, nes kūnas yra tai, iš kur ir kaip visi kiti objektai yra patiriami (plg. Mickūnas, Stewart, 1994, p. 117). Taip pat akcentuojama tai, kad tik per kūną sąmonės intencijos gali būti aktualizuotos pasaulyje, nes be savojo kūno sąmonė negalėtų būti nukreipta į pasaulį (plg. ten pat, p. 119). Galima daryti prielaidą, kad individualiosios patirtys, kurios yra tiesiogiai susijusios su žmogaus kūno sužalojimu, negali likti nepastebėtos sąmoningumo lygmenyje – individas apmąsto ir reflektuoja patirtą fizinį sutrikimą, nes būtent per kūną jo sąmonė realizuoja vidines intencijas, palaiko santykį su aplinkiniu pasauliu. Vis dėlto žmogus gali ignoruoti kūno sužalojimą ar sutrikimą, tačiau toks susvetimėjimas savo paties kūnui, tiesioginiam pasaulio pažinimo įrankiui, rodo abejingumą ir dvasiai. Analizuojamų romanų pagrindiniai veikėjai skirtingai išgyvena patiriamus fizinius išbandymus, susijusius su sąmoningu savęs vertinimu ir savo siekių įgyvendinimu.

Mariaus Katiliškio romane pagrindinio veikėjo Beniaus Uoginto fizinį kūno sužalojimą galima išvelgti pačioje pirmoje romano scenoje. Fiziškai skaudžiu patyrimu tampa dviejų pirštų praradimas: „Jis žiūrėjo į preso gerklę, į mažą kaladėlę, ant kurios liko jo pirštai. Balti, visiškai balti, melsvai balti. <...> Menkiausio lašelio drėgmės nebegalėjo būti juose po to, kai nusileido tokia masė geležies.“ (Katiliškis, 2022, p. 9). Uogintas patiria fizinį skausmą ir emocinį sukrėtimą, jį sukausto baimė, pasireiškianti per fizinį regos ir kvėpavimo sutrikimą: tamsa akyse ir oro trūkumas plaučiuose, tačiau darbuotojams pykstantis ir aiškinantis nelaimingo įvykio priežastis Uogintas tampa tik atitolusiu situacijos stebėtoju, žiūrinčiu į savo nukirstus pirštus: „Jo tartum nelietė, tik ką nors kitą, tik ne jį, tik darbo apystovas ir nuotykį, kilusį iš to.“ (Ten pat, p. 9). Paklaustas apie fizinį skausmą, jis atsako jo nejaučiantis: „Kaip skaudės pirštai, kai jų jau nebėra?“ (Ten pat, p. 17). Galima sakyti, kad šiuo atveju Benius Uogintas tampa svetimas ir abejingas savo paties kūnui, jis neišgyvena dvasinio sukrėtimo dėl prarastų kūno dalių. Šį jo veiksmą galima aiškinti kaip autentiškos egzistencijos prarastį.

Algis Mickūnas ir David Stewart knygoje *Fenomenologinė filosofija* (1994) teigia, kad savasis kūnas yra veiksmų motyvacijos šaltinis, nes gyvybiniai poreikiai, taip pat ir poreikis gyventi įeina į visus žmogaus projektus, kurie yra glaudaus sąmonės ir gyvenamojo kūno ryšio įrodymas (plg. Mickūnas, Stewart, 1994, p. 118–119). Teigtina, kad fizinis kūno sutrikimas yra tiesiogiai susijęs su

asmens motyvacija veikti ir siekti savo tikslų. Būdamas svetimas savo paties kūnui, fizinei negaliai žmogus tampa abejingas ir ateičiai, asmeninių tikslų siekimui ir įgyvendinimui. Beniui Uogintui, praradusiam savo kūno dalį, atsiveria galimybė susimąstyti apie savąjį egzistencinį būvį, jis pasineria į skaudžių išgyvenimų ir prisiminimų analizę, tačiau abejingumas sau pačiam rodo dingstančią motyvaciją gyventi ir veikti. Po incidento darbe Uogintas jaučiasi nesavas, nežinantis, kokių veiksmų imtis, jo pasimetimą patvirtina ir išvaizdoje matomas kontrastas: „Batai permirkę alyva <...>. Sutaršytai plaukais ir nesiprausęs, toks, koks pakilo nuo mašinos ir išėjo iš ligoninės tvarstomojo skyriaus. Tik raištis tvaskėjo naujumu ir baltai.“ (Katiliškis, 2022, p. 26). Benius Uogintas suvokia būtinybę veikti, kuri kyla iš priverstinės rutinos griūties netekus darbo, tačiau nelieka jai iki galo atviras, abejonė ir susilaikymas jį stabdo nuo konkrečių veiksmų: „O paskui vėl iš naujo pradėti. Gal ir reikės, gal ir reikės? Jam net linksma pasidarė. <...>, o paskui jau vis atsiras išeitis. Iš ko? O taip, juk ne šiandien tai apsprendžiama.“ (Ten pat, p. 37–38). Galima sakyti, kad skaudi fizinė nelaimė tik tiek paveikia pagrindinio veikėjo sąmonę, kad jis nori imtis konkrečių veiksmų ir keisti savo gyvenimą, tačiau visa tai palieka ateičiai. Jį apėmęs abejingumas ir dar labiau stiprėjantis svetimumo jausmas kuria būtinybę gilintis į skaudžias vidines patirtis, kurios atveria Uoginto egzistencinės būties tragizmą.

Tai, kad Benius Uogintas gyvendamas svetimijoje erdvėje tampa svetimas savo paties kūnui ir vidujybei rodo akimirka, kurią jis sąmoningai išgyvena žiūrėdamas į veidrodį: „Jis niekad taip neatrodė, jis toks nebuvo, jis nėra tas, kas matoma veidrodyje, jis tėra atspindys kažin ko, sutapatinto su vardu ir laiku. <...> Jis nieko negali pakeisti.“ (Ten pat, p. 96). Šiuo atveju svarbu paminėti teorinėje darbo dalyje Albert Camus aprašytą absurdišką patirtį, kai žmogus, matydamas save veidrodyje, sau pačiam atrodo svetimas, nežmoniškas ir bejausmis (plg. Camus, 2019, p. 26). Tai leidžia teigti, kad Benius Uogintas patiria minėtąjį beprasmybės jausmą neatpažindamas savęs savo paties atvaizde ir nepriimdamas slegiančią rutiną keičiančių sprendimų, kurie, Albert Camus teigimu, leistų išgyventi absurdiškumo būseną (plg. Camus, 2019, p. 26).

Svarbu paminėti, kad kūno bergždumas ir nereikšmingumas atskleidžiamas pristatant ir kitų romano veikėjų požiūrį į kūno svarbą – prarasta kūno dalis įrodo darbininko lojalumą ir atsidavimą darbui, tampa tam tikru finansiniu garantu. Ne vienas darbininkas yra netekęs kurios nors kūno dalies: puertorikietis prarado visą plaštaką ir kaip kompensaciją gavo kelis tūkstančius dolerių, kurie tapo jo naujo gyvenimo pagrindu, o aukštesnes pareigas gavęs departamento meistras Sarge – trijų pirštų ir apatinio žandikaulio, kurį atstoja juoką keliantis dirbtinis smakras. Romane rašoma: „Mechanikai jie tik todėl, kad nežinia, kaip kitaip juos pavadinti. Tai tie patys darbininkai, išdirbę ilgesnį laiką, susipažinę su mašinomis, jų apkandžioti ir sužaloti. Jų patirtis darbe ir iškilimas virš eilinio apmokėti krauju ir prarastais sąnariais.“ (Ten pat, p. 10). Akivaizdu, kad svetimijoje erdvėje abejingumas savo paties kūnui yra įprastas, žmonėms nėra būdinga sąmoningai išgyventi dvasinį skausmą dėl kūno

dalies praradimo, nes tai tampa materialiai palankia situacija. Vis dėlto galima sakyti, kad gyvo santykio su savuoju kūnu praradimas rodo anoniminės egzistencijos pradžią, kai individas praranda galimybę pažinti pasaulį ir patį save.

Analizuojant Antano Škėmos romano *Balta drobulė* pagrindinio veikėjo santykį su savo paties kūnu, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tiek gyvendamas Lietuvoje, tiek Amerikoje Antanas Garšva sąmoningai apmąsto kūno ir sąmonės sąveiką, sava būtimi patiria fizinius ir dvasinius pokyčius, kuriuos sukelia gyvenimas svetimoje erdvėje. Galima sakyti, kad gyvenimo pradžioje savojo kūno stebėjimas pagrindinį veikėją skatina galvoti apie asmeninį tapatumą, identifikuoti išskirtinumą, priskirti priklausymą tam tikrai socialinei grupei. Būdamas jaunas Garšva stebi save veidrodyje ir kuria poeto įvaizdį: „Atsikėliau ir pažvelgiau į veidrodį, kuris kabėjo sienoje. *Štai poeto veidas* – nutariau. *Mano plaukai ilgi, akys svajingos. Tiesa, mano oda nudegusi, bet jei aš gyvenčiau Brazilijoje? Gal man reikia gerti vyną, rūkyti pypkę, keiktis?*“ (Škėma, 1990, p. 52). Vėliau gyvendamas Amerikoje Garšva sąmoningai stebėdamas pats save suvokia svetimos erdvės įtaką prasidedančiam nuasmenėjimui. Dirbdamas Niujorko viešbutyje „Antanas Garšva eina ir stebi save veidrodžiuose. Štai, Garšva, štai, Garšva, štai 87-tasis.“ (Ten pat, p. 22). Šiuo atveju jis identifikuoja save kaip 87-ąjį numerį, sąmoningai parodydamas dingstantį asmeninės tapatybės pojūtį. Galima sakyti, kad pasikeitusi gyvenamoji erdvė keičia ir savęs suvokimą – nyksta savitumas, individualumas, žmogus tampa bendro sociumo dalimi. Tai, kad gyvenimas amerikiečių kultūroje daro įtaką vidiniam savęs vertinimui ir skatina išsižadėti asmeninių ambicijų rodo Garšvos pastebima būtinybė apsimesti kažkuo kitu: „Garšva sėdėjo prie baro. Jis matė savo veidą veidrodyje, butelių apgaubime. Šviesus ir pablyškęs, ir tamsūs poakiai, ir melsvos lūpos. Ši atspindinti kaukė prašyte prašosi nuimama ir suglamžoma.“ (Ten pat, p. 15). Teigtina, kad pastebimas pokytis Garšvai yra nepriimtinas, nes jis nori būti atviras sau pačiam.

Svetimoje erdvėje vyraujančią žmonių svetimumą savo paties kūnui pagrindinis veikėjas vertina neigiamai. Romane pasakojama, kaip Garšva sutinka vyrą, kuriam ledų gaminimo mašina nutraukė dešiniąją ranką iki alkūnės: „Vieną kartą jis staiga pajuto karštį, ranka nukrito ant ledo gabalo, turbūt, ranka sušildė ledą. Šis negras – fanatikas. Ledui paaukoti nuosavą ranką? Herojiškas žygis.“ (Ten pat, p. 9). Galima sakyti, kad Antanas Garšva ironiškai menkina svetimoje visuomenėje pastebimą abejingumą savam kūnui, galimai, taip yra dėl to, kad jis nerimauja dėl savo paties asmeninės sveikatos ir nenori prarasti tiesioginio santykio su aplinkiniu pasauliu ir pačiu savimi. Dar gyvendamas Lietuvoje Garšva supranta sveiko kūno svarbą: „Šis psichiatras buvo žinomiausias Kaune. Sėdėjau priešais jį odiniame fotelyje. Išklašinėtas, išstuksentas, subadytas. Laukiau sprendimo.“ (Ten pat, p. 124). Akivaizdu, kad dar būdamas jaunas Garšva suvokia, ką reiškia fizinis įprastų kūno funkcijų sutrikimas, ir kaip tai gali pakeisti ne tik jo paties, bet ir artimųjų gyvenimą. Tokiam suvokimui įtakos galėjo turėti ir motinos liga, nes būdamas vaikas Garšva matė jos kūno ir

sąmonės pokytį: „Dabar ji buvo šlykšti moteris. Nutįso oda. Smakras, skruostai, krūtys nukaro lyg išmirkę baltiniai. Sukrekėjusios lūpos priminė nuospaudas. Sunkiai lingavo drimbęs kūnas ant išbrinkusių kojų.“ (Ten pat, p. 114). Antano Garšvos prisiminimai sąmonėje dėliojo skaudžius jo paties tolimesnio gyvenimo scenarijus, jis išgyveno baimę dėl galimo ligos progreso: „Bijau mirti, todėl geriu. Bijau mirti, todėl rašau. Bijau mirti, todėl ryju tabletes. Viskas vardan mirti.“ (Ten pat, p. 131). Tokia mirties ir fizinio kūno sutrikimo nuojauta skatino Garšvą sąmoningai vertinti savo paties fizinę sveikatą. Galima sakyti, kad jis suprato besikeičiančio kūno įtaką jo sąmoningumui, asmeninių tikslų ir svajonių įgyvendinimui.

Nors Benius Uogintas ir Antanas Garšva skirtingai vertina sąmoningą santykį su savuoju kūnu, abiejų išeivių patirtys rodo, kad egzistencija svetimoje erdvėje yra sudėtinga, jie išgyvena absurdišką svetimo jauseną. Remiantis aptarta Albert Camus absurdo filosofija, teigtina, kad žmogus, suvokęs skirtumą tarp jam žinomų ir iš tikrųjų egzistuojančių tiesų, tarp tikrojo jo paties buvimo ir susikurto įsivaizdavimo apie gyvenimą, šio jausmo negali atsikratyti, todėl tampa abejingas, praranda viltį ir nebegali kurti sėkmingos ateities, jis patiria absurdo jausmą, kuriam pasipriešinti gali tik įgalindamas savo paties viltį rasti gyvenimo prasmę (plg. Camus, 2019, p. 29). Galima sakyti, kad svetimoje erdvėje patiriama atskirtis nuo pažįstamo pasaulio kuria abejingumo kitam ir sau pačiam jauseną. Dėl šios priežasties svarbu aptarti, kaip Benius Uogintas ir Antanas Garšva išgyvena svetimumo būseną ir kokią įtaką tai daro jų egzistencijai.

Pagrindinis Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* veikėjas Benas Uogintas dar būdamas jaunas patiria skaudų tėvo pažeminimą, gėdos ir kaltės jausmą, kai intymi meilės akimirka tampa artimo žmogaus pajuokos objektu. Nuo šios akimirkos pradeda formotis Beniaus Uoginto svetimumo pasauliui ir sau pačiam jausena, kuri dėl sudėtingų gyvenimo aplinkybių vėliau tik stiprėja. Palikęs šeimą ir gimtuosius namus, jis turi pritapti prie kitos gyvenamosios erdvės, tačiau tai tik dar labiau gniuždo jo dvasinį pasaulį. Benius suvokia, kad gyvenimas svetur keičia jo asmenybę ir tai jam kelia dar didesnius vidinius prieštaravimus: „Viską palikti, visko atsikratyti: paleistuvių glamonių, svetimų ir klastingų žmonių suprakaitavusių rankų prisilietimų, tabako ir nesuvirškinamo alkoholio raugu ir pūvančių dantų tvaiku alsuojančių, pravirų ir arti prikištų snukių.“ (Katiliškis, 2022, p. 57). Panašu, kad Uogintas galvoja apie pokyčius, tačiau imtis konkrečių veiksmų jam yra per daug sudėtinga.

Nepaisydamas nuolat jaučiamo svetimumo jausmo Benius Uogintas sustoja absurdiškos rutinos sukuryje ir stengiasi pasinerti į nesibaigiančią savo veiksmų ir patirčių analizę: „Daugiau nė žodžio jis nebegalėjo pridėti prie valandų valandom trunkančio pokalbio su savimi. Tik kartais suabejodavo, ar tai jo vieno mintys ir ne dalis dialogo su velniu, pasigviešusiu užpirkti jo varganą sielą.“ (Ten pat, p. 176). Po pasikeitusių gyvenimo aplinkybių – iširusios santuokos, prarasto darbo – Benius Uogintas suvokia, kad visa tai, kas buvo iki sąmoningo savo būties apmąstymo, egzistavo

kitokioje, jam pačiam nepastebimoje realybėje: „Jie [barzdos šeriai] nepagalvojo, kad jau pradeda žilti ir tai jam pasirodė naujiena. Bet ir negalėjo to žinoti skusdamasis kasdien, kaip kasdienybėje nepastebint paprasčiausių reiškinių apie save, net savęs paties, kaip atrodai tikrumoje.“ (Ten pat, p. 48). Suprantama, kad tokiuose sudėtinguose gyvenimo apmąstymuose jį apima dvilypiai jausmai – neapykanta ir palengvėjimas: „Jeigu taip reikia gyventi, tai pragaran tegu eina toks gyvenimas! Ir viskas. Greičiau užtrokšti ir nusibaigti, negu amžiams kamuotis kančioje ir negalioje. <...> Tačiau <...> po nualinusio priepuolio jis pasijuto nepalyginamai geriau. Ir tą galėjo paaiškinti tuomi, kad nieko nebeliko jo viduje. Nieko.“ (Ten pat, p. 57). Tai galima aiškinti Albert Camus mintimi, kad patyręs tragišką absurdo jauseną žmogus niekada negali likti visiškai vienas, nes pats absurdas yra jo egzistencijos dalis (Camus, 2019, p. 64), todėl tai pajutęs Benius Uogintas atranda trumpą palengvėjimo akimirką ir ima orientuotis į tai, kas dar leistų patirti gyvenimo džiaugsmą. Užmegzta artimesnis ryšys su Mirga jam suteikia vilties: „Svarbu susivokti, kad galima gyventi, bendrauti ir, svarbiausia, išlikti gyvam. Kalbėti ir būti suprastam, išgirsti ir suprasti – štai koks naujausias atradimas.“ (Katiliškis, 2022, p. 177).

Galima sakyti, kad pagrindinis Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* veikėjas Benius Uogintas tik per savo patirčių analizę supranta, kad jo gyvenimas yra persmelktas absurdo. Jis dažnai jaučiasi svetimas ne tik aplinkiniam pasauliui, šalia esantiems žmonėms, bet ir sau pačiam. Toks suvokimas kuriam laikui atima jo norą ir galėjimą veikti, jis praranda motyvaciją ir norą gyventi, tačiau stengiasi nepasiduoti patiriamai beprasmybei ir ieškoti sprendimų. Benius Uogintas dažnai jaučiasi kaltas dėl savo neveiksnumo sudėtingose situacijose ir tai tampa jo sudėtingų išgyvenimų priežastimi. Nutylėdamas savo skausmą jis atsiskiria nuo aplinkinio pasaulio, tampa vienišas ir svetimas. Užmezgęs artimesnius santykius su išeiviais Mirga ir Mykolu, jis randa viltį ir tikėjimą žmogumi, stengiasi išsaugoti šį atradimą, tačiau po kurio laiko vėl susiduria su skaudžia realybe, kuri sugrąžina beprasmybės jauseną. Šiuo atveju galima prisiminti Albert Camus rašiusį, kad absurdo gimimas yra susijęs su žmogaus laimės troškimu ir pasaulio neprotingo tylėjimo priešprieša, kai žmogus turi arba mirti, arba nuolatos judėti į priekį (plg. Camus, 2019, p. 39–40). Benius Uogintas nėra apsaugotas nuo neišvengiamo laimės troškimo, todėl net ir absurdiškoje egzistencijoje valios pastangomis mėgina atrasti viltį.

Antanas Garšva dar gyvendamas Lietuvoje užsiėmė aktyvia savianalize. Kaip jautrios ir meniškos sielos žmogus jis klaidžiojo savo minčių užkaboriuose ir stengėsi sąmoningai suprasti pats save: „Ir tuo metu įsijungia įkyri analizė. Aš, aš, aš, aš – kiti nesvarbūs. Aš – visatos centras.“ (Škėma, 1990, p. 61) – galima daryti prielaidą, kad būtent dėl to gyvenimas svetimoje erdvėje jam netapo visiškai beprasme egzistencija. Galvodamas apie savo pirmuosius autentiškus prisiminimus Garšva supranta, kad sąmoningas santykius su pačiu savimi gali būti dvasine atrama išbandymų kamuojamoje kasdienybėje: „Bet ir šiandien man atrodo, kad akloje tamsoje staiga pajutau, kad esu.

Aš, be kūno, erdvės, laiko, su vieninteliu, bejausmiu savęs suvokimu. Tarytum būčiau Dievas, plevenąs juodoje nebūtyje prieš visatos sutvėrimą.“ (Ten pat, p. 90). Teigtina, kad tokie vidiniai apmąstymai Garšvai nesuteikia dvasinės pilnatvės, tačiau leidžia suprasti, kad visa ko esmė glūdi jame pačiame. Galima daryti prielaidą, kad tokia savianalizė tampa dvasiniu pagrindu svetimoje erdvėje ir leidžia sąmoningai išsikelti tikslus, kurie leistų realizuoti save ir suteiktų prasmę jo egzistencijai: „Noriu būti laimingas, gyventi noriu. <...> Aš rašysiu. Ir man belieka džiaugtis. Esu gyvas ir laisvas. Absurdinis žmogus, anot Camus? Tebūnie. <...> Žiūrėsiu į realybę kaip į medžiagą, iš kurios mano dvasia sukurs amžinybę.“ (Ten pat, p. 150). Akivaizdu, kad Garšva renkasi kūrybą kaip vienintelį būdą priešintis beprasmybei ir tai jam suteikia vilties. Nors patekęs į amerikiečių kultūrą jis jaučiasi vienišas ir svetimas aplinkiniam pasauliui, jis stengiasi nepamiršti to, kas jam leidžia jaustis laimingam: „Ir vienišas žmogus keltuve, kuris medituoja, nusitvėręs rankenas. Aš bijau ramybės. Ji apglėbia mane. Geriau baimė.“ (Ten pat, p. 62). Galima sakyti, kad prastėjanti fizinė būseną skatina dar aiškiau suvokti savo paties laimės troškimą, norą gyventi ir beprasmeje egzistencijoje rasti palaimą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad Garšva supratęs visa ko absurdiškumą nesirenka savižudybės kaip galimo sprendimo: „Bet aš neiššoksiu pro langą. Bijau mirti, Stanley.“ (Ten pat, p. 103). Akivaizdu, kad jis pasirenka teorinėje darbo dalyje Albert Camus minimą galutinio nubudimo (plg. Camus, 2019, p. 24) variantą, kuris pasireiškia tuo, kad asmuo tampa visiškai atviras tikrosios gyvenimo prasmės pajautai.

Romano pabaigoje Antanas Garšva patiria minėtą galutinio nubudimo būseną, kai visos sąmonėje pasirodančios prisiminimų detalės, apmąstymai, vidiniai išgyvenimai susideda į vieną dvasinės ramybės būseną: „Pagaliau tikroji ramybė aplankė mane. Esu objektyvus, esu mediumas, nenoriu būti absoliučiai originalus. Mano dvasia rado santykį su pasauliu.“ (Škėma, 1990, p. 166). Nors prieš tai Garšva vietoj ramybės jausmo rinkosi baimę, kuri leido jausti gyvybės pulsavimą, jis suvokė, kad tik sąžiningai priėmęs visus išgyvenimus ir dvasios nuopolių jis gali būti atviras ir tikras sau pačiam: „Aš sutalpinu savyje savo visatą. Praeitį, dabartį, ateitį.“ (Škėma, 1990, p. 151). Galima sakyti, kad tikroji gyvenimo prasmė jam tapo aiški tik sąmoningai priėmus visas patirtis ir vidinius išgyvenimus. Vis dėlto sudėtingas likimas atėmė paskutinę galimybę džiaugtis, atrastas laimės ir prasmės pojūtis tapo tik ironišku idiliško gyvenimo vaizdiniu. Paūmėjusi psichinė liga sunaikino Garšvos dvasios palaimą, nes jis prarado tai, kas buvo jo esaties pagrindas – sąmoningą savęs suvokimo galimybę: „Garšva sėdi ant gėlėto linoleumo. Jis sėdi rojuje. Prie mėlynų kalnų. <...> Garšva laiko popieriaus lakštą ir plėšo jį į siauras juostas. Jo veidas laimingas. Ramaus idioto. Jis uosto popierių.“ (Ten pat, p. 170). Nors gyvendamas svetimoje erdvėje Antanas Garšva rado būdą priešintis absurdo būsenai siekdamas asmeninių tikslų, jo egzistencija tapo beprasme.

Akivaizdu, kad svetimos erdvės kuriamą svetimumo būseną abiejų romanų pagrindiniai veikėjai išgyvena skirtingai. Beniui Uogintui nėra lengva susitaikyti su sąmoningai suvokta tragiška

egzistencija, jo abejingumas savo paties kūnui rodo nykstančią individualią tapatybę, todėl jis nenori imtis konkrečių veiksmų, kurie galėtų būti vertinami kaip motyvacija pradėti viską iš naujo. Vis dėlto romano pabaigoje galima išvelgti tam tikrą laimingo gyvenimo siekį, tačiau tai neįrodo, kad Benius Uogintas ir toliau judės asmeninių tikslų link. Antanas Garšva tiek Lietuvoje, tiek Amerikoje stengiasi sąmoningai reflektuoti savo paties veiksmus ir iš to išplaukiančius dvasinius išgyvenimus. Dėl šios priežasties gyvenimas svetimose erdvėse ne taip stipriai paveikia jo sąmoningą savosios egzistencijos suvokimą. Vis dėlto Garšva jaučia svetimo krašto daromą įtaką nuasmenėjimui ir stengiasi nepasiduoti patiriamai absurdo būsenai. Jis sąmoningai siekia laimės ir prisiima atsakomybę už savo veiksmus, tačiau sudėtingo likimo išbandymai sugriauna paskutiniąsias viltis. Teigtina, kad absurdiška egzistencija skirtingai paveikia abiejų išėivių gyvenimus.

IŠVADOS

1. Albert Camus aprašyta egzistencialistinė tragiškumo teorija teigia, kad tik suvokęs kasdienio gyvenimo absurdiškumą ir gilesnės prasmės nebuvimą, žmogus gali suprasti savo būties tragizmą. Sudėtinga dvasinė padėtis jį skatina permąstyti savo kasdienybę, įvairias patirtis. Pagal Algio Mickūno ir David Stewart apibrėžiamus egzistencinės fenomenologijos principus savo egzistencija nepatenkinto žmogaus buvimas nuolatiniame santykiyje su aplinkiniu pasauliu skatina jį ieškoti vidinės motyvacijos veikti, siekiant išgyventi patiriamą absurdo jausmą.
2. Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* pagrindinis veikėjas Benius Uogintas yra tragiškos išeivio egzistencijos pavyzdys. Skaudžių gyvenimo patirčių apmąstymai gali būti laikomi pagrindinio veikėjo sąmonės nubudimu, kai jis supranta, kad gyvenimas svetimame krašte yra absurdiškas. Tai rodo Beniaus Uoginto išgyvenimai dėl tautinio tapatumo nykimo, tarpasmeninių santykių stoka, aplinkos daroma neigiama įtaka kasdieniams įpročiams, savirealizacijos darbinėje aplinkoje trūkumas. Vis dėlto Beniui Uogintui sudėtinga imtis konkrečių veiksmų, galinčių pakeisti jo būties tragizmą. Dingusi pagrindinio veikėjo motyvacija veikti rodo jo pasidavimą absurdui.
3. Mariaus Katiliškio romano *Pirmadienis Emerald gatvėje* pagrindinis veikėjas Benius Uogintas patiria išeiviams būdingą svetimumo jausmą. Galima sakyti, kad tapęs svetimos visuomenės dalimi, jis tampa svetimas pats sau. Beniaus Uoginto fizinis kūno skausmo nesuvokiama kaip dvasinio išgyvenimo, todėl teigtina, kad jis yra atitolęs nuo sąmoningo savęs suvokimo, praradęs autentišką egzistenciją. Taip pat kūrinyje pastebimas prisiminimų priešinimas kasdienei realybei, kuris rodo atskirtį tarp to, kas jam iš tiesų svarbu, ir to, kas šiuo metu vyksta Beniaus Uoginto gyvenime. Atskirties supratimas pagrindiniam veikėjui sukelia dar stipresnį absurdiškumo jausmą.
4. Antano Škėmos romano *Balta drobulė* pagrindinis veikėjas Antanas Garšva suvokia išeivijoje besiformuojantį skirtumą tarp jam pažinios ir svetimos erdvės, tačiau neišgyvena skaudžių dvasinių patyrimų dėl atskirties nuo gimtojo krašto. Jo tautinis tapatumas reikšmingas tiek, kiek tai leidžia jam identifikuoti save kaip lietuvį, gyvenantį svetimame krašte. Sąmonėje likę Lietuvos gamtos vaizdiniai, kultūrinis lietuvių tautosakos paveldas Antanui Garšvai netampa dvasine atrama sudėtingame išeivio gyvenime.
5. Antano Škėmos romano *Balta drobulė* pagrindinis veikėjas Antanas Garšva sąmoningai reflektuoja savo kasdienio gyvenimo patirtis tiek Lietuvoje, tiek Amerikoje, todėl jis nėra atitolęs nuo nuolatinio savo egzistencijos vertinimo. Antanas Garšva yra atvirame

santykije su savo paties kūnu, todėl jo sutrikimai stipriai veikia jo dvasinius išgyvenimus. Svetimumo būseną šio išėivio egzistencijoje pasireiškia mėginant kurti artimà ryšį su kitais romano veikėjais ir prisitaikant prie kasdienio gyvenimo sąlygų svetimoje erdvėje. Vis dėlto Antanas Garšva rodo norà veikti, priešintis patiriamai absurdo būsenai, tačiau jo pastangos netenka prasmės sudėtingoje kovoje su savo paties psichine liga. Jis tampa absurdiškos egzistencijos svetimame krašte pavyzdžiu.

SANTRAUKA

EGZISTENCINĖ IŠEIVIO PATIRTIS MARIUS KATILIŠKIO ROMANE *PIRMADIENIS EMERALD GATVĖJE* IR ANTANO ŠKĖMOS ROMANE *BALTA DROBULĖ: LYGINAMOJI ANALIZĖ*

Marius Katiliškis (Albinas Marius Vaitkus) – vienas iš žymiausių XX amžiaus lietuvių prozininkų, Lietuvos išeivijos rašytojas, romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* (1993) aprašęs Amerikoje gyvenančio išeivio Beniaus Uoginto tragišką egzistencinę patirtį svetimose erdvėse. Antanas Škėma – dar vienas garsus XX amžiaus lietuvių išeivijos rašytojas, prozininkas, dramaturgas, literatūros kritikas, romane *Balta drobulė* (1967) vaizdavęs išeivio Antano Garšvos būties tragizmą svetimame krašte. Magistro darbo tikslas – komparatyvistinės analizės metodu palyginti skirtingas abiejų romanų pagrindinių veikėjų, t. y. išeivių iš Lietuvos, egzistencines patirtis. Atliekant tiriamąją analizę išskiriami teminiai svetimybės erdvės įtakos tautiniam sąmoningumui, santykių kūrimui, svetimumo aplinkai ir sau pačiam lyginamieji aspektai. Šių teminių gairių gretinimas grindžiamas Albert Camus (2019) egzistencializmo ir absurdo filosofija, Algio Mickūno ir David Stewart (1994) egzistencinės fenomenologijos idėjomis ir Maurice Merleau-Ponty (2018) fenomenologijos teorija.

Albert Camus filosofinėje esė *Sizifo mitas* (1942) analizuojamas gyvenimo prasmės, suvokus absurdo būsenos nuolatinį buvimą žmogaus gyvenime, klausimas. Esminė sąmonės nubudimo akimirka, kuri pasireiškia išgyvenant sudėtingus dvasinius sukrėtimus, skatina žmogų suvokti savo būties tragizmą ir imtis konkrečių veiksmų – priešintis absurdo būsenai arba jai pasiduoti. Remiantis Maurice Merleau-Ponty juslinio suvokimo fenomenologijos skaitymo prieiga romanuose analizuojami erdvės, savo kūno ir kito fenomenai, kurie yra pažinūs tik per individualią patirtį. Galima sakyti, kad šiuo metodu siekiama tiesiogiai aprašyti žmogaus patirtį tokią, kokia ji yra, neatsižvelgiant į priežastinius aiškinimus. Mariaus Katiliškio ir Antano Škėmos romanų pagrindiniai veikėjai gyvendami Amerikoje patiria išeiviams būdingą svetimumo būseną, kuri skirtingai veikia jų sąmonę: keičiasi kasdienio gyvenimo įpročiai, tautinio tapatumo suvokimas, išgyvenama svetimumo sau pačiam ir kitam būseną.

Mariaus Katiliškio romane *Pirmadienis Emerald gatvėje* pagrindinis veikėjas Benius Uogintas sudėtingų dvasinių apmąstymų akivaizdoje suvokia savo būties tragizmą, tačiau nesiima konkrečių veiksmų, galinčių pakeisti tragišką egzistencinę būseną. Patiriami išgyvenimai dėl tautinio tapatumo nykimo, nuoširdžių santykių su kitais stoka, savirealizacijos trūkumas tampa akivaizdžiais

absurdiškos egzistencijos įrodymais. Pagal Albert Camus absurdo filosofiją jis pasiduoda patiriamai absurdo būsenai.

Antano Škėmos romane *Balta drobulė* pagrindinis veikėjas Antanas Garšva sąmoningai reflektuodamas gyvenimo svetimoje erdvėje daromą įtaką jo tapatumui supranta sudėtingą savo paties egzistencinę padėtį, tačiau stengiasi imtis konkrečių veiksmų, kuriuos galima vertinti kaip pasipriešinimą absurdo jausenai. Siekis realizuoti save poezijoje, kurti artimą ryšį su mylima moterimi rodo jo norą veikti ir priešintis beprasmybei. Vis dėlto psichinės ligos progresas Antano Garšvos pastangas paverčia bergždžiomis ir jis taip pat tampa absurdiškos egzistencijos svetimame krašte pavyzdžiu.

Reikšminiai žodžiai: Marius Katiliškis, Antanas Škėma, Albert Camus, Maurice Merleau-Ponty, egzistencializmas, egzistencinė fenomenologija, išėivis, išėivijos literatūra.

SUMMARY

EXISTENTIAL EXPERIENCE OF AN IMMIGRANT IN MARIUS KATILIŠKIS'S NOVEL "MONDAY ON EMERALD STREET" AND ANTANAS ŠKĖMA'S NOVEL "THE WHITE SHROUD": A COMPARATIVE APPROACH

Marius Katiliškis (Albinas Marius Vaitkus) – one of the most famous Lithuanian novelists of the 20th century, a Lithuanian expatriate writer, who in his novel "Monday on Emerald Street" (1993) described the complex existential being of the immigrant Benius Uogintas, who lives in America. Antanas Škėma – another 20th century Lithuanian expatriate writer, prose writer, literary critic, who in his novel "The White Shroud" (1967) depicted the tragic existence of the emigrant Antanas Garšva in a foreign land.

The aim of the master's thesis is to compare the different existential experiences of the main characters of the two novels, i.e. emigrants from Lithuania, using the principle of comparative analysis. The thematic comparative aspects of the influence of a foreign space on national consciousness, relationship building, the alienation of the environment and the self are identified in the exploratory analysis. The juxtaposition of these thematic guidelines is based on Albert Camus's (2019) philosophy of existentialism and the absurd, Algis Mickunas's and David Stewart's (1994) ideas of existential phenomenology, and Maurice Merleau-Ponty's (2018) theory of phenomenology.

Albert Camus's philosophical essay "The Myth of Sisyphus" (1942) analyses the meaning of life in the light of the permanence of the absurd in human life. The fundamental moment of awakening, which occurs in the context of a complex spiritual upheaval, prompts man to realize the tragic nature of his existence and to take concrete action, either to resist or to surrender to the state of the absurd. Drawing on Maurice Merleau-Ponty's "Phenomenology of Sensory Perception" (2018), the novels analyze the phenomena of space, the body, and the concept of the *other*, it is known only through individual experience. This approach can be said to aim to directly describe human experience as it is, without taking causal explanations into account. The protagonists of the novels by Marius Katiliškis and Antanas Škėma, while living in America, experience a state of alienation that is characteristic to expatriates, and which affects their consciousness in different ways: the habits of everyday life, the perception of national identity change, and the state of alienation from oneself and the other change.

In Marius Katiliškis's novel "Monday on Emerald Street", the protagonist Benius Uogintas, in the face of complex spiritual reflections, realizes the tragic nature of his existence, but does not take concrete actions that could change his tragic existential state. The experience of the loss of

national identity, the lack of sincere relations with others, the lack of self-fulfillment become obvious evidence of an absurd existence. According to Albert Camus's philosophy of the absurd, he succumbs to the absurd state he experiences.

In Antanas Škëma's novel "White Shroud", the protagonist Antanas Garšva is aware of his own difficult existential situation but tries to take concrete actions that can be seen as a way of resisting the absurdity. His desire to express himself in poetry, to create a close relationship with the woman he loves, shows his willingness to act and to resist futility. However, the progress of a mental illness renders his efforts futile, and he becomes an example of an absurd existence in a foreign land.

Key words: Marius Katiliškis, Antanas Škëma, Albert Camus, Maurice Merleau-Ponty, existentialism, existential phenomenology, diaspora, diaspora literature.

LITERATŪRA

1. Aputis, J., 1994. Juoda drobulė. *Metai*, 6. Prieiga: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=15794>. [Žiūr. 2024-04-25].
2. Bakewell, S., 2019. *Egzistencialistų kavinėje*. Vilnius: „Tyto alba“.
3. Brazauskas, N., 2016. „Kultūrinės atminties“ ir „komunikacinės atminties“ diskursai kaip Mariaus Katiliškio kūrybos intertekstai. *Lituanistika*, 3(105), p. 201–230. Prieiga: <https://lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3378/2183>. [Žiūr. 2024-04-18].
4. Camus, A., 2019. *Sizifo mitas*. Vilnius: „Baltos lankos“.
5. Casey, E. S., 1993. *Finding place*. In: *Getting Back into Place, Toward a Renewed Understanding of the Place–World*, p. 38. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
6. Clapham, D. K., 2020. *Expatriation and Political Privilege, Paris and Claiming the Spaces of Modernism*. In: *When the Foreign Became Familiar: Modernism, Expatriation, and Spatial Identities in the Twentieth Century*, p. 6–31. Marquette University.
7. Kalėda, A., 2012. *Antano Škėmos kūrybos kontekstai ir tradicijų punktyrai*. In: *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje*, p. 135–151. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
8. Katiliškis, M., 2022. *Pirmadienis Emerald gatvėje*. Vilnius: „Bonus animus“.
9. Kubilius, V., 1996. *Egzodo literatūra. Marius Katiliškis*. In: *XX amžiaus literatūra*, p. 510–532. Vilnius: „Alma littera“. Prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6386-vytautas-kubilius-egzodo-literatura-marius-katilis-kis-1996.html>. [Žiūr. 2024-03-22].
10. Kuizinienė, D., 2012. *Lietuvių egzilio prozos modernėjimo žingsniai: Antanas Škėma, Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas*. In: *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje*, p. 89–102. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
11. Mačianskaitė, L. 1998. *Antano Škėmos „Balta drobulė“: pasaulis ir diskursas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
12. Mačianskaitė, L., 2012. *Škėmos recepcijos paradoksai: sustigęs maištininkas*. In: *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje*, p. 15–39. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
13. Merleau-Ponty, M., 2018. *Juslinio suvokimo fenomenologija*. Vilnius: „Baltos lankos“.
14. Mickūnas, A., Stewart D., 1994. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: „Baltos lankos“.
15. Nyka-Niliūnas, A., 1996. *Antano Škėmos eksperimentas*. In: *Temos ir variacijos*, p. 305. Vilnius: „Baltos lankos“.

16. Sartre, J.-P., 2008. *The Aftermath of War (Situations III)*. London, New York & Calcutta: Seagull.
17. Sartre, J.-P., 2016. *Egzistencializmas – tai humanizmas*. Vilnius: „Vaga“.
18. Satkauskytė, D., *Kodėl Škėma – ne Camus, arba šis bei tas apie lietuviškąjį egzistencializmą*. In: *Antanas Škėma ir slinktys lietuvių literatūroje*, p. 39–52. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
19. Šidlauskas, M., 2016–2017. Absurdo idėjos transformacijos mirusio dievo pasaulyje. *Literatūra*, 59(1), p. 102–112. Prieiga: <https://www.zurnalai.vu.lt/literatura/article/view/12014> [Žiūr. 2024-04-15].
20. Šilbajoris, R., 1995. Pirmieji Antano Škėmos žingsniai. *Naujasis židinys*, 5, p. 40.
21. Škėma, A., 1990. *Balta drobulė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga.
22. Škėma, A., 1994. *Lietuvių tremties literatūros mirtis?*. In: *Rinktiniai raštai*, p. 429–441. Vilnius: „Vaga“.
23. Šliogeris, A., 2019. *Absurdo paprastumas*. In: *Sizifo mitas*, p. 181–191. Vilnius: „Baltos lankos“.
24. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, N., 2013. *Komparatyvinė tematologija*. In: *Literatūrinė komparatyvistika: pamatinės teorijos ir atsinaujinanti praktika*, p. 40–42. Vilnius: „Edukologija“.
25. Višomirskytė, V., 2004. *Antano Škėmos teksto strategija: nervingo persodinto augalo giesmė*, p. 15. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.